

REVOLUTIONÄR MARXISM

Organ för Arbetarmakt, svensk sektion av Förbundet för Femte Internationalen

Nr 9 (november 2017)

Pris: 40 kr

Innehåll:

Till oktoberrevolutionens försvar

Jens-Hugo Nyberg

Aprilteserna 1917 – trots allt ett logiskt steg för Lenin

Jens-Hugo Nyberg

Rosa Luxemburg, Lenin och den revolutionära marxismen

Jens-Hugo Nyberg

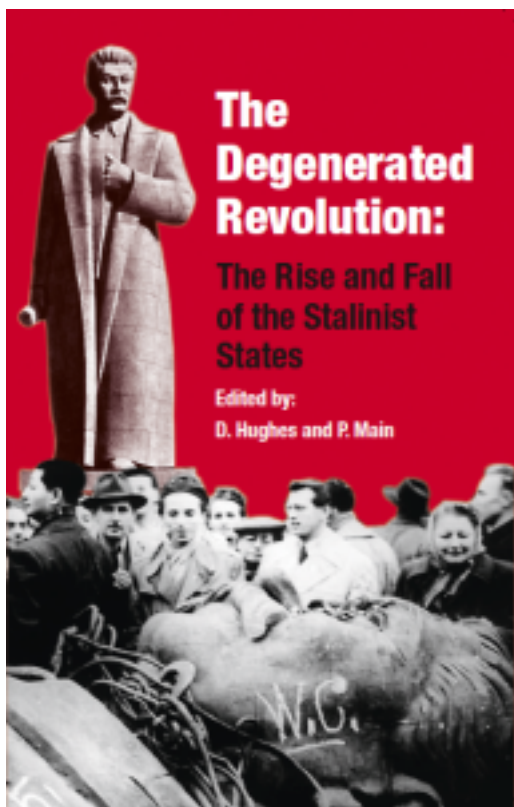
Redaktionen har ordet

Detta nummer av *Revolutionär marxism* består av tre artiklar av Jens-Hugo Nyberg. I den första artikeln försvarar han oktoberrevolutionen inför hundraårsminnet nu i november. Det är inte ett försvar av den vanliga typen där samma argument radas upp ännu en gång. Istället bygger det på en kritisk hållning till misstag som begicks av bolsjevikerna och resonerar om förutsättningarna och villkoren de stod inför. Det finns mycket att lära av oktoberrevolutionen och tiden fram till stalinismens seger. Trotskij poängterade själv i slutet av 1930-talet att bolsjevismen gav upphov till stalinismen liksom till vänsteroppositionen. Det fanns ingen rak linje eller inneboende logik i bolsjevismen som ledde till stalinismen, men den splittrades i flera riktningar varav stalinismen var en.

I den andra artikeln om Lenins aprilteser analyserar och kritiserar han några etablerade "sanningar" bland

alla som vill uppfattas som trotskister. Hans slutsats är att Trotskij, och många av de som i huvudsak bara upprepat hans berättelse, delvis har förvrängt Lenins tidigare ståndpunkt. Därmed har också den vändning som teserna skulle ha åstadkommit överdrivits. Detta leder inte till några uppseendeväckande politiska förändringar av våra ståndpunkter utan ska ses som en undersökning av bevisen i sann marxistisk anda. Vi kan inte nöja oss med vad Trotskij haft att säga i den ena eller andra frågan.

Den tredje artikeln diskuterar förhållandet mellan två marxister, Rosa Luxemburg och Lenin. Luxemburg har på senare år lyfts fram som en "snällare" marxist än Lenin. Den bild av skillnaderna i åsikter mellan dem som allt för ofta förs fram bygger på dåliga kunskaper eller på ren förfälskning. Artikeln bygger på undersökning av materialet istället för att reproducera gamla myter.

The Degenerated Revolution är en bok på 600 sidor som innehåller en grundläggande analys av stalinismen. Beställ från www.arbetarmakt.com.

Revolutionär marxism publiceras av Arbetarmakt, svensk sektion av Förbundet för Femte Internationalen
(www.arbetarmakt.com)

internationell hemsida:
www.fifthinternational.org (engelska)

nationella hemsidor:
workerspower.com (Storbritannien)
ligasocialista.com (Brasilien)
workerspower.net (USA)
arbeitermacht.de (Tyskland)
arbeiterinnenstandpunkt.net (Österrike)
cinquiemeinternationale.org (franska)
sop.revoluce.info (tjeckiska)
masrusorg.blogspot.com (ryska)
socialistparty.lanka.blogspot.se (singalesiska)
omameya.blogspot.com (Libanon)

Till oktoberrevolutionens försvar

I år är det 100 år sedan ryska revolutionen 1917. För borgare har ryska revolutionen blivit symbolen för något av det värsta man kan tänka sig, och de vet inte till sig av harm när någon försvarar den.

Socialister har däremot all anledning att vara stolta, och att hämta inspiration från denna historiens hittills mäktigaste revolution. Inte genom att förneka misstag, eller genom att måla upp en idealbild som vi försöker intala oss själva och andra var verkligheten. Idealbilder är en dålig utgångspunkt för att dra lärdomar av erfarenheter.

Vi kommer till problemen den ställdes inför, men oktoberrevolutionen i Ryssland förbjöd all diskriminering på grundval av kön, etnicitet och religion, avskaffade alla ståndsprivilegier, legaliserade skilsmässor, homosexualitet och aborter, avskaffade begreppet ”oäkta barn”, gav bönderna jord, var ett mäktigt uppror mot det pågående världskriget som mördade miljontals, proklamerade de förtryckta nationernas självbestämmanderätt och höjde den koloniala revoltens fana samt brännmärkte rasism och antisemitism. Dessutom utlovade den social rättvisa, arbetarstyre, fred och en framtida, internationell socialism.

Många skulle invända att arbetarstyret aldrig förverkligades, att det i själva verket bara var ett cyniskt lurendrejeri från Lenins sida, som hade helt andra planer. Vi återkommer till detta. Men vi kan konstatera vilken inspiration revolutionen var för arbetare och revolutionärer långt utanför Rysslands gränser. Störst var effekten i Europa, men även i resten av världen. Uppror och revolutioner uppstod i flera länder. Sovjetrepubliker uppstod i Ungern och Bayern, en revolutionär arbetarregering tog makten i södra Finland, revolutionärer styrde Lettland och slogs om makten i Estland, kejsare fick fly från både Tyskland och Österrike, och socialdemokraterna bildade regering. En våg av fabriksokupationer svepte över Italien, och en djup radikalisering nådde Frankrike och Spanien. Även Sverige skakades, och på hösten 1918, när revolutionen nådde Tyskland, såg borgerligheten sig tvingad att gå med på den allmänna rösträtten.

Även om dagens anarkister ofta betraktar oktoberrevolutionen som från början till slut en diktatorisk bolsjevikupp utlöste den när det begav sig en enorm entusiasm i alla revolutionära läger. Många anarkister slöt sig till bolsjevismen, med Victor Serge och Big Bill Haywood från IWW som de kanske kändaste namnen. I Sverige kan vi nämna Hinke Berggren. Andra fylldes av entusiasm utan att dra sig politiskt närmare Lenin. Den spanska anarkosyndikalistiska fackföreningen CNT gick med i Kommunistiska Internationalen, även om de drog sig ur året därpå.

Kupp eller revolution

Oktoberrevolutionen kallas oftast för kupp av dess motståndare. Detta bottnar vanligtvis i fientlighet eller okunighet. Bilden som frammanas är en liten disciplinerad grupp som genom en välplanerad kupp tar statsmakten i sina händer, och använder den mot alla sina motståndare,

lite som Pinochet i Chile. Den bilden har inte mycket med verkligheten att göra. Dels hade inte bolsjevikerna den bas i militärens ledning som Pinochet och hans sammansvurna hade – de var som bekant höga officerare, och hade inflytelserika vänner som storkapitalister och USA:s representanter – och dels fanns det inte längre någon statsapparat att bara ta över. Att ta makten i Petrograd och utropa den revolutionära regeringen var bara ett steg på vägen, att sprida makten geografiskt var en process som tog några månader, med allvarliga gatustrider på några ställen, som Irkutsk, och gick med förvånansvärd lätthet på många andra. Detta hade varit omöjligt utan ett utbrett stöd.

Det stödet visade sig i att bolsjevikerna fick stöd av en majoritet på andra allryska sovjetskongressen i samband med oktoberrevolutionen, liksom de redan hade stöd av en majoritet i Petrogradsovjeten, i Moskva liksom i merparten av de viktigaste städerna. Det centrala här är inte formella folkmajoriteter. En central punkt i den revolutionära marxismen är att samhällsomvälvningar inte avgörs av folkomröstningar, eller ens parlamentsval under ideala förhållanden. Detta handlar inte så mycket om vad man tycker vore mest rättvist och demokratiskt, utan om hur samhället fungerar. Borgarklassen skulle knappast tillåta att deras makt och privilegier avskaffades på grund av demokratiska hänsyn. De har alla möjligheter till ekonomiskt sabotage och att finansiera kontrarevolution, och gång på gång har de borgerliga statsapparaterna klivit in som deras trogna försvarare.

En annan, inte mindre fundamental aspekt är att socialismen kräver ett aktivt deltagande på gräsrotsnivå, något helt annat än att bara lägga en röst på ett parti vart tredje eller fjärde år. Revolutionen måste därför bygga på massmobilisering av arbetarklassen – som genom arbetarråden.

Den provisoriska regeringen hade inte tillsatts genom något allmänt val – den fick sitt demokratiska mandat genom att Petrogradsovjeten – och när den hade valts sovjeterternas allryska exekutivkommitté – gav den sitt stöd. I oktober hade den nya sovjetsmajoriteten dragit tillbaka det stödet.

Statsduman och Petrogradduman kanske någon invänder. Och den provisoriska regeringen hade givetvis sitt ursprung i den fjärde duman, som fortfarande stödde den. Dess femåriga mandatperiod hade dock löpt ut hösten 1917, vilket emellertid är mindre viktigt än hur den valdes. Första duman valdes 1906, och var en eftergift som revolutionen hade tvingat på den motvilliga tsaren. Den valdes dock på långt ifrån lika rösträtt – befolkningen var indelad i klasser, där jordägarnas och borgarklassens röster vägde långt tyngre än arbetarnas och böndernas. Dess sammansättning blev trots detta alltför radikal för tsaren, så han lät upplösa den efter bara några månader. Samma sak hände med den andra duman, så när den upplöstes lät tsaren ändra vallagen för att ge ännu större övervikt åt de härskande klasserna, och ytterligare begränsa arbetarklassens representanter. Givetvis kan inte ett organ med garanterad majoritet för de högre samhällsklasserna ha nå-

got demokratiskt mandat under en arbetarrevolution.

Petrogradduman och dumorna i andra städer var valda på mer demokratisk grund – men bortsett från att de bara representerade enskilda städer så hade bolsjevikerna och andra som stödde oktoberrevolutionen slagit fast att makten skulle utgå från sovjeterna.

Uplösningen av konstituerande församlingen

Det främsta argumentet för att oktoberrevolutionen var odemokratisk är givetvis upplösningen av den konstituerande församlingen, efter bara en dags sammanträde. Bolsjevikerna hade bara stöd av 25 procent, lyder argumentet, således var deras agerande ett brott mot allt vad demokrati heter

Detta bortser dock från flera viktiga faktorer. Uplösningen av församlingen hade stöd av mer än 25 procent, närmare bestämt. Men även detta är rejält i underkant. Det största partiet, Socialistrevolutionärerna (SR), hade splittrats i en vänsterdel, som stödde oktoberrevolutionen och för en tid satt i regeringen med bolsjevikerna, och en högerdel som motsatte sig den. Splittringen hade skett efter att vallistorna hade gjorts upp, men innan valet hölls i november. Valresultatet avspeglade därför hur listorna hade gjorts upp, inte hur stort stöd de nu separata partierna hade. I Petrograd och flera andra städer dominerade vänstern, men listorna bestod överväldigande av kandidater från högern. Valresultatet för SR var därför missvisande. Detta har stor betydelse då SR fick mellan 40 procent – SR strikt räknat – och 58 procent om man räknar ukrainska SR och en massa koalitionslistor på olika platser.

När reformister, liberaler och andra idealister resonerar finns det alltid en möjlighet att välja demokrati. Bara bolsjevikerna inte skulle ha varit så odemokratiska skulle ingenting ha kunnat hindra demokratins och frihetens seger. Utsikterna för ett parlamentariskt system är dock inte självklara oavsett tid och rum, utan beror på vilka krafter som är beredda att försvara det, och vilka som bekämpar det.

Arbetarklassen hade i stor utsträckning vunnits för klasskamp för socialism, och var inte beredda att ge upp sin nyvunna ställning i fabriken för kapitalisternas återupprättade styre. Bönderna var framför allt intresserade av att ta den jord som de inte hade, och behålla den när de hade tagit den med bolsjevikernas stöd. Kapitalisterna var betydligt mer intresserade av att återupprätta sin makt över ekonomin än någon formell demokrati. Den borgerliga demokratins traditionella främsta försvarare, städernas småborgerlighet och mellanskikt, som advokater, journalister, lärare, var, i förhållande till i Västeuropa svaga.

Inte bara var den formella demokratins krafter förhållandevis svaga – det fanns enorma motsättningar som knappast skulle kunna lösas med förhandlingar. Arbetarklassen hade fått en helt annan ställning sedan februarirevolutionen, och kapitalisterna var inte längre herrar i sina fabriker. Kapitalism kräver dock att kapitalisterna är herrar inom sina domäner, och kan göra tillräckliga vinster. Ett visst mått av organiserad motmakt från arbetarklassens sida kan förvisso fungera, men knappast på den nivån som rådde i Rysslands städer 1917. En uppgörelse var oundviklig, antingen arbetarna eller kapitalisterna måste kuvas.

Samtidigt luckrades disciplinen i Rysslands arméer upp mer och mer, och allt fler krävde ett slut för det krig

som kostat miljontals människoliv. Frågan om fred var en av de viktigaste bakom att bolsjevikerna kunde ta makten. Vilken annan regering som helst skulle ha fått väldiga problem med den frågan.

Böndernas stora massa var enig bakom kravet på jord, och försök att dra ut på den frågan, eller att rent av snuva bönderna skulle hota att underminera vilken regering som helst, liksom den i hög grad bidrog till att underminera den provisoriska regeringens ställning.

Den andra sidan av myntet är att kontrarevolutionen oundvikligen skulle ha rest sig. I vilken grad och vilka former den skulle ha tagit sig kan förstås inte avgöras, men kapitalisterna ville återta sin makt, godsherrarna ville försvara sin jord, nationalisterna ville slå ned alla frihetsrörelser bland de förtryckta nationaliteterna, och alla som stod bakom Rysslands krigsansträngningar ville slå ned dem som hotade att upplösa den militära fronten mot Tyskland.

Situationen i Ryssland 1917 var därför i hög grad instabil. Till det ovanstående måste tilläggas krisen inom matförsörjningen. Detta hade varit en av de viktigaste faktorerna bakom februarirevolutionen, och den hade inte förbättrats. Det är välkänt vilka stora svårigheter bolsjevikerna fick med att föda städerna på en nivå som ens höll den rena svälten borta. Problemen började dock inte i oktober, utan var stora redan i februari, och förvärrades under året. Även den formellt mest demokratiska regering skulle ha riskerat att dränkas av detta problem.

Av de direkt kontrarevolutionära försöken för oktober är general Kornilovs kuppöversök det mest kända. I förhållande till kontrarevolutionens behov må det ha varit ett patetiskt och förvirrat försök, men det skulle oundvikligen ha kommit fler. Andra reaktionära rörelser uppstod bland kosackerna. Under 1917 greps även en stor del av dem av längtan efter fred, och Donkosackernas ataman general Kaledin lyckades inledningsvis inte organisera något försvar mot de framryckande rödgardisterna. Detta ändrades dock. Inte för Kaledin förvisso, då han hade skjutit sig själv i desperation, men väl för hans efterträdare Krasnov. Så även i andra kosackområden. Om inte annat var det oundvikligt att kosacker skulle ha organiserat ett försvar av sina privilegier gentemot den befolkningsmajoritet även i kosackområdena som inte var kosacker, och därför saknade deras privilegier.

Vi behöver inte sluta oss till dem som hävdar att enda alternativet till bolsjevikerna hade varit en proto-fascistisk diktatur – däremot kan vi konstatera att varje form av stabilitet hade legat långt bort, och att en sådan mycket väl kunde ha uppstått.

Frågan om det var "rätt" att ta makten

Vi behöver inte försöka besvara frågan om det var rätt, i historiens ljus, att ta makten i oktober – om det skapade en bättre värld och bättre förutsättningar för den vidare kampen på lång sikt. Det vanligaste hos kommunister har varit att svara ett självsäkert ja på frågan. Och det finns mycket man skulle kunna anföra. Revolutionen utgjorde en stor inspiration för kampen, den gav ett mäktigt bränsle till den spirande koloniala revolten, den hängde som ett hot över Europas borgarklasser och hjälpte till att tvinga fram rösträttsreformer, rättigheter för arbetare och välfärd. Det var framför allt Sovjetunionen som krossade Hitlers nazistiska horder.

Samtidigt vet vi att den stalinistiska kontrarevolution-

en och de alltmer konservativa byråkrater som styrde i Moskva lyckades göra den kommunistiska världsrörelsen till ett lydigt redskap för sina byråkratiska manövrar, och blev ett hinder för verkligt revolutionära rörelser. Efter att ha splittrat och lamslagit den tyska arbetarklassens kamp mot den framväxande nazismen började Stalin prioritera en allians med de ”demokratiska” imperialistmakterna framför allt annat, vilket hjälpte kapitalismen att rida ut radikaliseringsen – och på ett ännu tydligare sätt hjälpte Sovjetunionen till att stabilisera kapitalismen efter andra världskriget, där det mäktiga franska kommunistpartiet istället för att kämpa om makten bidrog till att återuppbygga det franska kolonialväldet. Däremellan kom pakten med Hitler som förvirrade kommunister i alla länder när den antifascistiska propagandan i en handvändning nästan helt försvann – för att för bytas i smicker av Sovjetunionens demokratiska imperialistmakter efter Nazitysklands invasion.

Den frågeställningen är förvisso intressant, även om det knappast går att besvara vad som hade hänt om bolsjevikerna hade handlat annorlunda. Men att bedöma deras handlingar utifrån den är helt orimligt. Vi kan bara bedöma dem utifrån situationen som den såg ut då.

Ingen, utom utopister, hade trott att socialismen skulle kunna segra om den isolerades till Ryssland. Detta var bolsjevikledningens enda perspektiv. Lenin betonade det gång på gång, både före och efter oktoberrevolutionen, liksom han hade gjort 1905. Inte bara det, han var övertygad om att revolutionen vad dömd att gå under om den inte fick stöd av de mer utvecklade länderna. Inte bara var Ryssland underutvecklat i förhållande till exempelvis Tyskland och Storbritannien, och förött av kriget – deras utgångspunkt var att socialismen bara kunde byggas på internationell nivå. Ingen i bolsjevikledningen trodde något annat. Ingen uppgift var viktigare för den nya sovjetregeringen än att sprida revolutionen.

De var därför helt medvetna om att de skulle befinna sig i väldiga svårigheter ifall revolutionen inte spred sig. Det var på så sätt ett vågspel. Var det därför, som de mer reformistiskt, eller mer abstrakt revolutionära hävdade, dumdrigt? Borde de ha väntat tills Ryssland var mer utvecklat, eller att en revolution hade brutit ut och segrat i någon mer framstående industrination?

Ett problem med det resonemanget är att revolutioner inte bara görs när man vill, när produktivkrafterna nått en viss nivå, eller under omständigheter som man själv väljer, och man kan inte bara besluta sig för att vänta ett halvår. Uppfattningen att utvecklingen och arbetarnas organisering stiger i en jämn kurva, och sedan, vid en given tidpunkt kan ta över med ett ganska enkelt handgrepp hade vunnit insteg i andra internationalen. Om än inte alltid uttalat blev det alltmer det dominerande synsättet. På grund av det formellt ortodoxa språkbruket, som talade om revolution och proletariats diktatur, hade vänstern inom internationalen kvar illusioner om dess ledning och dess ledande parti, tyska SPD. Rosa Luxemburg, som kunde iakttä SPD på närmare håll, hade i högre grad än Lenin genomskådat den officiella ortodoxin, men inte heller hon anade hur illa det höll på att bli.

Den linjära synen på utvecklingen kunde kanske verka rimlig under andra internationals uppgångsperiod, även om vänstern insåg att borgarklassens motstånd skulle bli ursinnigt, och revolutioner ingen lätt sak. Utvecklingen sedan dess, den revolutionära vågen efter 1917 och senare

revolutionära uppsving, har dock helt vederlagt denna linjära syn. Istället uppstår revolutionära situationer periodvis, systemet råkar i kris, arbetarklassen radikaliserar och den härskande klassen råkar i förvirring, splittring och villrådighet. Detta är dock ett övergående tillstånd. Arbetarklassens massor kommer inte att vara på fötter hur länge som helst om inget händer, borgarklassen och dess politiska representanter kommer att åter kunna formera sig kring en handlingslinje för att återta initiativet, och kontrarevolutionen kan organisera sig.

Detta kan ske på ett relativt enkelt sätt, som efter 68-uppsvinget i Västeuropa. Vi ska givetvis inte överdriva om hur smärtfritt det gick, men den utlöste ingen massiv kontrarevolutionär orgie. Den officiella politiken vreds åt vänster för årtal framåt, och arbetarklassen vann en del betydande eftergifter, som ökade rättigheter på jobbet i Sveriges fall. Men möjligheterna till mer radikal förändring, och till och med att angripa kapitalismens själva grunder förspildes inte desto mindre. Arbetarklassen låg inte kvar på samma position i den stigande kurvan, som bara kunde omsättas i handling och revolution. Några år senare var situationen istället helt annorlunda. Att inte utnyttja en revolutionär kris till att ta makten får alltid konsekvenser. Oftast betydligt värre än efter 68-uppsvinget.

Med den bitterhet, och den mer djupgående krisen för hela det rådande systemet som rådde efter första världskriget kunde kapitalismens företrädare inte hoppas på att rida ut den revolutionära vågen så lätt. I land efter land trycktes arbetarklassen tillbaka med betydligt brutalare metoder. I Sverige, efter klasstrider som visserligen var hårdare än något vi har sett här sedan dess, men milda om man jämför med Europa i stort. Det krävdes inte någon vit terror, även om borgerliga miliser började formeras och säkerligen hade varit redo vid behov, vid sidan av polis och militär. Vi kan förstås nämna Ådalen 1931 som en liten försök på hur det hade kunnat gå. I Italien kom däremot fascisterna till makten, och även i Tyskland behövde socialdemokraternas ansträngningar att bevara kapitalismen 1918–19 genom eftergifter hjälp av en rejäl dos våld från frikårens. I Spanien påbörjades en spiral av stigande våld i framförallt Barcelona, som mynnade ut i Primo de Riveras diktatur 1923. I det fallet var det dock bara ett förspel till vad som skulle komma.

I Ryssland hade det rådande systemet – redan utsatt för väldiga påfrestningar under världskriget – i hög grad underminerats av februarirevolutionen. Arbetarklassen krävde högre löner, kortare arbetstid, och inte minst att de lade sig i chefernas rätt att styra och ställa om avskedanden och annat. De krävde i många fall att chefen skulle finansiera en arbetarmilis genom att betala löner när de var i tjänst, och ibland tog de med sitt röda garde till löneförhandlingar och hotade att köra ut chefen i en skottkärra och dumpa honom i Neva om han inte tog reson. Bönderna krävde samtidigt allt mera högljutt att få godsherrarnas jord, och började ta saken i egna händer. Disciplinen i armén luckrades upp, och rörelser för självständighet bland Rysslands förtryckta nationer fick luft under vingarna. Någon kapitalistisk normalitet var omöjlig under dessa förhållanden. Det var, ur kapitalisternas perspektiv, helt nödvändigt att på något sätt kuva arbetarna och bönderna.

Det går därför inte att bedöma oktoberrevolutionen bara utifrån problemen som självfallet och med nödvändighet uppstod efter maktövertagandet. Att inte ta ha tagit

makten skulle också ha fått konsekvenser. Situationen 1917 hade varit omöjlig att upprätthålla någon längre tid. Kapitalisterna behövde återfå den fulla kontrollen över sina fabriker, officerarna och byråkraterna behövde återupprätta sin prestige och position, godsherrarna skulle ha behövt försvara sin jord – eller ge upp. Kornilovs kuppförsök i augusti må i mycket ha varit en förvirrad fars, men att kontrarevolutionen skulle formera sig var oundvikligt.

Det hade givetvis varit möjligt att hoppas att den revolutionära stormen helt skulle bedarra, och arbetarna och bönderna efter ett tag av sig själva, kanske efter lite eftergifter, skulle ha återgått till en normalare och lugnare tillvaro. Utvecklingen under hela 1917 ger dock mycket klen stöd för detta. Dittills hade de ju bara radikaliserats. De krävde allt radikalare åtgärder mot kapitalisterna, mot spekulanter, för jord, för bröd, för fred, för att inte låta cheferna styra och ställa som de ville. Självfallet kan det invändas att bolsjevikerna bidrog till detta genom sin agitation, men det är samtidigt uppenbart att det inte var de som hade skapat den revolutionära vågen. De red på den och lyckades kanalisera den till eget inflytande, men arbetarnas och böndernas radikalisering hade varit ett akut problem för alla planer på kapitalistisk normalisering även utan Lenin.

Vi kan ta Finland som exempel. Den revolutionära situation som uppstod 1917 nådde även Finland, som då lydde under tsaren. Radikaliseringen och konflikterna ökade under året. Finland saknade dock ett parti som bolsjevikerna – det socialdemokratiska partiet hade ännu inte splittrats i revolutionärer och reformister. Snarare än att partiet gick i spetsen för utvecklingen, drevs det framåt av arbetarna, och det avstod från att ta makten i samband med generalstrejken i november, när tidpunkten var som mest gynnsam. Sönderfallet av Finland i två delar, en revolutionär och en kontrarevolutionär, fortsatte, och i januari 1918 accepterade partiet med vända den makt som det bara hade att plocka upp.

Kontrarevolutionen under general Mannerheim, som mindre än ett år tidigare hade varit en lojal underhuggare till tsaren, hade dock organiserat sig bättre än i november, och fick därtill hjälp av Tyskland. Detta samtidigt som den röda regeringen inte förmådde organisera försvaret av revolutionen på ett tillräckligt energiskt och beslutsamt sätt, och hjälpen de ryska bolsjevikerna kunde skicka var betydligt mindre än den vita tyska hjälpen.

De vita horderna segrade i inbördeskriget, men det faktum att Finland om något var mera utvecklat och kultiverat än Ryssland, att några reaktionära strömningar i stil med Ryssland proto-fascistiska svarta hundraden saknades, att arbetarpartiet gripit makten högst motvilligt och sedan tagit avstånd från röd terror hjälpte inte den finska arbetarklassen. Den vita terrorn skördade mer än 20 000 liv – sannolikt en låg uppskattning, utöver dem som dött i strider. Tiotusentals andra blev inspärrade i läger, radikala arbetare var rättslösa i årtal framöver, och det nybildade kommunistpartiet skulle vara förbjudet i årtionden.

Finland upprättade ett parlamentariskt system, dock ett som under många år skulle förfölja den radikala vänstern, och de kunde göra det bara genom att krossa arbetarnas kamp. Även om vi inte kan säga något säkert om att det hade slutat med en halv- eller helfascistisk diktatur om bolsjevikerna inte hade tagit makten är det svårt att se att den borgerliga ordningen i Ryssland, med dess tradit-

ion av svarta hundraden med viss massbas, avrättningar, förtryck, reaktionära generaler, kosacker och blodiga anti-judiska pogromer skulle ha kunnat upprättas på ett mera skonsamt sätt. Förmodligen skulle det ha blivit värre.

Liberaler och reformister brukar utgå från den idealistiska uppfattningen att det alltid finns möjligheter till en demokratisk utveckling. Det fanns förvisso moderata socialistiska och liberala krafter. Rysslands liberala parti, de konstitutionella demokraterna, eller kadeterna, gjorde sig dock grundligt avskydda av arbetarklassen 1917, och skulle snart helhjärtat sluta upp bakom den vita kontrarevolutionen. Mensjevikerna och Socialistrevolutionärerna kunde samla ett långt större stöd än kadeterna. De hade dock haft ett halvår på sig att försöka reda upp situationen i Ryssland. Man kan säkert argumentera för att de hade behövt längre tid – men det är svårt att se att de lyckades lösa någonting. Den grundläggande anledningen till att de tappade i stöd under sin tid i regeringen var inte extremistisk bolsjevikisk agitation, utan att de inte lyckades lösa några av de grundläggande problemen med freden, jorden och den ekonomiska krisen. Utvecklingen gick dem ur händerna, och även om vi förmodar att de skulle ha kunnat skapa en stabil regering om inte bolsjevikerna hade lagt käppar i alla deras hjul så hade problemet med att arbetarna måste kuvas tillräckligt för att återupprätta en hållbar kapitalistisk ekonomi återstått. Hösten 1917 var det inte lätt att se några möjligheter till kompromisser mellan arbetarklassen och kapitalisterna.

Att svårigheterna var stora för ett bolsjevikparti vid makten var uppenbart. Faktiskt var de centrala bolsjevikledarna Zinovjevs och Kamenevs farhågor inte ogrundade. Mer än något annat oroade de sig för att världsrevolutionen inte var redo att följa Rysslands exempel. Men det hade inte varit möjligt att bara pausa den revolutionära situationen. Krisen inom ekonomin och svårigheterna att få fram föda till städerna skulle med största sannolikhet ha ökat, liksom den hade gjort under hela 1917, vilket skulle innebära att situationen vid makten verkade bli svårare om de väntade. Stora delar av arbetarklassen skulle antingen ha försjunkit i apati då ingenting hände, eller försökt pressa fram ett avgörande som bara kunde ha blivit mindre organiserat än oktoberrevolutionen. Bolsjevikpartiet skulle i den situationen knappast ha kunnat undgå att tappa i stöd. Inte minst skulle kontrarevolutionen ha getts en möjlighet att samla sig ur sin förvirring.

I oktober gick det förhållandevis lätt att ta makten. Om det hade uppskjutits till ett senare tillfälle skulle svårigheterna sannolikt ha blivit betydligt större – liksom svårigheterna väl vid makten. Risken är väldigt påtaglig att det skulle ha lett till ett nederlag på det ena eller andra sättet. Världsrevolutionen kräver att någon går i spetsen. Bolsjevikerna gjorde detta, och vi kan bara instämma med Rosa Luxemburg och otaliga andra revolutionärer i berömmet över att de vågade. Det kan inte uteslutas att det i det långa loppet hade varit bättre för revolutionen om de hade avstått. Detta vet vi dock ingenting om. Däremot vet vi att det alltid kommer att finnas svårigheter, och att om ingen vågar ta steget kommer det inte att bli någon revolution. Utifrån situationen på hösten 1917 och allt bolsjevikerna visste – till skillnad från utifrån ett historiskt facit – var det därför helt rätt att de tog makten. Alternativet hade varit att ge upp den gynnsamma situationen, och riskera ett stort nederlag. De gav alla revolutionärer ett exempel att följa.

Efter revolutionen gäller nya förutsättningar

När man väl har gripit makten är tärningen kastad, och det är inte bara att släppa den och hoppas att allting kan bli som förut. Att ha avsatt en regering kommer att få konsekvenser, liksom att ha konfiskerat egendom. Ännu värre blir det givetvis om åtgärderna man tillgripit till revolutionens försvar inneburit dödsoffer. Och även om det hade krävts stor möda för att kuva arbetarna och bönderna även före oktoberrevolutionen, blev den uppgiften betydligt svårare efteråt, när bönderna över hela Ryssland tog över godsherrarnas jord, och arbetarna drev igenom storskaliga nationaliseringar av fabriker, och var mindre mottagliga än någonsin för tanken på att kapitalisternas styre skulle återupprättas.

Bolsjevikerna kom till makten på sovjeternas mandat. Andra allryska sovjetkongressen hade gett sitt bifall, liksom senare sovjetkongresser skulle göra. Innan dess hade sovjeterna i de viktigaste, största och mest industrialiserade städerna ställt sig bakom idén om sovjetmakt – ofta men inte alltid genom en ren bolsjevikmajoritet.

Den ena centrala lärdomen av hela den ryska revolutionen är sovjeterna, arbetarråden. När de framträdde under revolutionen 1905 – den mest kända var S:t Petersburgsovjeten, även om den inte var den första – var de inte uttänkta av någon teoretiker, utan kastades fram av kampens behov och organiserades nedifrån. De började som strejkkommittéer, och började snart ta över allt fler funktioner, och utvecklades mot en alternativ regering, en som byggde på de revolutionära och mobiliserade arbetarna.

S:t Petersburgsovjeten upplöstes av tsarens trupper, liksom andra i sitt slag. När revolutionen hade slagits ned fanns inga möjligheter för sovjeterna att frodas. Minnet skulle dock leva kvar. Idén skulle återkomma genom åren för att sedan spela en ännu viktigare roll 1917.

Efter februarirevolutionen blev sovjeternas betydelse uppenbar. Mensjevikerna och den dominerade trenden hos socialistrevolutionärerna stödde en parlamentarisk regim, och motsatte sig därför att sovjeterna skulle ta över makten, men såg dem som viktiga organ för arbetarna att utöva tryck på regeringen genom. Bolsjevikerna och andra revolutionära strömningar ville däremot basera styret just på sovjeterna.

Sovjeterna har sedan dess uppstått i en mängd revolutionära situationer. Oftast i en utvecklade form, men ändå som en gräsrotsorganisering från de kämpande arbetarna. Vi kan givetvis inte ha någon dogm om att de måste se ut precis som i Ryssland 1917 – men det kommer att behövas gräsrotsorgan som kan samla och leda kampen, och sedan sammanslutas i större geografiska enheter och ta över makten. Revolutionära situationer och revolutioner har sina upp- och nedgångar, och vi kan givetvis inte räkna med att de sammanfaller med de parlamentariska mandatperioderna. Men även när så är fallet kommer det att behövas direkta sammanslutningar av representanter för den mobiliserade och radikaliserade arbetarklassen. Och byggandet av socialismen kräver aktiva och engagerade arbetare – inte en massa som får nöja sig med att rösta vart fjärde år, som i parlamentariska församlingar.

När kommunister pratar om fördelarna med arbetarråden brukar den verkligt demokratiska aspekten framhållas i första hand, eller ibland uteslutande. Arbetarråden är en form som bygger på gräsrotsengagemang, där den ak-

tiva arbetarklassen väljer sina representanter, som sitter utan privilegier, och kan avsättas så snart hen inte längre har arbetarnas förtroende.

Och ja, det är givetvis idealet. Men det är samtidigt bara en sida av saken. Revolutioner vinnas inte, och kontrarevolutioner besegras inte enbart genom den friaste arbetardemokrati. Det krävs också en tillräcklig beslutsamhet och effektivitet – det behövs en målmedveten revolutionär ledning.

Behovet av effektivitet

Detta innebär inte att det ska finnas en ledande elit, och sedan en massa som lyder. För att överhuvudtaget kunna ta makten måste den ledningen vinna arbetarnas förtroende, och deras aktiva och medvetna medverkan krävs genom hela processen, och en dålig ledning kan givetvis bytas ut mot en bättre. Men likafullt är det nödvändigt med beslutsamt och samordnat handlande. Det handlar inte om att vilja att människor ska ha ledare eller att tro att de alltid kommer att behöva det, men inför de prövningar som en revolution innebär kommer det inte att räcka med bara frigjorda individer.

Men det finns också praktiska uppgifter som måste utföras, och de måste utföras tillräckligt snabbt och effektivt. Om fronten inte höll mot kontrarevolutionens vita arméer skulle allt kunna vara förlorat. Om de ledande revolutionärerna och kampvilligaste arbetarna hade avrättats, sovjeterna upplöstes och de gamla härskarna hade återinsatts på sina poster skulle revolutionen ha kunnat vara besegrad. Ifall tillräckligt med mat inte hade ordnats fram till städerna och röda armén skulle fullt kaos ha kunnat utbryta. Ett sammanbrott för transporter skulle ha fått samma resultat. Om industrin inte tillverkade tillräckligt mycket skulle fronten kunna bryta ihop, och konflikten med bönderna bli ännu djupare. Bönderna gjorde motstånd mot spannmålsrekvisitioner då de inte fick tillräckligt, eller rent av ingenting i utbyte. Detta resulterade i väpnade uppror mot sovjetmakten, liksom att mindre jord såddes. En följd av dessa och andra faktorer blev en massiv svält 1921–22 som kostade miljontals liv bland bönderna. Industrins, röda arméns och transporternas effektivitet och produktivitet var således en fråga om, på det allra mest bokstavliga sättet, liv och död – miljontals liv, och revolutionens överlevnad.

Saken kan därför inte bara ses ur det idealiska socialistiska perspektivet, eller den bästa tänkbara arbetardemokrati, eller att det avgörande är att det skapas ett socialistiskt förhållande genast och direkt på fabriksgolvet. Det handlar i första läget om överlevnad. Om vi inte klarar överlevnaden så blir det ingen socialism heller.

En invändning som säkerligen skulle resas är att den bästa arbetardemokrati samtidigt vore den mest effektiva – vi måste ha tilltro till arbetarklassens förmåga. Och visst, hela det socialistiska projektet bygger på att vi kan skapa ett mer välfungerande system med en arbetarstyrd planekonomi.

Men det är samtidigt svårt att tänka sig att det kommer att gå att skapa genast och utan konflikter, ens under mer gynnsamma förhållanden. Ett standardargument från så kallade frihetliga socialister är att vi måste ha tilltro till arbetarklassens förmåga. Och åter: ja, hela tanken med att de ska ta makten och skapa ett socialistiskt samhälle bygger på det. Samtidigt kan vi inte ha obegränsad tilltro. Det är 150 år sedan första bandet av *Kapitalet* kom ut, och kapitalismen härskar fortfarande till synes oinskränkt. Om arbetarklassen spontant skulle inse sina intressen, veta hur den skulle kämpa för dem och vara beredd att göra det skulle kapitalismen ha varit ett minne blott för länge sedan. Det går bevisligen inte så lätt.

Behovet av en revolutionär ledning

Vi har absolut ingen anledning att ge upp, och avskrika arbetarklassen, som vid så många tidpunkter och platser har visat sin förmåga att kämpa. Men samtidigt måste vi inse hur mycket det finns som förvirrar och binder dem vid ett kapitalistiskt eller icke-revolutionärt medvetande, såväl den kapitalistiska verklighet de lever i som den massiva borgerliga propagandan de utsätts för i olika former. Beredskapen att genast resa sig, vräka undan alla förtryckare och genast själva organisera produktionen och bygga upp ett samhälle fritt från förtryck tillhör uppenbarligen inte det spontana eller långsiktiga medvetandet hos arbetarklassens stora massa under kapitalismen.

Slutsatsen leninister drar av det är att samla de kampvilligaste och radikalaste arbetarna i ett revolutionärt parti som kan gå i spetsen och leda resten av klassen i de dagliga striderna, fram till revolutionen, i själva maktövertagandet och sedan i ett organisera segern. Här spelade bolsjevikpartiet en helt nödvändig roll.

Först i att överhuvudtaget ta makten. Det verkliga alternativet till en revolutionär ledning i en revolutionär situation är tyvärr inte att människor börjar organisera sina liv fritt från hierarkier, utan att en icke-revolutionär ledning sitter kvar eller tar över. Erfarenheten talar här sitt mycket tydliga språk. Efter februarirevolutionen stod mensjeviker och socialistrevolutionärer i spetsen för majoriteten av arbetarna och bönderna, och världskrigets slaktande fortsatte. Arbetarklassen blev redo att verkligen ta över i samma utsträckning som bolsjevikernas inflytande steg. Det fanns andra revolutionära krafter, av vilka merparten slöt sig till bolsjevikerna, men de hade aldrig i närheten av den storlek och styrka som hade behövts för en oktoberrevolution utan bolsjevikpartiet. I Tyskland 1918–19 fortsatte den socialdemokratiska ledningen att ha arbetarnas förtroende i tillräckligt hög grad för att kunna samarbeta med militären för att slå ned revolutionen. Den kraft som kunde ha utmanat dem var spartakisterna, senare Tysklands kommunistiska parti under Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht. Att de misslyckades med uppgiften – en väldigt svår uppgift där tiden var knapp, ska medges – att vinna tillräckliga delar av arbetarklassen inrebar revolutionens nederlag.

Samma sak har skett vid en lång rad revolutionära situationer: det rådande systemet, den härskande klassen

och dess stat har varit skakade, arbetare har ropat revolutionära slagord och längtat efter radikal förändring, samhällsmakten har varit i gungning och nästan nere för räkning – men det har saknats en revolutionär kraft med tillräcklig beslutsamhet och stöd hos arbetarklassen för att ta makten i sina händer.

Samma sak gäller efter revolutionens seger, ofta i ännu högre grad. De rådande omständigheterna löstes givetvis inte i ett slag vid oktoberrevolutionen. Produktionen måste hållas igång, så bra som möjligt, mat måste skaffas fram, transporter måste fungera tillräckligt bra, och röda armén måste bli tillräckligt effektiv för att segra. Givetvis finns det möjligheter att göra saker på mer än ett sätt, och det är sant att bolsjevikledningen underskattade farorna med en för ensidig centralisering. Men det finns ändå inga mål eller kriterier som kan övertrumfa dem som gäller att tillräckligt effektivt lösa de akuta praktiska problemen – mat, revolutionens väpnade försvar, nödvändig produktion och transporter. Detta var, som sagt, en fråga om liv och död, om revolutionens överlevnad. Den mest ideala, frihetliga organisering som inte tillräckligt väl och snabbt kunde lösa dessa problem skulle vara dömd att gå under. Frågan gäller inte bara vilken socialism skulle vi vilja se – den mest akuta frågan var att överleva för stunden.

Revolutionens väpnade försvar: röda armén¹

Vi kan ta revolutionens väpnade försvar först. Där hade idealet setts som en allmän folkbeväpning, och senare mer specifikt arbetarmilis och frivilliga röda garden. Många ansåg att röda armén skulle byggas på frivillighet, på demokratiska val av alla befälhavare, och på demokratiska diskussioner och beslut om varje order. Tyvärr skapade inte detta det oövervinnerliga försvar av revolutionen som de hade hoppats på. Revolutionen kunde spridas och ta makten över större delen av det forna ryska riket – för det handlade om att ta makten i stad efter stad, område efter område, inte om en rikstäckande statsapparat som bara kunde tas över. Delvis berodde detta givetvis på revolutionens styrka, där den revolutionära arbetarklassen gick i spetsen, på många håll med stöd av soldaterna, och böndernas egen revolution och den gamla arméns nästan totala upplösning. Den andra sidan av detta, självfallet sammanhängande med den första, var de gamla härskarklassernas svaghet och förvirring. De skulle snart komma att samla sig.

Ett första test var den tyska offensiven i februari 1918, efter att bolsjevikerna hade vägrat att godkänna deras hårda fredsvillkor. De tyska trupperna, av andra sorteringen, då kaisern hade skickat det bästa han hade till västfronten, svepte med lätthet undan det lilla försvar de mötte. Både många bolsjeviker och andra ansåg att de skulle vägra att gå med på en hård och förödmjukande fred med den tyska imperialismen, och istället förklara revolutionärt krig. Då de inte kunde hindra dess trupper från att avancera skulle det ha rört sig om gerillakrig. Detta skulle säkert ha vart förödande för alla planer på en långsiktig tysk ockupation. Samtidigt hade det betytt att arbetarklassen skulle ha varit prisgiven åt de imperialistiska trupperna, som säkerligen skulle ha kunnat mobilisera en stor del av den ryska kontrarevolutionen

¹ För dessa frågor, se <http://www.arbetarmakt.com/2016/12/ryska-inbordskriget/>

Det handlade inte heller bara om de imperialistiska trupperna. Det första starka fästet för den ryska kontrarevolutionen uppstod i söder, där den så kallade frivilligarmén under Alexejev och Kornilov organiserades. De jagades visserligen på flykt, men de lyckades hålla stånd mot numeriskt starkare, ofta betydligt starkare, röda styrkor under hela 1918. Efter att ha vunnit några stora militära segrar och lyckats organisera kosackerna på sin sida, framträdde de under våren och sommaren 1919 som det främsta militära kontrarevolutionära hotet. Andra exempel är den tjeckoslovakiska legionens revolt i maj 1918, som rev upp sovjetmakten i en stor del av Sibirien, och sedan Koltjaks offensiv 1919.

Den revolutionära politiken var givetvis en nödvändig grund för röda armén. Utan den skulle ingen revolutionär regering alls ha kommit till makten, och genom hela inbördeskriget mobiliserades revolutionära arbetare på den grunden. Även många icke-socialistiska historiker medger att det stöd bolsjevikerna fick av bönderna – om än delvis underminerat av spannmålsrekvisitioner – var en viktig faktor för deras seger i inbördeskriget. Viljan att erkänna de förtryckta nationernas rättigheter var en kraftfull anledning till att flera vita regimer från dessa nationer kunde godta en uppgörelse med Sovjetryssland, istället för att lägga sin fulla kraft bakom den ryska kontrarevolutionen – som inte hade mycket till övers för annat än den ryska nationen. Med det sagt var det ändå nödvändigt att skapa en tillräckligt slagkraftig militärmakt för att besegra de vita styrkorna. Frivillighet och revolutionärt medvetande räckte tyvärr inte i sig till i detta.

Socialister hade länge förmodat att ökad demokrati inom vilket område som helst skulle medföra större effektivitet. Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna höll fast vid sin uppfattning att den nya friheten efter februarirevolutionen skulle medföra en mer effektiv armé – visst skulle väl en armé som visste vad den kämpade för ha större stridsvärde? Argumentet användes av bolsjevikerna också, även om de betonade att arbetarklassen först måste gripa makten, och att det var det som skulle försäkra att arbetarna och fattigbönderna försvarade sig. I verkligheten var det dock inte riktigt så enkelt. Störtandet av tsaren minskade den ryska arméns sammanhållning och användbarhet i strid, och oktoberrevolutionen vände inte den processen – snarare accelererades den. Det är möjligt, så länge revolutionen inte har gripit tag i soldatmassorna, att bygga en effektiv armé med knölpåken och den härskande klassens propaganda. Och omvänt, när man ger människor frihet, kommer en naturlig reaktion vara att undvika väpnade konflikter. En tillräckligt klassmedveten arbetare kan undertrycka sin rädsla och ta sin plats vid fronten. Nivån av revolutionärt medvetande kommer dock alltid att variera. Dessutom kommer även den bästa revolutionären att behöva pressa sig själv hårt när han plötsligt ställs inför kulspruteeld och artilleri. Vad detta innebär är att under de flesta omständigheter kommer revolutionärt medvetande, om än en nödvändig komponent, inte att i sig själv vara tillräckligt för att bygga en revolutionär armé som kan stå emot en välorganiserad fiende.

Vidare kommer slagfältets krav oundvikligen att kollidera med diskussioner om order innan de utförs. Vi kan tyvärr inte räkna med att fienden snällt behåller samma position medan vi diskuterar. En paus innan utförandet blir i praktiken ofta samma sak som att inte utföra en order. Vidare kommer de soldater som är mindre benägna

att riskera livet – som sagt en naturlig mänsklig reaktion – att vara mindre benägna att stödja en order som innebär fara för livet. Liksom de kan förväntas rösta på en befälhavare som inte försöker tvinga dem. Fullt förstäliga reaktioner – men resultatet blir en mindre effektiv revolutionär armé, vilket kan innebära ett militärt nederlag och kontrarevolutionens seger. Bolsjevikerna såg sig tvingade att bygga en armé som byggde på mobilisering, inte frivillighet, där order inte var öppna för debatt och där befälhavarna utsågs uppifrån. Det blev en militär hierarki, med sovjetregeringen i toppen, men ändå en hierarki, där soldaterna förväntades lyda order, inte ta beslut. De hade knappast något val i detta. En otillräckligt effektiv armé skulle ha lett till kontrarevolutionens seger, oavsett hur mycket man tycker att idealet borde vara mer demokrati på alla nivåer.

Ett ytterligare argument är att om de väpnade styrkorna själva får bestämma om hur, när och var de ska agera så kommer de inte att ha samma inflytande som alla andra – de kommer att ha mer. Att soldaterna inte skulle få diskutera order och välja befälhavare gjordes inte till en överordnad princip, men var underkastat kravet på militär slagkraft. Att den militära makten måste vara underordnad den politiska är däremot en vägledande princip.

Revolutioner kan förloras på slagfältet

Vi måste konstatera att även djupgående revolutioner faktiskt kan förloras på slagfältet, om de inte tillräckligt väl löser de militära problemen. Finska inbördeskriget kan tas som ett exempel. Den ryska revolutionen spred sig även till Finland, där en revolutionär arbetarregering kom till makten i januari 1918, och ett inbördeskrig bröt ut.² Revolutionens styrka var överväldigande i de industriella delarna av landet, men ändå förlorade arbetarna och fattigbönderna. De lyckades inte skapa den röda armé de skulle ha behövt. Givetvis var den tyska interventionen en faktor, men även där de tyska trupperna inte hade stigit i land tryckte de vita trupperna tillbaka de röda. Arbetarnas militära slagkraft hindrades av motvilja mot att uppträda som en disciplinerad styrka, att tvingas lyda order, på många håll en tro att man kan upprätthålla en 8-timmarsdag i fält. Åter en naturlig mänsklig reaktion – men en som fick katastrofala följder då revolutionen krossades och 20 000 arbetare och fattigbönder mördades av den vita terrorn.

Spanska inbördeskriget är ett annat exempel. Där finns det andra faktorer att nämna, som att de borgerliga krafterna på den republikanska sidan, och framför allt det Stalintrogna kommunistpartiet gjorde sitt bästa för att krossa revolutionen och arbetarnas självständiga kamp, och inte drog sig för att angripa och förtala, och ibland även mörda revolutionärer. Samtidigt visade redan inbördeskrigets öppningsskede bristerna hos de improviserade miliserna, hur revolutionära de än var. Francos disciplinerade och tränade marockanska trupper, tillsammans med de lokala reaktionärerna, svepte ganska lätt undan Andalusiens och Estremaduras revolutionära men otränade lantarbetares miliser. De revolutionära miliserna från Barcelona och Katalonien vann huvuddelen av Aragonien – men de lyckades inte inta anarkismens stora fäste Zaragoza, eller de andra viktiga städerna Teruel och Huesca.

² Se <http://www.arbetarmakt.com/2015/09/finland-1918-revolution-och-inbordeskrig/>

Det var arbetarnas och böndernas revolution som slog tillbaka fascisternas militärkupp i Barcelona, Madrid, Valencia och mer än halva Spanien, men den ”rena” revolutionen ensam hade knappast varit nog för att segra i inbördeskriget. Den politiska situationen var tyvärr inte som i Ryssland 1917–1921 då bolsjevikpartiet kunde organisera både armén och revolutionen. Istället var den militära disciplinens främsta parti, kommunistpartiet, motståndare till revolutionen och underminerade arbetarnas och fattigböndernas kamp genom sina angrepp på den, och den största revolutionära kraften, anarkosyndikalistiska CNT, förmådde inte tillräckligt organisera en revolutionär krigsmakt – eller ens en revolutionär regering, utan satte sig i den som revolutionens fiender satte upp.

Den livsnödvändiga industrin

Det finns liknande faktorer för industrin. Socialister hade alltid utgått från att revolutionen genast skulle göra det bättre för arbetarna. Det var ett bärande, eller för arbetarklassen kanske det bärande argumentet 1917: det är kapitalisterna som orsakar krisen och svårigheterna genom sin snikenhet, bara om arbetarklassen börjar kontrollera ekonomin kan den lösas. Och givetvis är hela meningen med socialismen att vi ska få det bättre. Men problemet i ett land som det underutvecklade Ryssland, med den långtgående krisen och allt svårare livsmedelsituationen, var att revolutionen i den rådande situationen inte kunde undgå att skapa desorganisering. Det blev svårt att upprätthålla produktionen ens på en rimlig nivå, det var svårt att få fram tillräckligt med mat, råvaror till industrierna och i samtliga led innebar transporterna svårigheter. Detta samtidigt som röda armén ställde sina krav, och de flesta utbildade tekniker var motståndare till revolutionen. Det var inte möjligt att hålla saker igång utan uppoffringar.

Tvärtemot vad revolutionärerna hade utlovat, och resten av arbetarklassen hoppats var inte hårdare tag mot kapitalisterna något enkelt sätt att förbättra ekonomin. Istället ökade kaoset. En betydande del av industrin hade inriktats på produktion för kriget. Detta kunde självfallet inte fortsätta. Redan detta gjorde en svår omställning oundviklig. Och i den faktiska situationen, med tilltagande kris på många områden, med hög inflation, med aktivt eller passivt ekonomiskt sabotage från merparten av de utbildade teknikerna och krympande tillgång till mat var det mycket svårt att undvika ett tilltagande kaos. De kunde slå tillbaka kapitalisternas sabotage med konfiskeringar och maktmedel, men tyvärr var det svårare att organisera produktionen. Och detta när både fronten och relationen med bönderna krävde att industrin kunde producera.

Liksom på den militära fronten var detta faktiskt en fråga om liv och död. Det gick inte bara att slå upp de bästa passagera i *Staten och revolutionen* och ha handlingsplanen klar. Speciellt inte som många av de mest aktiva arbetarna drogs in i röda armén eller i sovjetadministrationen. Eller, som många såg sig tvingade att göra, lämna städerna för att uppsöka maten där den fanns, på landsbygden. Moskvas befolkning minskade med nära hälften under inbördeskriget, och Petrograds med nästan två tredjedelar.

Även om man inte ska underskatta arbetarklassens försök att organisera produktionen så var svårigheterna enorma. En stor del av de utbildade teknikerna hade som sagt

försökt bojkotta den nya sovjetregeringen, och de skulle vålla bekymmer under åratals framåt. Färre råvaror och mindre bränsle kom fram till städerna, och dessutom mindre mat. Ransonerna blev allt knappare.

Under dessa förhållanden var det inte konstigt om många arbetare började fokusera på att i första hand skaffa mat till sig och familjen, och var ovilliga att jobba längre eller hårdare, om de inte tyckte att de fick någon ersättning för det. Det är fullt förståeligt om mera uppoffringar inte kändes lockande. Problemet i den rådande situationen var att detta inte kunde undgå att leda till kamp om krympande resurser, och att produktionen hölls nere, vilket bidrog till problemen. Att ekonomin alltmer befann sig på randen till katastrof, och att det inte bara kunde handla om att säga till en arbetarklass som inte hade någon vana av att organisera produktion: varsågod och ta över var de flesta realistiska revolutionärerna överens om. Detta inkluderar sådana kritiska bolsjevikar som Alexander Sjljapnikov, som senare skulle leda Arbetaroppositionen.

I sin bok *Workers against work* tar Michael Seidman upp denna problematik i fallet med folkfronten i Frankrike och, ännu mer relevant för denna diskussion, Spanien. Som han konstaterar är det naturligt för arbetarklassen att inte vilja behöva jobba för hårt, eller för länge, och speciellt inte för låg lön. Självfallet är det så. När revolutionen bröt ut utgick många arbetare från att det var deras revolution, och således skulle de få tal del av dess frukter. Saken är dock den att de samtidigt befann sig i ett inbördeskrig på liv och död med en regim som faktiskt inte var mindre brutal än Hitlers (om än utan kapaciteten att invadera andra länder). Där blir det en konflikt mellan vad många arbetare – åter, förståeligt nog – upplever som sina intressen, och deras behov av att besegra kontrarevolutionen, utan vilket samtliga deras intressen skulle trampas ned ordentligt.

Ett belysande exempel är att när Franco, för att befasta sin ställning som ledare för den nationalistiska sidan, skickade sina trupper för att undsätta de belägrade militärkadetterna i fästningen Alcazar i Toledo istället för att gå rakt mot Madrid, gav han huvudstadens försvarare tid att göra klart befästningarna. Att dessa inte blivit klara tidigare berodde bland annat på att arbetarna som utförde jobbet hade hållit på sin arbetstid, med stöd av ”vänster”-fackbyråkraten Largo Caballero, som tagit över som premiärminister. Problemet här borde vara uppenbart: om de fascistiska horderna bryter igenom och man avrättas eller sätts i de massiva slavarbetsläger som även Heinrich Himmler, ledare för Nazitysklands polisapparat SS ifrågasatte, har man inte mycket för sin en gång sänkta arbetstid.

Det kan tilläggas att anarkosyndikalistiska CNT hade mera realism i dessa frågor än man kanske skulle kunna tro, när man betänker att deras kongress i maj, strax före militärkuppen alltså, ödslade mycket av sin tid på sorgligt hypotetiska frågor som förhållningssätt till nudistiska eller industrifientliga kommuner under den frihetliga kommunismen. Deras ledning insåg också värdet av att lära av till exempel Taylors vetenskapliga studier av arbetets organisation. Ett sus går genom publiken: anarkosyndikalisterna, lära av Taylor? Det är ju välkänt att Lenin insåg värdet av dessa studier. Inte för att kunna öka några kapitalisters vinst, utan för att det under den rådande situationen av ekonomiskt kaos var helt nödvändigt att rationalisera ar-

betet och öka produktiviteten. Anti-leninister brukar sällan bry sig om de faktiska omständigheterna – många anarkist och syndikalist har utbrustit: ja titta, Lenin var taylorist, ja det var allt jag behövde veta, tack så mycket! Och nu visar det sig att även de spanska anarkosyndikalisterna fick ta till sig dessa slutsatser, eller enligt det vanliga anarkistiska kriteriet: bli taylorister.

Då kan det tilläggas att arbetarklassen i Barcelona lyckades upprätthålla produktionen genom revolutionen bättre än de hade gjort i Petrograd. Men, som även ledningen för CNT tvingades inse – industrins effektivitet var under inbördeskriget bokstavligen en fråga på liv och död för revolutionen.

Problemet med strejker under inbördeskrig

En följd av detta är att inte heller strejker är okomplicerade i sådana situationer. Många socialister reser ragg vid detta konstaterande, men vi måste konstatera att det finns en skillnad mellan strejker som slår mot en kapitalists vinst, och en som påverkar arbetarstatens möjligheter att försvara sig. För det kan bli resultatet av att produktionen läggs ned under ett revolutionärt inbördeskrig. Det kan vara förståeligt att utslitna, hungrande arbetare känner att de har fått nog, men i inbördeskrigets Ryssland fanns det inte mycket att ösa ur. Detta innebär givetvis inte att arbetarna inte ska kunna protestera, men vid vissa tillfällen kan det faktiskt få förödande konsekvenser. Det är nödvändigt att inse detta – det går inte att bara slå fast att det är fritt fram att när som helst strejka även under ett revolutionärt inbördeskrig, och att det faktum att bolsjevikregeringen såg sig tvingad att ingripa mot åtskilliga strejker innebär att den var arbetarfientlig. En följd av detta är även att inte heller strejkagitation kan släppas helt fri, även när den utförs av socialister

Det kan nu invändas att detta resonemang kan användas för att rättfärdiga en mängd undertryckanden av arbetarklassen. Ja, givetvis vore det möjligt att dra det argumentet långt – men detta avgör inte frågan. Många argument skulle kunna dras långt, men detta avgör inte om de kan ha sin giltighet. Tyvärr går det inte att komma ifrån verkliga desperata situationer genom att ställa upp några felfria kriterier som är omöjliga att missförstå eller missbruka. Argumentet att arbetarna alltid måste ha rätt att strejka under ett inbördeskrig skulle kunna användas för att hävda att en given grupp arbetare har all rätt att efter eget behag få bestämma att inte tillverka vapen till röda armén under ett kritiskt skede vid fronten.

Det är det krångliga med verkliga revolutioner under svåra situationer. Vi kan tyvärr inte bara ställa upp några enkla regler, som lita på arbetarklassen. Att ge arbetarklassens stora massa möjligheten att lära sig av erfarenheten och sina misstag är en jättebra och nödvändig princip – men tyvärr finns det inte alltid tid till så många misstag.

Kampen mot kontrarevolutionen

Och givetvis tillkommer kontrarevolutionärt sabotage och intriger. Dessa förekom i riklig mängd. Det är självklart att dessa måste uppsökas och krossas. Vidare måste man inse att inte bara de medvetna försöken att störta sovjetmakten var ett problem. I en situation när avbrott i produktionen kan orsaka svårigheter i såväl fronten som för att anskaffa mat kan inte heller strejkagitation lämnas helt fritt. Dessutom grep givetvis kontrarevolutionärer efter

anledningar till missnöje som de kunde få gehör för. Det vore därför naivt att utgå ifrån att allt som tog sin utgångspunkt i arbetarklassens eller böndernas upplevda intressen verkligen var avsett att tjäna deras sak. Kontrarevolutionen var inte dummare än att den kunde låtsas oroa sig för arbetarnas levnadsvillkor, eller att ge sken av att försvara sovjetmakten – men utan bolsjevikerna. Att någon talade om fria sovjeter bevisar inte heller någon revolutionär medvetenhet. Sovjeter var en vida spridd paroll, och att någon lärt sig ordet och använde det är inte liktydigt med att de förstått det. Exempelvis var det inte alldeles ovanligt att bönder reste krav på fria sovjeter – utan judar.

Detta är inte alls att utmåla allt som var kritiskt mot bolsjevikregeringen som kontrarevolutionärt. Det fanns självfallet mycket att vara missnöjd med. Detta har sin huvudsakliga grund i den objektiva situationen – ekonomin befann sig i ett allt stegrande kaos, det rådde brist på mat, röda armén måste prioriteras etc. Med det sagt fanns det givetvis mycket att kritisera bolsjevikerna för. Det vore barnsligt att tro att de alltid gjorde rätt.

På lägre nivåer var detta mest uppenbart. Ledningen bestod av människor som under årtal hade kämpat för socialismen, och som hade skolats i den internationella marxistiska rörelsen. Detta uteslöt inte felgrepp från deras sida, men lägre nivåer upptogs till stor del av folk som inte hade denna skolning, och som i många fall inte hade visat samma vilja till uppoffringar. Det var självfallet inte alls bara en brist. Sovjetmakten både bör och måste dra in stora mängder arbetare direkt från golvet, inklusive många oerfarna. Inbördeskrig tenderar dock att inte bara dra fram de bästa sidorna hos folk, liksom för övrigt tsarismen och dess polisförtryck hade varit förråande. Det kan inte förnekas att en del som hamnade på viktiga positioner på olika nivåer var äventyrare, blev lite för förtjusta i makt, eller försökte få materiella privilegier för egen del.

Det bästa sättet att få bukt med detta hade givetvis varit en ständig aktivitet underifrån, som gjorde att personer på ansvarsposter blev mindre betydelsefulla, och som lätt kunde ersätta dem som inte höll måttet på grund av överdriven brutalitet, jakt på privilegier, maktfullkomlighet, eller bara oförmåga. Men ett grundläggande problem var att aktiviteten underifrån avtog och underminerades.

Orsakerna till sovjetdemokratins nedgång

Aktiviteten underifrån hade varit en bärande del i visionen i Lenins *Staten och revolutionen*. För anarkister brukar analysen vara klar: Lenin övergav snabbt alla tankar på detta, eller snarare: han hade aldrig menat allvar med det. Detta är knappast övertygande. Gräsrotsaktivismen och den blomstrande sovjetdemokratien var inget som Lenin bara skrev om i ett propagandaverk för att lura massorna (och som publicerades först 1918, kan man tillägga), utan går som en röd tråd i mycket annat han skrev, speciellt, men inte alls bara under 1917. Anti-leninister gillar att utmåla honom som en fullfjädrad cyniker som kunde skriva vad som helst som kunde ge honom fördelar för stunden. En studie av hans skrifter visar däremot tvärtom en sammanhållen och teoretiskt grundad uppfattning. Den kunde förändras, det fanns en del polemiska överdrifter – men det har ingenting att göra med en strävan efter makt där alla argument och målsättningar som kan tjäna detta mål passar in.

Lenin var medveten om nödvändigheten av arbetar-

klassens aktiva och medvetna medverkan till sin död, liksom han hade varit det långt före 1917. När bolsjevikerna hade tagit makten ställdes de inför att lösa de faktiska problemen de ställdes inför. Det är egentligen självklart att de inte bara kunde ta någon färdig plan och bara utföra den. Eller att det kunde ha varit så enkelt som att allt genast skulle funka som i *Staten och revolutionen*.

Den breda aktiviteten underifrån var ett nödvändigt mål. En följd av den rådande situationen – nöden och kampen för överlevnad, hungern, industrins djupa förfall, att de mest kampvilliga tenderade att stupa först, den drastiska utflyttningen från städerna – blev oundvikligen en nedgång för arbetarklassens aktivitet i sovjeterna. Att bolsjevikerna av situationens krav på handling och effektivitet alltmer ersatte val underifrån med utnämningar, inskränkte rätten för strejkagitation och i sin jakt på kontrarevolutionära sammanslutningar även lät andra socialistiska krafter uppleva sin del av repression var givetvis också en faktor, och utan tvekan kan man diskutera hur det gjordes, men samtidigt hade de knappast någon möjlighet att ge avkall på effektiviteten. Detta var inte så mycket en fråga om värderingar och preferenser, som om överlevnad. Det är svårt att se hur de skulle ha kunnat segra i inbördeskriget annars.

Till skillnad från i Spanien vanns inbördeskriget

Vi kan ta exemplet spanska inbördeskriget som jämförelse. Anarkister och syndikalister brukar framhålla imponerande organisering underifrån och självförvaltning, som de ibland framhåller var anarkism i praktiken. Det fanns onekligen många intressanta och inspirerande exempel på detta under spanska revolutionen/inbördeskriget. Samtidigt förlorade de sitt inbördeskrig, medan bolsjevikerna vann sitt. Detta inte alls för att påstå att revolutionära experiment som i Spanien är omöjliga under ett inbördeskrig, däremot är det uppenbart att CNT inte kunde organisera kriget på ett lika effektivt sätt som bolsjevikerna gjorde. Genom att vägra att genast ta makten, tillsammans med andra revolutionära krafter, avstod de faktiskt från möjligheten att ens försöka.

Inte heller det Moskvatrogna kommunistpartiet kunde göra detta. Genom att tillsammans med sina borgerliga allierade angripa revolutionen och alltmer förtala revolutionärer underminerade de den revolutionära kraft som slagit tillbaka fascisterna i krigets öppningskede, och skapade splittring, inte enighet i den antifascistiska fronten.

En diskussion om bolsjevikernas agerande bör därför inte bara handla om vilka fel de gjorde utifrån den ideala revolutionen, utan också utifrån vad de var tvungna att göra. Den kanske mest relevanta jämförelsen är då Spanien. Många skulle hävda att det var en bättre revolution än den i Ryssland. Det kan man säkerligen hitta argument för – men det var ett sämre revolutionärt krig.

Stalinismen låg fortfarande i framtiden

Vissa skulle då hävda att detta spelar mindre roll, då bolsjevikerna förlorade revolutionen när de vann inbördeskriget – om de inte redan hade förrätt den. Detta är en uppfattning vi avvisar. Bolsjevikerna gjorde vad de måste för att besegra kontrarevolutionen. Inte alls utan misstag och felgrepp, men huvudsakligen är det svårt att se hur de kunde ha gjort det radikalt annorlunda.

Den stalinistiska kontrarevolutionen skulle komma senare. Det handlar givetvis inte om att allt var fröjd tills

stalinisterna tog över. Detta skedde inte i ett slag och inte planerat, utan genom en lång process. Vi kan inte förneka att steg som underlättade detta togs under inbördeskriget. Däremot kan vi konstatera att det var en kvalitativ skillnad mellan den ursprungliga bolsjevikregeringen och det senare styret under Stalin – vilket tydligt befästes av att en stor del av den gamla ledningen, som hade lett partiet i kampen mot tsaren, under oktoberrevolutionen och inbördeskriget åtalades under grova lögn och avrättades. Stalinismen drog en gräns, en flod av blod mellan sig och den revolutionära bolsjevismen.

Mycket av de yttre formerna, symbolerna och de formella målen behölls, men innehållet var i stora delar det motsatta. Det självklara målet jämlikhet – där tillfälliga avsteg hade gjorts i form av högre löner för specialister, för att förmå dessa att alls jobba för sovjetmakten, och att ledande funktionärer befriades från osäkerheten att överhuvudtaget få mat och husrum – förbyttes i enorma och långsiktiga skillnader, där de gynnade kunde leva privilegierat livet ut, och de ledande byråkraterna kunde vältra sig i lyx. Inskränkningarna i sovjetdemokratien, som hade tillkommit i en desperat kamp på liv och död, gjordes inte bara permanenta, utan förstärktes dessutom i hög grad. Utrensningarna, fängslanden och avrättningarna under Stalins 1930-tal liknade ingenting de skådat tidigare. Genom den nya tesen att klasskampen hårdnar när man närmar sig socialismen, då bourgeoisins motstånd blir allt mera ursinnigt – istället för den gamla och betydligt mera logiska uppfattningen att när kapitalisterna är slagna i grunden och håller på att försvinna, avtar också deras kraft – rättfärdigade att den hårda diktaturen över arbetarklassen skulle fortgå. Inte bara när Sovjetunionen närmade sig socialismen heller – socialismen förklarades uppnådd 1936, vilket visar vilka nivåer av lögnaktighet regimens propaganda nu bestod av. Socialismen förklarades uppnådd – vilket på Lenins tid hade ansetts komma efter att proletariats diktaturperiod var över – men arbetarna fick slita hårt för eländiga löner, all form av demokrati undertrycktes och den stalinistiska terrorn nådde en helt ny nivå.

Inte minst lades världsrevolutionen som mål i praktiken på hyllan.³ Den ersattes av Stalins byråkratiska försök till uppgörelser med imperialistmakterna. 1936 kallade Stalin i en intervju hela idén om världsrevolutionen som något Sovjetunionen skulle främja för ett ”komiskt missförstånd”. Under Lenin hade världsrevolutionens spridning tvärtom varit ett huvudsakligt mål för bolsjevikled-

³ För bolsjevikernas syn på världsrevolutionen under Lenins tid, se <http://www.arbetarmakt.com/2015/06/lenin-varldsrevolutionen-och-den-nationella-sjalvbestammanderatten/>

ningen och sovjetregeringen. Även då gjordes uppgörelser med imperialistmakter, som handelsavtalet med Storbritannien 1921. Det var nödvändigt att få i gång ekonomin igen, men till skillnad från pakterna under Stalin smickrades inte Storbritannien inför ögonen på världens arbetarklass. Inte minst gjordes en uppdelning mellan eftergifter som sovjetregeringen såg sig tvingad till och kommunistpartierna. Exempelvis gick Sovjetunionen 1921 med på att inte försöka underminera brittiska imperiet. De styrande i London blev upprörda när de lokala kommunisterna i kolonierna fortsatte sin anti-brittiska propaganda och verksamhet. Vi kan inte kontrollera vad kommunistpartierna i andra länder gör, svarade bolsjevikledningen, inte helt sanningsenligt. Självfallet var det en medveten uppdelning inför eftergiften till London. Under Stalin var det dock helt annorlunda. Kommunistpartierna blev nu lydiga verktyg för Sovjetunionens alltmer byråkratiska utrikespolitik. När Stalin gjorde en uppgörelse följde kommunistpartierna efter. Under alliansen med den franska imperialismen lades försöken att skapa koloniala uppror på is, liksom anti-fascismen under pakten med Hitler. Revolutionen underordnades diplomatin.

Kronstadtrevolten

Den kändaste, ökändaste och mest mytomspunna händelsen i den röda repressionen, och som många hävdar var beviset för att bolsjevikerna lämnat revolutionens väg var Kronstadtmatrosernas uppror 1921, och röda arméns kuvande av det. Den första punkten det är nödvändigt att reda ut är att det inte bara handlade om revolutionärer som ville ha frihet, vilket de diktatoriska bolsjevikerna förvägrade dem. Kronstadt var framförallt en militärbas, Petrograds skydd mot havet. En grundläggande princip för bolsjevikerna hade hela tiden varit att de militära styrkorna måste underordnas den politiska makten. Att även militära förband och baser ska ha sitt eget självbestämmande kan låta frihetligt och icke-auktoritärt, men bara på en abstrakt nivå. Under ett inbördeskrig mot en mäktig och välorganiserad fiende, liksom under hela epoken där ett sådant riskerar att blossa upp, det vill säga tills socialismens seger i världsskala, kommer även en revolutionär arbetarstat att behöva ha separata militära förband. Lärdomarna från inbördeskriget hade bekräftat nödvändigheten av en välorganiserad röd armé. Bortsett från att alla central militär planering och ledning omöjliggörs ifall de olika förbanden får agera som de själva vill, blir det i praktiken inte speciellt frihetligt. Snarare innebär det att de som ingår i de militära förbanden har mer makt än andra. Detta gäller matroserna i Kronstadt lika väl som alla andra.

Det är givetvis tänkbart att man drar slutsatsen att bolsjevikledningen hade urartat och försvarade sin makt och sina privilegier snarare än revolutionen, och att den revolutionära pånyttfödelsen skulle komma från matroserna. Revolten var dock inte bara en protest, utan kan bara klassas som ett militärt uppror – och kan bara försvaras som ett sådant, om vi lägger myterna och fantasierna åt sidan.

För bolsjevikregeringen var det ett allvarligt militärt hot. Det öppna inbördeskriget var i huvudsak över. Koltjak var besegrad i öster, Denikin och Wrangel var slagna i söder, Murmansk och Archangelsk var återtagna i norr, Judenitj var slagen och internerad i Estland, och stilleståndsfördrag var slutna med Polen och de baltiska staterna. Dock ockuperade Japan fortfarande delar av Stilla

havsregionen, och understödde fortfarande några av inbördeskrigets mest reaktionära styrkor, ett uppror pågick i Turkestan, och ett omfattande bondeuppror pågick i delar av Ryssland mot i första hand rekvisitionerna av spannmål. Det fanns fortfarande gott om kontrarevolutionärer redo att ta varje tillfälle för att åter kasta sig in i ett återuppblossat inbördeskrig, och delar av de styrkor som hade flytt landet kunde ha återvänt om de kände att deras lycka hade vänt. De brittiska, franska och amerikanska trupperna var inte kvar, men det kunde inte uteslutas att de skulle sättas in igen om bolsjevikerna tappade kontrollen. Den faran var i praktiken mindre än bolsjevikledningen befärad, men man kan förstå om de var på sin vakt. Och även om de inte skulle ha varit intresserade av någon förnyad storskalig intervention i Ryssland, skulle den brittiska flottan givetvis mer än gärna ha upprättat en fullständig kontroll över hela Finska viken. De hade beskjutit Kronstadt tidigare, och oavsett om de var beredda att satsa några mer resurser på att försöka krossa revolutionen, låg det helt och hållet i deras intresse att den sovjetryska Östersjöflottan var så svag som möjligt.

Det finns också en utbredd, romantisk uppfattning om att Kronstadt för alltid var de mest konsekventa och medvetna revolutionärerna, oavsett omständigheter. Östersjöflottan hade varit ett av revolutionens starkaste fästen, med myterier 1905–06, liksom 1917. Kronstadt var dock 1921 inte samma sak som fyra år tidigare. Många av de gamla organisatörerna var inte kvar. Åtskilliga hade stupat under inbördeskriget, och många befann sig någon annanstans. Liksom på andra platser var det inte heller lätt att upprätthålla entusiasmen under fyra år av umbäranden, vilket givetvis påverkade en del. Dessutom: även om de fortfarande skulle vara de mest radikala så innebär inte det nödvändigtvis att de hade rätt.

Efter tre år av inbördeskrig sa bolsjevikledarna det som hade störst chans att underminera arbetarklassens förtroende för matroserna, snarare än att lugnt och sansat diskutera situationen. Inbördeskrig kräver ofta handling framför samtal. Men i vilket fall är det givet att kontrarevolutionen skulle se en chans i revolter som i Kronstadt. Idealister kan invända: klart de inte gjorde, de var revolutionärer, och kontrarevolutionen skydde dem som pesten! Men självfallet var de intresserade av allt som kunde underminera bolsjevikstyret. Och givetvis var bolsjevikerna rädda för det.

Kronstadtmatrosernas uttalanden var dessutom knappast ämnade att lugna dem på den punkten. De fördömde snart bolsjevikernas styre som värre än tsarens diktatur. Med en sådan uppfattning, vem vet vilka de hade varit beredda att samarbeta med? Deras manifest, invänder deras försvarare upprört, förespråkar ju sovjetmakt! Förvisso, men om de insåg att någon blomstrande sovjetdemokrati inte stod på verklighetens dagordning åtminstone för stunden, och bolsjevikerna egentligen var värre än tsaren – vem vet vilka allianser som kunde ha bildats?

Varken vi eller anarkisterna vet hur det kunde ha gått med det. Däremot kan revolten bara rättfärdigas som ett direkt och väpnat uppror mot bolsjevikregeringen. Age- randet var knappast ägnat att skapa en debatt, och det var inte möjligt att ge en av bolsjevikernas viktigaste militärbaser någon rätt att styra över sig själv. Om syftet skulle ha varit något annat än att störta bolsjevikerna så var age- randet fel. Man kan kanske argumentera för att det var ett förstälkt misstag, men ett misstag likafullt.

Men hur var då utsikterna för en tredje revolution, som anarkister fortfarande drömmer om kunde ha inträffat? Det är svårt att dra någon annan slutsats, om man vill basera sig på tillgängliga fakta, än att möjligheten att störta bolsjevikerna och upprätta en blomstrande sovjetdemokrati vid den tidpunkten var obefintlig. Att arbetarklassens aktiva medverkan i sovjetstyret inte var större berodde huvudsakligen på objektiva faktorer, snarare än på bolsjevikerna. Det ekonomiska kaoset, där allt måste underordnas den väpnade kampen mot de vita styrkorna, med ständig hunger, ständig kyla på vintrarna, där de politiskt mest aktiva arbetarna i hög grad gått till röda armén eller sovjetadministrationen, och där själva arbetarklassen delvis hade upplösts – en stor del lämnade städerna för landsbygden i jakt på mat, och många fabriker stod stilla – gynnade inte entusiastiska gräsrotsinitiativ. Situationen 1921 var inte densamma som 1917. Arbetarklassen var givetvis missnöjd med de svåra förhållandena och kunde protestera mot felgrepp som gjordes uppifrån, men visade ingen utbredd vilja att störta bolsjevikstyret. De utbredda bondeupproren, en reaktion på spannmålsrekvisitionerna, förlorade mycket av sin drivkraft med de eftergifter till bönderna som gjordes i och med den nya ekonomiska politiken strax efteråt. Den tredje revolutionen som skulle ha svept undan bolsjevikerna och skapat ett mer idealiskt arbetarstyre var 1921 en utopisk fantasi.

Även om man går med på att Kronstadtrevolten i bästa fall var lönlös kan man förvisso ha synpunkter på hur den slogs ned, och repressionen efteråt. Man ska dock minnas att isen snart skulle smälta, och en stormning då hade varit mycket svår, eller kanske otänkbar. Bolsjevikledningen skulle inte ha haft någon kontroll över Petrograds försvar mot havet.

Det finns en myt om att stormningen av Kronstadt var Trotskijs beslut, och att han, och därmed alla trotskister, bar en huvuddel av ansvaret. I själva verket fanns det ingen oenighet inom den bolsjevikiska ledningen. Partiets tionde kongress höll samtidigt, och ingen opposition restes där mot att revolten måste slås ned – även Arbetaroppositionen med Alexander Sjljapnikov och Alexandra Kollontaj stödde detta. Som folkkommissarie för militära frågor var Trotskij förvisso mer synbarligt ansvarig än de andra, tillsammans med Zinovjev, som var ordförande för Petrograds försvarskommitté, och han utfärdade ett av de ultimatum som ställdes. Dock är det inte sant att Trotskij skulle ha gett ordern: ”Skjut dem som rapphöns”. Paul Avrich har rätt ut detta i sin bok om Kronstadtrevolten. Det kom ett ultimatum om att matroserna skulle lägga ned vapnen, annars skulle de skjutas som rapphöns – till skillnad från att detta var en uttrycklig order. Dessutom var det inte Trotskij som utfärdade den, utan Zinovjev.⁴

Alternativet: kamp för förnyelse av sovjetdemokratin och världsrevolutionen

Det råder inget tvivel om att situationen i Sovjetryssland 1921 var långt ifrån idealisk. Kaoset, hungern och nöden hade bidragit till en utbredd apati. Detta gav utrymme för de mer byråkratiska elementen att flytta fram sina positioner och framhålla inbördeskrigets nödlösningar som det normala sättet att handskas med problem.

Den trotskistiska rörelsen går tillbaka till Trotskijs och vänsteroppositionens kamp inom bolsjevikpartiet som

började hösten 1921. Trotskij medgav att systemet med utnämningar uppifrån som ofta ersatte val underifrån hade varit oundvikligt under inbördeskriget, och det ekonomiska kaoset direkt efteråt. Nu, mer än 2 ½ år senare hade ekonomin i betydande grad hämtat sig, industrin hade kommit igång igen och livsmedelsförsörjningen var åter stabil. Varför ersatte inte då valen underifrån åter utnämningarna – varför fortsatte istället utnämningarna uppifrån att öka på valens bekostnad?

Vänsteroppositionen krävde att demokratin åter skulle öka inom partiet, och sedan sovjeterna. Andra delar av deras plattform krävde en större, planerad satsning på industrin, samt – vilket skulle bli allt viktigare – fokus på världsrevolutionen, som alltmer började komma i skymundan. Konflikten med ledningen blev allt större, tills vänsteroppositionen uteslöts 1927, och därefter snart började förvisas och fängslas. Samtidigt började andra oppositioner också uteslutas, tills Stalin var ensam ledare, och rätten till en avvikande mening hade avskaffats. 1936 började oppositionen att massavrättas. Från att ha börjat som ganska försiktiga krav på att utnämningarna uppifrån åter skulle börja ersättas av val underifrån utvecklades vänsteroppositionens program tills de drog slutsatsen att en ny arbetarrevolution mot det styrande byråkratiska skiktet var nödvändigt för att återupprätta sovjetdemokratin och försvara arbetarstaten.

Det är den traditionen vi tillhör. Det är också det som ger svaret på hur vi ser på situationen efter inbördeskriget. Onekligen fanns det väldiga problem i Sovjetryssland, och många oroande tecken även inom bolsjevikpartiet. Flera misstag begicks, där förbudet mot fraktioner skulle visa sig tillhöra de mer ödesdigra. Detta ska inte förväxlas med ett förbud mot skilda åsikter eller att lägga fram oppositionella plattformar – fraktionsförbud är snarare det normala bland partier som ser sig som demokratiska – men förbudet skulle komma att användas för att slå mot all kommande opposition.

Detta innebär inte alls att Lenin och Trotskij alltid hade rätt, och att man inte kan diskutera och kritisera många av de misstag som gjordes. Mycket kritik framfördes som sagt var av oppositioner inom bolsjevikpartiet under och efter inbördeskriget, och det finns ingen anledning att utgå från att den inte delvis kan ha varit korrekt. Däremot innebär det att det var rätt att gripa makten 1917, och det var rätt att försvara Sovjetunionen som en bas för världsrevolutionen. Ju mera effektivt och smärtfritt detta hade kunnat göras, desto bättre hade förutsättningarna dessutom varit att motsätta sig den framväxande stalinistiska kontrarevolutionen.

Jens-Hugo Nyberg

⁴ Paul Avrich, *Kronstadt 1921* (New Jersey, 1970), s. 146.

Aprilteserna 1917 – trots allt ett logiskt steg för Lenin

Den 3 april 1917 återvände Lenin till Petrograd, nuvarande S:t Petersburg och Rysslands dåvarande huvudstad, efter tio år av exil. Det program han lade fram i sitt tal vid ankomsten tog dem som kommit för att hälsa honom välkommen på sängen – i första hand givetvis representanterna för mensjeviker och socialistrevolutionärerna, som ju stödde den provisoriska regeringen, men också bolsjevikerna. Han förklarade att inget stöd kunde ges till den provisoriska regeringen, att makten måste tas av sovjeterna, och att den socialistiska revolutionen nu stod för dörren. Nästa dag presenterade han dem skriftligen i de så kallade aprilteserna. Han slog utan tvekan an en helt annan ton än exempelvis partiorganet *Pravda* hade gjort i hans frånvaro, och det motsade viktiga delar av det han tidigare sagt i frågan.

Dock är detta omgivet av myter. Å ena sidan kommer dessa givetvis från den stalinistiska propagandan som utmålade Lenin som den mer eller mindre ofelbara ledaren som alltid hade haft rätt, samtidigt som lösryckta citat liksom grovt förtal användes för att rättfärdiga en politik som var rakt motsatt allt Lenin hade stått för, och för att smutskasta alla som motsatte sig. När det gäller april 1917 var det dessutom omöjligt att glorifiera Stalins roll och fördöma Kamenevs annat än med rena lögnerna.

Å den andra sidan bör vi inse att det även från trotskistiskt håll har skapats något av en myt kring detta. Den har sitt ursprung i Trotskij och vänsteroppositionens alltmer desperata kamp inom Sovjetunionens kommunistiska parti från och med hösten 1923. Trotskij utsattes omgående för en spärrelad av förtal och rena lögnerna, och vi måste ha förståelse för om hans polemik anpassades, medvetet eller inte, efter vad som skulle göra störst intryck. I detta överdrev han dock motsättningarna mellan Lenin och den övriga bolsjevikledningen i april 1917 och dessas anpassning till mensjevismen.

Trotskister har alltsedan dess byggt på det Trotskij skrev i frågan – och vanligtvis på en selektiv läsning av vad han skrev – och har avsevärt ”utvecklat” hans överdrifter. För det mesta har de verkat nöjda med att framhålla hur rätt Trotskij hade haft om den kommande revolutionens karaktär, samt att slå så hårt som möjligt mot Stalin och Kamenev, de två ledande bolsjevikerna på plats i Petrograd innan Lenin återvände. Även som trotskister måste vi dock kunna inse när det finns brister i hans historieskrivning – eller när han bara inte ger en fullständig beskrivning av något, utan bara tar upp vissa aspekter. Detta, till skillnad från att, som så många trotskister, behandla det han skrev som den självklara och tillräckliga grunden för vår kunskap, som vi bara behöver upprepa, och inte undersöka eller fundera över. Även om Trotskij hade rätt i det mesta av sin polemik, gav han helt enkelt inte en tillräckligt allsidig bild av Lenins och bolsje-

vikernas politik före 1917 för att ge någon djupare förståelse.

Att verkligen undersöka denna har alltsedan dess varit ovanligt bland trotskister. Lenin har tyvärr oftast lämnats åt sitt öde på den här punkten, i den för trotskister trygga förvisningen att det var Trotskij som hade haft rätt, och att Lenin övergick till hans ståndpunkt efter februarirevolutionen. Detta bidrar tyvärr inte till en förståelse av Lenin, utan försvårar ett verklig klargörande av hans principer och analyser. Dessutom är det olyckligt speciellt med tanke på hur hans ståndpunkter förvanskades, med början i Kina 1925–27 av Stalin och Bucharin, och av den stalinistiska byråkratin och partierna alltsedan dess. Gentemot hur Lenins enorma prestige har använts för att rättfärdiga en politik som är radikalt olik den han någonsin förespråkade är det dessutom dålig pedagogik att bara framhålla Trotskij.

Som jag kommer att argumentera för visar det Lenin tidigare hade skrivit om den kommande revolutionen i själva verket att hans aprilteser inte krävde en sådan stor omsvängning som trotskister vanligtvis tror – snarare var de på många sätt ett logiskt steg utifrån hans tidigare analyser (och som även många belästa leninister verkar ha en ganska rudimentär uppfattning om).

Detta är givetvis inte att förneka att aprilteserna motsade mycket av det Lenin tidigare hade skrivit om den kommande ryska revolutionen. Han hade betonat mycket bestämt att Ryssland stod inför en borgerligt demokratisk revolution, inte i nuläget en socialistisk. Oavsett hur kategoriskt han hade hävdade detta fanns det dock annat som pekade i en annan riktning, och som faktiskt lade en fast grund för hans program 1917.

Exemplet Witnesses to Permanent revolution

Det skulle gå att nämna många exempel på hur den trotskistiska myten – för att uttrycka mig medvetet tillspetsat – har yttrat sig, men jag är inte här intresserad av en genomgång av vad den trotskistiska rörelsen har skrivit och dess skiftande, men oftast bristfälliga förståelse av Lenin. Jag begränsar mig till ett, nämligen antologin *Witness to Permanent revolution*, närmare bestämt kommentarerna från de två redaktörerna, Richard B. Day och Daniel Gaido. Samtliga texter i boken av den tidens marxister är intressanta och mycket läsvärda, och vi kan bara tacka för att de gjort dessa tillgängliga – inte minst Kautskys texter är välkomna som ett exempelvis på hur bra marxistiska analyser han kunde göra i sina bästa stunder. Tyvärr kan jag inte säga detsamma om redaktörernas kommentarer och förklaringar. Dessa innehåller givetvis en del fakta, men någon större förmåga att analysera materialet visar de inte.

Deras utgångspunkt är att de vill göra samtliga författare som representeras till anhängare av teorin om den permanenta revolutionen, om än kanske mindre conse-

kventa än Trotskij. Det finns en poäng här, då många trotskister presenterar det nästan som att allt är sprunget ur Trotskijs hjärna, med viss inspiration från Parvus. Redaktörerna lyckas dock inte visa hur Trotskij utvecklade sin ståndpunkt ur den rådande debatten, istället plockar de fram ett fåtal och gör sitt bästa för att tolka deras positioner som så nära Trotskijs som möjligt. Centralt här är att de faktiskt inte tycks förstå – eller gör sitt bästa för att bortse ifrån – att uttrycket permanent revolution, i Marx efterföljd, ursprungligen och vanligtvis användes på ett mindre specifikt sätt än det vi förknippar med Trotskij. Marx och Engels använde termen till en början om franska revolutionen, och hur den fortsatte och utvecklades med kulmen i jakobinernas diktatur. Senare skulle Marx använda det i en mer specifik mening som låg nära Trotskijs – men i texterna i boken används termen uppenbarligen mestadels i den mindre specifika meningen.

Days och Gaidos största brist är dock den bild de förmedlar av Lenin. Där de gör sitt bästa att tolka de marxister som representeras i antologin – vilket Lenin inte gör, ingen text av honom finns med – som så nära som Trotskij de kan, gör de tvärtom med Lenin. Det är snarast en parodi på honom som presenteras. När de diskuterar Rjazanovs kritik presenteras Lenins analys av klasserna inför den ryska revolutionen från 1903 – utan att nämna att den snart skärptes, och att deras citat inte är representativa för vad han skrev 1905, och ännu mindre för vad han skrev under de följande åren. Deras anmärkningar om Lenins bok *Vad bör göras?* ligger i nivå med myriader av billiga anti-leninistiska klyschor. Riktigt den nivån är inte representativ för den trotskistiska floran, men även där varierar inställningen väsentligt till denna vattendelare i efterföljande debatter. Alan Woods tillhör exempelvis dem som inte kan förmå sig att försvara boken – detta trots att hans analyser i övrigt mestadels begränsas till att upprepa hur rätt Lenin hade i olika frågor.

Det värsta (med dussinkritiken av *Vad bör göras* tätt efter) är dock när de nämner att Lenin i en not som publicerades först efter hans död oroade sig för att de ryska arbetarna skulle gå mot nederlag såvida inte det socialistiska europeiska proletariet kom till deras hjälp. Genom sammanhanget det förekommer i, och att ingenting mer står att finna i frågan i resten av boken ges läsaren intrycket att det enda tillfälle där Lenin före 1917 knöt den ryska revolutionen till den europeiska var i en enda tillfällig not som inte ens publicerades. Detta än mer som redaktörerna gör varje formulering som antyder ett internationellt perspektiv på revolutionen från någon av de marxister som representeras till ett argument som knyter dem till Trotskijs ståndpunkt. Men inga fler formuleringar från Lenin än den som inte ens publicerades återfinns i boken. Detta trots att Lenin gång på gång betonade hur nära han knöt den ryska revolutionen till den europeiska (mer om detta nedan).

Day och Gaido ger oss helt enkelt en helt förvrängd bild av Lenins verkliga politik. Och det är svårt, oavsett om de skulle kalla sig trotskister eller inte, att inte koppla detta till de trotskistiska myterna kring detta. De är mer hätska mot Lenin än de flesta trotskister, men deras försök att minimera skillnaderna mellan Lenin och mensjeviker-na före 1917, förtigandet av Lenins syn på världsrevolutionen och sedan hans plötsliga och enorma kliv i och med aprilteserna är de vanliga huvudsakliga ingredienserna. Huruvida det beror på att de trots allt inte bemödade sig

att läsa så mycket Lenin – vilket i och för sig är svårt att förklara på annat sätt än att de redan ”visste” vad Lenin tyckte, på samma sätt som så många trotskister ”vet” det utan att ha behövt studera frågan – eller om de läst, men redan visste och något annat därför inte registrerades, skulle man kunna spekulera om, ifall man var närmare intresserad av deras psykologi. Vi kan nöja oss med att konstatera att deras ”analyser” av Lenin inte har något att lära oss, och att man nog ska behandla även resten av det de skriver med försiktighet. Och när de – givet den nivå av skarpsinne de själva visar, och med historiens trygga facit i ryggen – sitter och raljerar över hur förvirrade vissa analyser Lenin gjorde 1905 är det svårt att inte bara le överseende.

Den marxistiska traditionen och Plechanov

Som Michael Löwy går igenom i sin bok *The politics of combined and uneven development: The theory of permanent revolution* var det Plechanov som hade gjort den kommande ryska revolutionens strikt borgerligt-demokratiska karaktär till en okränkbar dogm.⁵ Både Marx och Engels hade varit mer flexibla och öppna för olika möjligheter. När den ryska socialdemokratin grundades blev dock detta en huvudpunkt. Lenin övertog den, och framhöll den gång på gång som något självklart: Ryssland kunde inte stå inför något annat än en borgerligt-demokratisk revolution.

Samtidigt, och detta är helt nödvändigt att förstå, bröt Lenin med Plechanovs rigida uppfattning på en avgörande punkt, den om borgarklassens roll i denna revolution. Enligt den mest schematiska bilden var det givetvis borgarklassen som skulle leda den borgerliga revolutionen. Detta hade inte varit strikt sant ens i den franska revolutionen – till stor del var det städernas småborgerskap, det embryonala proletariet och fattiga som hade drivit revolutionen framåt, medan de högre borgarna skulle ha nöjt sig med mer beskedliga åtgärder och varit villiga till kompromisser. Som Marx och Engels hade klargjort hade dessutom den tyska bourgeoisin 1848 varit mindre förmögen att spela en revolutionär roll än den franska hade varit 1789. På grund av att arbetarklassen då hade utvecklats mer var borgarna räddare för revolutionen än för reaktionen. De ville ha grundläggande förändringar i Tyskland men var ständigt oroliga för att arbetarklassen skulle hota dem nedifrån. Detta dömde den tyska borgarklassen till ett räddhågat och obeslutsamt uppträdande, som hindrade revolutionen från att segra. Inte ens uppgiften att skapa ett enat Tyskland uppnåddes, utan fick vänta i över tjugo år på att Bismarck genomförde det uppifrån på ett helt igenom byråkratiskt sätt.

I Ryssland i slutet på 1890-talet, för att inte tala om 1905, och än mer 1917, var arbetarklassen större, mera utvecklad och bättre organiserad än den hade varit i Tyskland 1848, och mer koncentrerad i stora fabriker och industriområden. Snart skulle arbetarna visa att de ryska kapitalisterna hade mer att frukta från dem än deras tyska motsvarigheter hade haft.

Att detta var fallet på ett allmänt plan stod klart för de

⁵ Michael Löwy, *The Politics of Combined and Uneven Development: The Theory of Permanent Revolution* (Haymarket Books 2010), speciellt kapitel 1 och första sidorna av kapitel 2. Hans redogörelse för Lenins ståndpunkter är bättre än många trotskisters, men ändå inte tillfredsställande. Jag kommer inte att gå in på den saken närmare, förutom några korta anmärkningar.

ryska marxisterna, såväl som den internationella rörelsen, och även Engels hade påtalat det. På andra internationals grundningskongress 1889 hade Plechanov utropat: den ryska revolutionen kommer att segra som en arbetarrevolution eller inte alls. Drastiska uttalanden som detta innebar dock inte att han hade gett upp hoppet om borgarklassens revolutionära roll. Efter splittringen i bolsjevikerna och mensjeviker skulle en tydlig skillnad utvecklas, där mensjeviker ville hjälpa borgarklassen att spela sin nödvändiga historiska roll, och bolsjeviker som hävdade att revolutionen måste göras utan och trots borgarklassen.

Även Plechanov insåg att arbetarklassen måste spela en avgörande roll som pådrivare om det skulle bli någon revolution, men inriktningen var på att förmå borgarklassen att ta sin historiska plats, och att arbetarklassen efter revolutionen måste lämna över all makt till dess företrädare och begränsa sig till att vara en radikal opposition. En central slutsats av detta var att arbetarrörelsen inte fick göra något som kunde skrämja iväg borgarna från den revolutionära vägen. Lenin skulle upprepade gånger kritisera Plechanov för att dogmatiskt härleda borgarklassens ledande roll ur begreppet borgerlig revolution, när den i själva verket var helt oförmögen att spela någon sådan. Den ryska bourgeoisin, förklarade Lenin, skulle aldrig kunna agera som revolutionärer, och skulle i slutändan vara mer rädda för arbetarna än för tsaren. Lenin skärpte den analysen med tiden. Före 1903 var han mindre oförsiktig mot borgarklassen än han skulle bli, och hans skillnader mot Plechanov var inte så tydliga. 1905 var skillnaderna stora, som man exempelvis kan se i de resolutioner han skrev till den tredje partikongressen i maj.⁶ Efter erfarenheterna 1905, när revolutionens tryck gjorde de oppositionella borgarna allt mindre oppositionella, skulle Lenin börja karaktärisera dem som kontrarevolutionära. Kadeterna – alltså de ryska liberalerna – ”är inte den borgerliga demokratin, utan förkroppsligandet av bourgeois förräderi mot demokratin”, skulle han exempelvis skriva i slutet av 1906.⁷

Den enda konsekvent revolutionära klassen för Lenin var istället arbetarklassen, och de revolutionära borgerliga demokrater de kunde alliera sig med var inte kapitalisterna eller överhuvudtaget städernas borgerskap, utan bönderna. Bönderna var intresserade av en konsekvent demokratisk revolution, i synnerhet undanröjandet av alla rester av feodalism på landsbygden, alla spår av godsägarnas välde, ta tillbaka den jord som berövats bönderna, liksom den som aldrig hade varit deras, och avskaffa den avbetalning för jorden som de hade påtvingats vid livegenskapens avskaffande 1861, och som de fortfarande dignade under. Bönderna som klass var inte intresserade av att införa socialismen, men de var arbetarklassens enda konsekventa allierade i den borgerligt demokratiska revolutionen.

Arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur

Detta var utgångspunkten för Lenins formulering om ar-

betarnas och böndernas demokratiska diktatur.⁸ Med diktatur menade han inte envælde, liksom Marx inte hade avsett detta med proletariats diktatur, och liksom diktatur överhuvudtaget inte hade samma strikta betydelse som idag. Lenin förklarade istället gång på gång att diktatur – den enda vetenskapliga betydelsen av ordet, betonade han – var ett styre som inte baserades på lag, utan på väpnad makt, i det här fallet på massornas uppror. Den skulle vara demokratisk då den uttryckte den demokratiska revolutionens intressen, och baserades på arbetarnas och böndernas kamp. Det som skilde proletariats diktatur från denna demokratiska diktatur var inte att proletariats diktatur skulle vara mer enväldig och mindre under massornas direkta påverkan, utan att den innebar att arbetarklassen tog makten för att bygga socialismen.

Det som skilde dem åt, arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur å ena sidan och proletariats diktatur å den andra, var därför inte kampformerna och strategin för dagen, eller ens i första hand vilka krafter revolutionen skulle bygga på utan perspektiven för framtiden.⁹

Vad innebar arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur?

Vägen fram till den demokratiska diktaturen var, som Lenin såg det, tydligt utstakad. Ett uppror anført av arbetarna och med deltagande av bönderna måste stöta tsaren, monarkin, byråkratin och godsägarna. Borgarklassens vilja såväl som förmåga att leda en revolution avfärdades helt. Den provisoriska revolutionära regering som skulle ta makten måste vara en diktatur – det vill säga baseras på massornas uppror och väpnade makt, inte på lagar – och den kunde bara vara arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur. Uppgiften för denna revolutionära regering var – vid sidan av att slå ned kontrarevolutionen och alla försök till restaurering – att genomföra ett revolutionärt demokratiskt program. Detta skulle innehålla jord till bönderna, åtta timmars arbetsdag, lika rättigheter för kvinnor och nationella minoriteter etc., samt att organisera fullt demokratiska val och inkalla en konstituerande församling som skulle lägga grunden för ett demokratiskt system. Lenin upprepade detta åtskilliga gånger, i många artiklar och andra skrifter, och grunddragen är helt klara. Alla försök till kompromisser med reaktionen och den i bästa fall tvehågsna borgarklassen avvisades. En konstituerande församling som sammankallas av någon annan än av den provisoriska revolutionära regering som skulle komma till makten genom revolutionen skulle ofrånkomligen dels väljas på en grund som inte var fullt demokratisk, med olika begränsningar i rösträtten, och dels inte ha den fulla makten. Liberalernas – de så kallade Konstitutionella demokraterna eller kadeterna – försök till kompromiss med tsarmakten skulle i bästa fall leda till en församling som i slutändan var underordnad monarkin, och som valdes med demokratiska inskränkningar. Endast arbetarnas och böndernas segerrika revolution, som kastade allt vad monarki heter över ända, skulle kunna sam-

⁶ I praktiken bolsjevikerkongressen. Mensjevikererna höll sin egen samma vår, och 1906 och 1907 enades de till den ryska socialdemokratis sista gemensamma kongresser. Lenins resolutionsutkast och tal finns i *Collected Works* vol. 8, s. 359–424.

⁷ Lenin, ”Concerning an article published in the organ of the Bund”, *Collected Works* vol. 11 s. 381.

⁸ Den mest genomgripande redogörelsen för hans analyser från den tiden finns i *Socialdemokratis två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen*, t.ex. http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1905/socialdemokratis_tva_taktiska_linjer.pdf. En av hans bästa kortare redogörelser är ett tal från partikongressen 1907: <http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1907/5ekongressen.pdf>

⁹ Med den förvisso viktiga invändningen att en stor del av bönderna inte kunde förväntas stödja den socialistiska revolutionen.

mankalla en fullt demokratisk konstituerande församling.

Men vad som skulle hända därefter var dock mera oklart. Den provisoriska revolutionära regeringen skulle inkalla en konstituerad församling, och överlämna makten till denna. Skulle därmed den demokratiska diktaturens ha fullgjort sin uppgift? Skulle en period av borgerlig parlamentarism följa? Många har utgått från det, och Day och Gaido bland många andra hävdar det tvärsäkert.

Det är förvisso en förställd slutsats, utifrån hur Lenin hävdade att den kommande revolutionen var borgerligt-demokratisk och inget annat, att en snabb kapitalistisk expansion skulle följa, och att borgarklassen skulle vara dominerande såväl ekonomiskt som socialt. Dessutom var en av den demokratiska diktaturens viktigaste uppgifter att sammankalla en fullständigt demokratisk konstituerande församling. Låter inte detta som receptet på en borgerlig parlamentarism?

I själva verket var faktiskt Lenin inte alls tydlig på den punkten, och olika saker han skrev pekade åt olika håll. Mensjevikerna hade en klar hållning: regeringen skulle tillfalla borgarklassen och arbetarklassens representanter skulle inte utgöra annat än den radikala oppositionen, som förvisso skulle sätta press på regeringen och tvinga den till eftergifter, men inte ställa frågan om makten för rån tiden var inne för den socialistiska revolutionen. Hos Lenin får man däremot leta förgäves efter några uttryckliga planer på att överlåta regeringsmakten åt borgarklassen. Ekonomiskt och socialt dominerande ja, vilket vore en svårfrånkomlig följd av den snabba kapitalistiska expansionen, men hur Lenin tänkte sig de politiska maktförhållandena efter den konstituerande församlingen inkallande är faktiskt långt ifrån klart. Liksom huruvida arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur därmed helt hade spelat ut sin roll.

Day och Gaido hävdar att den enda verkliga skillnaden mellan Lenins och mensjevikernas perspektiv var att Lenin lämnade möjligheten öppen för att arbetarklassens representanter skulle ingå i den revolutionära regeringen. Som så mycket annat de påstår om honom bygger detta på lös grund, om ens det. Lenin lägger mycket riktigt viss möda på att argumentera för att en revolutionär regering i Ryssland är en helt annan sak än exempelvis den borgerliga franska regering som socialisten Millerand inträdde i 1898. Att som marxist gå in i en revolutionär, om än inte antikapitalistisk regering vore inget förräderi mot arbetarklassen, utan kunde bli nödvändigt. Men som han visar gång på gång på gång i det han skrev hade han en helt annan inställning till borgarklassen än Plechanov, som inte medgav eftergifter för att inte skrämman iväg dessa, utan utgick från nödvändigheten av att genomföra revolutionen utan dem.

Oavsett hur tvärsäkert han uttryckte sig i polemiken fanns det faktiskt en stor osäkerhet kring hur utvecklingen skulle se ut efter revolutionens seger. Som vi ska se skulle Lenin senare inte bara formulera sig i termer av att arbetarklassen skulle ta makten med stöd av bönderna, utan vid flera tillfällen visa sig öppen för möjligheten att arbetarklassen skulle behålla den politiska makten tills det var dags att ställa den socialistiska revolutionen på dagordningen.

Inte moget för socialismen

Alla marxister av någon betydelse var överens om att Ryssland i sig inte var moget för socialismen. Landet var

betydligt mindre utvecklat än Västeuropa. Trots den stora koncentrationen av industrin, och därmed av arbetarklassen, i städerna var landet till övervägande det agrart, och medeltida rester och hinder för en modern utveckling återstod. Borgarklassen skulle inte leda någon revolution, detta var Lenin övertygad om. Detta innebar att arbetarklassen och bönderna måste göra det. Arbetarklassen skulle inte kunna regera utan något stöd från de betydligt mångtaligare bönderna, och bönderna skulle inte ha socialismen som sitt mål, så hur skulle proletariats socialistiska diktatur kunna upprättas? Argumentet är onekligen logiskt, men samtidigt bortser från andra motsättningar.

Trotskyjs permanenta revolution

Den som hade den mest klartänkta synen på dessa frågor och den som närmast beskrev det förlopp revolutionen skulle ta när den segrade 1917 var Trotsky, som 1905–06 formulerade den första versionen av sin teori om den permanenta revolutionen.¹⁰ Han var helt ense med Lenin om att borgarklassen inte skulle driva igenom någon demokratisk revolution, och att arbetarklassen var den mest konsekvent revolutionära klassen, och måste gå i spetsen för revolutionen. Trotsky insåg också att bönderna var en viktig faktor, däremot konstaterade han att de aldrig hade kunnat upprätta sitt eget styre – allt de kunde uppnå var att lägga sin tyngd bakom någon av städernas klasser, arbetarklassen eller borgarklassen. Arbetarklassen måste oundvikligen leda en allians mellan dem, liksom det styre de skulle upprätta.

Så långt skiljer han sig inte radikalt från Lenin. Lenin trodde förstas inte att bönderna skulle kunna upprätta sitt eget styre efter sina egna klassintressen, utan att de utifrån sina omedelbara intressen skulle kunna spela en viktig roll i den borgerligt-demokratiska revolutionen.

Däremot tog Trotsky upp en punkt som Lenin nästan inte berörde alls: hur skulle arbetarklassen kunna leda en segerrik revolution och sedan inte genast vara både beslutna och kapabla att ta strid för sina specifika intressen gentemot kapitalisterna, till den grad att dessas makt allvarligt hotades?

Arbetarklassens makt och skillnaden mellan Lenin och Trotsky

Trotsky betonade att det var arbetarklassen som måste ta makten. Lenin var, som sagt, mera oklar här. Som Trotsky senare påpekade hade formuleringen arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur en algebraisk karaktär – den klagjorde inte alls styrkeförhållandena mellan arbetarna och bönderna. Lenin lämnade också öppet för hur den kommande makten skulle se ut rent konkret. Det måste dock framhållas för det första att Lenin var mycket tydlig med att det måste vara arbetarklassen som var den drivande och ledande kraften i revolutionen, och för det andra att han efter nederlaget för revolutionen 1905–06 alltmera drogs åt att framhålla arbetarklassens ledande roll, genom det socialdemokratiska partiet, även i den revolutionära makten som skulle ta över. På kongressen 1905 hade ett viktigt argument varit att socialdemokraterna som arbetarklassens representanter skulle kunna delta i den provisoriska revolutionära regeringen, utan att därmed kräva att de skulle dominera regeringen. Fram-

¹⁰ Bäst uttryckt i hans *Resultat och framtidsutsikter*, och senare *Den permanenta revolutionen*, båda finns på marxistarkiv.se och i utgåvor från Bokförlaget Röda rummet.

emot 1908 skulle han fastna för formuleringen att arbetarklassen ska ta makten stödd på bönderna, en formulering som antogs på den allryska partikonferensen i december det året, och bekräftades på Pragkonferensen i januari 1912.¹¹

”Med utgångspunkt från alla dessa fakta bekräftar konferensen de uppgifter, som väntar partiet och som utförligt påvisats i resolutionen från decemberkonferensen 1908. Den påpekar särskilt, att uppgiften att erövra makten genom proletariet, som leder bondeklassen, liksom förut är den demokratiska omvälvningens uppgift i Ryssland.”¹²

I en artikel där han kommenterade decemberkonferensen 1908 hade han skrivit om det grundläggande och odiskutabla faktum att majoriteten av Ryska socialdemokratiska arbetarpartiet, inklusive polackerna och bolsjevikerna, står för

”(1) erkännande av arbetarklassens vägledande roll, rollen som ledare, i revolutionen, (2) erkännande att kampens mål är arbetarklassens erövrande av makten stödd av andra revolutionära klasser, (3) erkännande att det främsta och kanske enda stödet i detta är bönderna.¹³

Så även om formuleringen arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur i sig var algebraisk måste det framhållas att Lenins faktiska uppfattning om begreppet blev det i allt mindre grad. Att formulera sig i termer av att arbetarna måste ta makten var inte främmande för de konsekventa revolutionärerna. Det går inte att förstå Lenins verkliga politik under den här tiden genom att bara upprepa ”arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur” utan att även ta hänsyn till dessa tydligt uttryckta ståndpunkter.

Arbetarklassen skulle vidare enligt Trotskij hålla fast vid makten, åter en punkt Lenin var mera otydlig på – men det är nödvändigt att inse att han flera gånger, som vi ska se, var inne på den möjligheten. Oundvikligen skulle de också, enligt Trotskij, börja driva igenom åtgärder som slog mot kapitalismens själva grunder, och regeringen, som bara kunde ledas av socialdemokraterna, skulle inte ha något annat val än att stödja dem.

Exempelvis skulle regeringen självfallet utropa 8 timmars arbetsdag. Detta var inte i sig ett antikapitalistiskt krav, men under en situation av segerrik revolution skulle det inte kunna undgå att möta en våldsam motreaktion från kapitalisterna, med massiva lockouter av arbetare. Den revolutionära regeringen skulle inte kunna göra annat än att stödja arbetarna, och vidta drastiska åtgärder mot kapitalisterna – att vika sig i frågan om åttatimmarsdagen var otänkbara. Vidare måste den vidta åtgärder mot arbetslösheten, något som radikalt skulle förskjuta styrkeförhållandena till arbetarnas fördel, vilka skulle uppmuntras till en än mer offensiv kamp. Denna och andra frågor som skulle uppstå skulle av händelsernas själva gång ställa storskaliga konfiskeringar på dagordningen,

¹¹ Den allryska konferensen 1908 var gemensam för hela partiet, bolsjevikerna, mensjeviker och grupperna från Polen, Lettland m.m. Pragkonferensen i januari 1912 var inte strikt bolsjevikisk, men den uteslöt likvidatorerna, och de flesta icke-bolsjevikerna bojkottade den, så den var helt bolsjevikdominerad och innebar i praktiken ett stort steg mot bildandet av ett separat parti.

¹² http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1912/rsdaps_allryska_konferens_1912_i_prag.pdf, s. 1.

¹³ V. I. Lenin, ”The aim of the proletarian struggle in our revolution”, *Collected Works* vol. 15, s. 369.

oavsett hur mycket socialdemokraterna hade tänkt stanna vid ett borgerligt-demokratiskt stadium. Det skulle inte vara möjligt att hindra att de demokratiska åtgärderna blandades med de socialistiska. Trotskij's slutsats var att revolutionens mål måste vara proletarietets diktatur med stöd av bönderna. Den demokratiska revolutionens uppgifter skulle inte hoppas över, men de skulle oundvikligen alltmer blandas med den socialistiska.

Det är här den avgörande skillnaden mellan Lenin och Trotskij under denna tid kan spåras. Om Trotskij skulle få rätt i att arbetarklassen inte skulle kunna undgå att alltmera attackera privategendomens grunder, och vara starka nog att faktiskt hota dessa, så vore en period av kapitalistisk expansion efter revolutionen omöjlig – åtminstone med mindre än att regeringen tryckte tillbaka arbetarnas kamp. Detta såg han som uteslutet. Det var också helt främmande för Lenins perspektiv. Han höll fast vid dogmen om en vidare expansion för kapitalismen, men ingens antyder han att han trodde att detta skulle kräva några större åtgärder för att hålla tillbaka arbetarnas kamp. Tvärtom betonade han gång på gång att arbetarklassen ständigt skulle stärka sin ställning: ”vår revolution äger rum i en tid då proletariet redan börjat betrakta sig själv såsom en särskild klass och att sluta sig samman i oberoende klassorganisationer. Under sådana omständigheter använder proletariet alla demokratins landvinningar, använder varje steg mot friheten, för att stärka sin klassorganisation mot bourgeoisen.”¹⁴

Hans inriktning på en konsekvent revolution under arbetarnas ledning, som skulle innehålla en radikal omfördelning av jorden, 8 timmars arbetsdag och skapandet av de bästa förutsättningarna för arbetarnas vidare klasskamp för socialismen, var på intet sätt en mindre grundläggande del av hans program än perspektivet på att revolutionen skulle vara strikt borgerligt-demokratisk.

Det var uppenbart vilka svårigheter ett sådant revolutionärt styre som Trotskij skisserade skulle möta. Trotskij utgick från att allt större delar av bönderna, som inte var inriktade på någon socialistisk revolution, skulle vända sig emot den revolutionära regeringen. Hans lösning, hans enda väg ut ur den annars oundvikliga rävsaxen var revolutionens internationella spridning. Genom att revolutioner genomfördes i Västeuropa skulle Ryssland få stöd av det socialistiska proletariet i framför allt Tyskland. Om revolutionen förblev begränsad till Ryssland skulle den oundvikligen besegras förr eller senare.

Här måste det dock betonas att tilltron till revolutionens spridning, och även att detta skulle möjliggöra socialistisk revolution även i Ryssland långt ifrån bara var Trotskij's uppfattning. Detta var även ett grundläggande perspektiv för många andra marxister, så även för Lenin. Den trotskistiska standardberättelsen verkar dock helt ha missat det. Detta är inte att klargöra grundläggande programmatiska frågor, utan att fördunkla Lenins och den marxistiska rörelsens verkliga ståndpunkter och hur dessa utvecklades. Mer om detta nedan.

Skulle den borgerliga revolutionen innebära en period av kapitalistisk utveckling?

Lenin övertog Plechanovs benhårda uppfattning – dogm, får man väl lov att säga – om att den kommande revolutionen inte kunde vara annat än borgerlig. Lenin hävdade

¹⁴ <http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1907/5ekongressen.pdf>, s. 1.

detta lika bestämt som någon annan. Inte bara det: han utvecklade en tro på en kapitalistisk utveckling i Ryssland efter revolutionen som inte stod någon efter.

I *Socialdemokraternas två taktiska linjer* säger han bland annat:

”Marxisterna är absolut övertygade om den ryska revolutionens borgerliga karaktär. Vad innebär detta? Det innebär, att de demokratiska omdaningar av det politiska systemet och de sociala och ekonomiska omdaningar, som blivit nödvändiga för Ryssland, i och för sig inte alls betyder att kapitalismen undergrävs, att bourgeoisins herravälde undergrävs, utan att de tvärtom för första gången verkligen kommer att röja väg för en bred och snabb, europeisk och inte asiatisk, utveckling av kapitalismen, att de för första gången kommer att möjliggöra bourgeoisins herravälde som klass.”¹⁵

Man kan inte undgå att märka hur kategoriskt han uttrycker sig. Han lägger inte bara fram det som en prognos. Att marxisterna är ”absolut övertygade” om den ryska revolutionens borgerliga karaktär är förvisso inte gripet ur luften, då det var utgångspunkten för de allra flesta av dem. Dock utgår han här ifrån att detta med nödvändighet innebär en snabb utveckling av kapitalismen. Detta var emellertid inte uppbackat av en mängd empiriska fakta – vilka empiriska fakta som nu skulle ha kunnat underbygga detta påstående. Snarare utgick han bara från ett allmänt marxistiskt schema som getts en mer dogmatisk form av Plechanov.

Omkring 1907 började han fördjupa sig i den aspekten, när han analyserade förutsättningarna för en kapitalistisk utveckling och klassdifferentiering på landsbygden. Givetvis är det arbetarklassen som är basen för socialismen, så förutsättningarna vore mycket bättre med en stor klass av egendomslösa jordbruksarbetare. Men detta skulle förutsätta en utdragen period av utveckling, och således måste den socialistiska revolutionen skjutas på framtiden. Detta är den punkt hos Lenin som mest pekar bort från den permanenta revolutionen. Det går inte att bortse från hur hårt han betonade den här aspekten, och hur många gånger han gjorde det. Jag skulle kunna rada upp en lång rad citat, och att jag inte gör det är inget försök att tona ner denna sida av hans perspektiv, utan beror på att den är så uppenbar och välkänd.

Oavsett hur kategoriskt han hävdade detta var det dock fortfarande bara den ena aspekten av hans analys – inte den självklara utgångspunkten, den som allt annat underordnades. Hans perspektiv på vad som skulle hända efter den borgerligt-demokratiska revolutionen utgjorde inte en mer fundamental del av hans program för nuet och fram till revolutionen, som innebar kompromisslös kamp från arbetarna och bönderna mot alla feodala och medeltida rester, utan att hålla tillbaka av rädsla för att borgarklassen skulle bli bortskrämd.

Den vidare kapitalistiska utvecklingen i Ryssland stod och föll inte heller, enligt Lenin, med om den borgerligt-demokratiska revolutionen skulle bli framgångsrik. Men den kunde fortfarande ske på olika sätt, där han skilde mellan en prussisk och en amerikansk utveckling. Den gynnsammaste – för den kapitalistiska utvecklingen, för klassdifferentieringen och därmed för socialismen – var en utveckling lik den i USA, med fria bönder på en expanderande kapitalistisk marknad, utan feodala hinder. Detta

skulle förutsätta en segerrik och genomgripande borgerligt-demokratisk revolution. Vid ett nederlag eller bara ofullständig seger för revolutionen skulle utvecklingen snarare likna den i Preussen, där godsägarklassen, junkrarna, behöll sin makt. Detta skulle fortfarande innebära en kapitalistisk utveckling, men långsammare och mindre gynnsam för arbetarna och bönderna än den amerikanska varianten.

I sin mest utförliga genomgång av frågan, en skrift på 200 sidor, uttryckte han sina perspektiv för utvecklingen sålunda: ”Kapitalistisk utveckling längs en sådan väg *borde* fortskrida mycket bredare, friare och snabbare på grund av den väldiga tillväxten av hemmamarknaden och av ökningen i levnadsstandard, energin och kulturen hos *hela* befolkningen.”¹⁶

Lenin gör en intressant analys, och under andra omständigheter skulle det utan tvekan ha legat en hel del i den. Man skulle kunna diskutera vissa aspekter, som optimismen över den amerikanska utvecklingens kraftfullhet och dess tillämpbarhet på andra platser och tider, men dock. Under de då rådande omständigheterna måste man dock dra slutsatsen att hela schemat var orealistiskt. Man bör givetvis vara försiktig med att förkasta olika möjligheter, eller skenbara möjligheter, som omöjliga bara av det faktum att de inte förverkligades. Här är det dock svårt att se hur det hade funnits några utsikter för Lenins schema att faktiskt fungera i Ryssland ens om revolutionen hade segrat 1905 – även om all jord nationaliserades och delades ut till bönderna vore de konkreta förhållandena ganska annorlunda än i 1880-talets USA.

Vi återkommer till detta, men först måste vi gå igenom de delar av det han skrev som redan 1905 pekade åt ett annat håll än en utdragen period av kapitalistisk expansion. Redan nu kan vi dock anmärka att han i stort sett helt gav upp förhoppningarna på den utdragna kapitalistiska expansionen vid världskrigets utbrott, 2 ½ år före februarirevolutionen.

Det måste också nämnas att hans perspektiv inte stod och föll med en segerrik borgerligt-demokratisk revolution. Som jag nämnde ovan ansåg han att kapitalismen

¹⁵ http://marxistarkiv.se/klaskiker/lenin/1905/socialdemokraternas_tva_taktiska_linjer.pdf, s. 16 f.

¹⁶ V. I. Lenin, The agrarian programme of social-democracy in the first russian revolution 1905-07, *Collected Works* vol. 13 s. 423.

skulle fortsätta att utvecklas även utan en genomgripande revolution – och kom ihåg att kapitalismen faktiskt fortsatte att utvecklas, med de oundvikliga upp- och nedgångarna, fram till världskrigets utbrott. Faktiskt expanderade arbetarklassen ända fram till februarirevolutionen, även om det de sista två åren skedde genom en artificiell krigsekonomi som inte hade kunnat vara långsiktig. Lenin hade dock inte för avsikt att misströsta, även om tsaren bet sig kvar. Han ansåg att de bästa förutsättningarna för kampen för socialismen skulle skapas genom en konsekvent demokratisk revolution. Men han medgav möjligheten av att den skulle misslyckas, och att förutsättningarna för den skulle passera. I så fall, skrev han, skulle socialdemokraterna inte tappa modet: ”Det partiet marscherar mot socialismen, utan att binda upp sig eller sin framtid till någon speciell period av de borgerliga revolutionerna.”¹⁷

Vi ska, skrev han vid ett annat tillfälle, ”säga och bevisa för arbetarklassen att bourgeoisins förräderi och småägarnas vacklan har dödat den borgerliga revolutionen, och att proletariatet nu självt kommer att förbereda och genomföra en ny, socialistisk revolution.”¹⁸

Kunde den borgerligt-demokratiska revolutionen snabbt övergå i en socialistisk?

Perspektivet på den snabba kapitalistiska utvecklingen var dock – faktiskt – bara den ena sidan av Lenins analys, oavsett hur tvärsäkert han betonade den. Vi måste komma ihåg att Lenin hade en stark fallenhet för att uttrycka sig mycket bestämt i polemiska strider, som att hans argument var de enda möjliga utifrån ett marxistiskt perspektiv. Detta utesluter inte att det fanns andra, delvis motstridiga delar i hans position. Så var utan tvekan fallet här.

En kapitalistisk utveckling, med tillväxt av arbetarklassen och en grundligare klassuppdelning mellan rika bönder å ena sidan, och fattiga bönder och lantarbete å den andra sidan, skulle utan tvekan skapa bättre förutsättningar för den socialistiska revolutionen. Den skulle dock med nödvändighet ta årtal att genomföra.

Ett annat argument som allmänt användes av marxister för första steget för att erövra demokratin var dock att arbetarklassen behöver demokratiska fri- och rättigheter för att kunna organisera sig för att ta kampen för socialismen. Det argumentet dyker upp även hos Lenin. Detta skulle dock, till skillnad från kapitalistisk utveckling, inte nödvändigtvis kräva någon speciellt lång period. Om man tar tyska SPD som utgångspunkt hade de visserligen växt kontinuerligt under några årtionden. Ifall det var något sådant man såg framför sig skulle det förvisso kunna dröja ett tag innan det var dags för kampen för socialismen. Men revolutioner har ju en förmåga att underlätta snabb organisering. Om man tar graden av organisering som utgångspunkt skulle det inte vara orimligt att utifrån sovjeterna som uppstod 1905 dra slutsatsen att den nödvändiga organiseringen kan skapas under en kort tidsperiod. Detta gäller än mer 1917.

Ett belysande stycke från *Socialdemokratin*s två taktiska linjer, hans viktigaste teoretiska arbete om revolutionen 1905, är detta:

”Och vi är dock alla övertygade om att arbetarnas fri-

görelse endast kan vara deras eget verk. Utan massornas medvetenhet och organisation, utan deras förberedelse och skolning i den öppna klasskampen mot hela bourgeoisin kan det inte ens bli tal om någon socialistisk revolution. Och som svar på de anarkistiska invändningarna, som går ut på att vi skulle uppskjuta den socialistiska omvälvningen, säger vi: vi uppskjuter den inte utan vi tar det första steget i riktning mot den på det enda möjliga sättet och på den enda säkra vägen, nämligen den demokratiska republikens väg. Den som vill komma till socialismen på någon annan väg än genom den politiska demokratin, han kommer oundvikligen till slutsatser, som är absurda och reaktionära såväl i ekonomisk som i politisk mening. Om några arbetare i det givna ögonblicket frågar oss varför vi inte förverkligar maximiprogrammet, så svarar vi dem med att hänvisa till hur främmande de demokratiskt sinnade folkmassorna ännu är för socialismen, hur utvecklade klassmotsättningarna ännu är och hur oorganiserade proletärerna ännu är. Organisera då hundratusentals arbetare överallt i Ryssland och väck miljonernas sympati för ert program! Försök göra detta och inskränk er inte till välljudande men tomma anarkistiska fraser – och då skall ni genast inse, att fullgörandet av detta organisationsarbete, spridandet av denna socialistiska upplysning är beroende av att demokratiska omdaningar genomförs så fullständigt som möjligt.”¹⁹

Han hävdar här bestämt att de inte stod inför en socialistisk revolution för närvarande. Argumentet bygger främst på att arbetarklassen inte var redo för någon sådan, de var ännu inte tillräckligt organiserade, socialistiskt övertygade och inställda på ett frontalangrepp på kapitalisterna. Hur lång tid som måste gå innan det skulle bli dags för den socialistiska revolutionen var däremot oklart. Om den avgörande faktorn är hur lång tid det tar att organisera tillräckligt stora delar av arbetarklassen och hur stora massor som sympatiserade med programmet är det inte självklart att denna utifrån detta skulle ligga långt borta.

I ett senare stycke i boken skriver Lenin:

”I den konkreta historiska situationen sammanflätas naturligtvis det förgångnas och framtidens element, och de båda vägarna korsar varandra. Lönarbetet och dess kamp mot privategendomen existerar också under självhärskardömet, det tar sin början redan under livegenskapen. Men detta hindrar oss ingalunda från att logiskt och historiskt särskilja de stora utvecklingsstadierna. Alla ställer vi ju den borgerliga och den socialistiska revolutionen mot varandra, vi håller alla obetingat på nödvändigheten av att på det strängaste särskilja dem. Men kan man väl bestrida, att i historien enskilda delelement från de båda omvälvningarna sammanflätas? Känner vi inte till en hel rad socialistiska rörelser och socialistiska försök från de demokratiska revolutionernas epok i Europa? Och har inte den kommande socialistiska revolutionen i Europa ännu kolossalt mycket att slutföra i demokratiskt avseende? En socialdemokrat får aldrig ens för ett ögonblick glömma, att proletariatets klasskamp för socialismen mot den mest demokratiska och republikanska bourgeoisin och småbourgeoisin är oundviklig. Det är ställt utom tvivel. Härav följer att ett särskilt och självständigt, strängt klassmässigt socialdemokratiskt parti är absolut nödvändigt.

¹⁷ V. I. Lenin, ”Political notes”, *Collected Works* vol. 13, s. 446.

¹⁸ V. I. Lenin, ”The crisis of Menshevism”, *Collected Works* vol 11, s. 361.

¹⁹ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1905/socialdemokratin_tv_a_taktiska_linjer.pdf, s. 7.

Härav följer den temporära karaktären i vår taktik att ”slå tillsammans” med bourgeoisin och plikten att hålla lika sträng uppsikt ”över bundsförvanten som över fienden” osv. Allt detta står också utom allt tvivel. Men det vore löjligt och reaktionärt att härav dra den slutsatsen, att vi därför skulle kunna glömma, ignorera eller försumma de uppgifter, som för ögonblicket är aktuella, även om de är av övergående eller temporär natur. Kampen mot självhärskardömet är för socialisterna en temporär och övergående uppgift, men att på något sätt ignorera eller försumma denna uppgift vore detsamma som att förråda socialismen och tjäna reaktionen. Proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur är obetingat endast en övergående, temporär uppgift för socialisterna men att ignorera denna uppgift under den demokratiska revolutionens epok är direkt reaktionärt.”²⁰

En nyckel ingrediens i Trotskijs uppfattning om den permanenta revolutionen var att den demokratiska och den socialistiska revolutionens uppgifter oundvikligen skulle blandas. Här framhåller Lenin detta som något självklart. Oavsett hur sällan han uttryckte sig i dessa termer måste man hålla detta i minnet när han desto oftare ”logiskt och historiskt” särskilde de stora utvecklingsstadierna. Notera hur han skriver om kampen mot självhärskardömet som en tillfällig uppgift som måste utföras. I ett senare stycke ur samma bok utvecklade han detta:

”Vilken ståndpunkt skall socialdemokratien då inta? Den nuvarande revolutionens fullständiga seger kommer att bli slutet på den demokratiska omvälvningen och början till en beslutsam kamp för en socialistisk omvälvning. Genomförandet av de nutida böndernas krav, reaktionens fullständiga krossande och den demokratiska republikens erövring kommer att bli det totala slutet på bourgeoisins och även småbourgeoisins revolutionära inställning, bli början till proletariatets verkliga kamp för socialismen. Ju fullständigare den demokratiska omvälvningen blir, desto snabbare, vidare, renare och beslutsammare kommer denna nya kamp att utveckla sig. Parollen om en ”demokratisk” diktatur ger just uttryck åt den nuvarande revolutionens historiskt begränsade natur och nödvändigheten av en ny kamp på basis av de nya förhållandena för arbetarklassens fullständiga frigörelse från allt förtryck och all utsugning. Med andra ord: när den demokratiska bourgeoisin eller småbourgeoisin stiger upp ännu ett steg, när inte endast revolutionen utan revolutionens fullständiga seger blir ett faktum, då skall vi ”byta ut” (månända under förfärliga skrin från nya, framtida martynovar) parollen om den demokratiska diktaturen mot parollen om proletariatets socialistiska diktatur, dvs fullständig socialistisk omvälvning.”²¹

Formuleringen ovan om att de strikt demokratiska och de socialistiska uppgifterna oundvikligen kommer att blandas uttrycktes bara någon enstaka gång – notera dock hur kategoriskt han slår fast det – men den var desto van-

ligare. Tanken återkommer gång på gång: först ska den borgerligt-demokratiska revolutionen genomföras så grundligt som möjligt och sedan kommer uppgiften att bli den socialistiska revolutionen. Upprepade gånger, som här, låter det som att det kommer att vara en kontinuerlig process: så snart den borgerligt-demokratiska omvälvningen är avklarad så konsekvent som möjligt, när de nödvändiga hindren för den vidare utvecklingen undanröjda – autokratin, godsherrarnas, adelns och byråkratins välde etc. – kommer kampen att övergå i en socialistisk; när den ena fienden är avklarad blir det dags för nästa.

I en annan artikel uttryckte han det på liknande sätt, och ger intrycket av att först skulle godsherrarnas och byråkraternas styre störtas, och sedan blir det kapitalisternas tur:

”Störtandet av godsherrarnas och byråkraternas makt, om än aldrig så fullständigt, kommer inte i sig att underminera kapitalets makt, Och bara i ett samhälle befriat från godsherrarnas och byråkraternas styre kommer den sista stora striden mellan proletariatet och bourgeoisin, kampen för ett socialistiskt system, att utkämpas.”²²

Självklart kan detta inte ta bort Lenins ofta upprepade insisterande på att en kapitalistisk expansion skulle följa – något som med nödvändighet skulle innebära att den socialistiska revolutionen ligger åtminstone flera år framåt i tiden. Men vi bör inse att det faktiskt fanns olika linjer i hans tänkande, och att de befann sig i ett motsägelsefullt förhållande.

Skulle makten tillfalla borgarna?

En viktig punkt i socialdemokraternas revolutionära program – mensjevikernas såväl som bolsjevikernas, då de hade antagit det gemensamt – var att den stående armén och polisen skulle upplösas och ersättas av det väpnade folket, demokratiskt organiserat. Detta ska inte sammanblandas med det senare konceptet krossandet av den borgerliga staten. Det låg fortfarande i framtiden, och varken Lenin eller någon annan marxist tänkte ännu i dessa termer. Upplösningen av den stående armén och ersätta den med det väpnade folket ansågs tillhöra det demokratiska programmet, det vill säga det tillhörde den borgerligt demokratiska revolutionen och sågs som förenlig med kapitalismen. Detta sätter dock fingret på den svaga punkten i Lenins perspektiv: vilken kapitalistisk utveckling var möjlig under dessa omständigheter?

Ta det här stycket från *Socialdemokratins två taktiska linjer*:

”Detta kan endast vara en diktatur, emedan förverkligandet av de omdaningar, som är omedelbart och ovillkorligt nödvändiga för proletariatet och bönderna, kommer att framkalla ett desperat motstånd från godsägarna, storborgarna och tsarismen. Utan diktatur är det omöjligt att krossa detta motstånd och slå tillbaka de kontrarevolutionära anslagen. Men det blir givetvis inte en socialistisk utan en demokratisk diktatur. Den kommer inte att kunna rubba kapitalismens grundvalar (utan en hel rad mellanliggande stadier i den revolutionära utvecklingen). Den kommer i bästa fall att kunna genomföra en radikal nyuppdelning av jordegendomen till böndernas förmån, att genomföra en konsekvent och fullständig demokrati inklusive republik, utrota alla asiatiska trälomsdrag, inte bara från livet på landsbygden utan också från livet i fa-

²⁰ http://marxistarkiv.se/klaskiker/lenin/1905/socialdemokratins_tva_taktiska_linjer.pdf, s. 36 f.

²¹ http://marxistarkiv.se/klaskiker/lenin/1905/socialdemokratins_tva_taktiska_linjer.pdf, s. 59 f. Notera att han här, hösten 1905, fortfarande anser att det finns någonting kvar av bourgeoisins revolutionära inställning. Dess agerande vid generalstrejken och kampen i oktober-november 1905 skulle få honom att överge detta. På partikongressen 1907 framhöll han t. ex. att ”idag tåga om den kontrarevolutionära naturen hos vår bourgeoisin betyder att helt frångå den marxistiska ståndpunkten, betyder att helt glömma klasskampens ståndpunkt.” <http://marxistarkiv.se/klaskiker/lenin/1907/5ekongressen.pdf>, s. 5.

²² V. I. Lenin, ”The land question and the fight for freedom”, *Collected Works* vol. 10, s. 438.

briken, lägga grunden till en genomgripande förbättring av arbetarnas läge och till höjande av deras levnadsstandard samt – last but not least* – överföra den revolutionära branden till Europa.”²³

Det första som slår en är att den demokratiska diktaturen skulle riktas mot motståndet inte bara från godsägarna och tsarismen, utan också från storborgarna – vilket åter borde sätta ett frågetecken för möjligheterna till kapitalistisk expansion. Han insisterar på att den inte kommer att kunna rubba kapitalismens grundvalar, men det intressanta är den följande parentes: ”(utan en hel rad mellanliggande stadier)”. Det är svårt att uppfatta detta som något annat än att Lenin såg åtminstone möjligheten av att arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur skulle kunna behålla makten tills det var dags för arbetarklassens socialistiska diktatur att ta över. Precis hur han tänkte sig att detta skulle ske efter att den konstituerande församlingen inkallades är inte helt klart – hans perspektiv när det gäller detta är överhuvudtaget inte helt klara. Vi måste dock notera att han uppenbarligen såg den möjligheten.

I slutet av 1905 eller början av 1906 skisserade Lenin de etapper som den ryska revolutionen skulle kunna ta:

”4. Arbetarrörelsen segrar i den demokratiska revolutionen under liberalernas passiva avvaktan och med aktivt understöd av bönderna plus de radikala, republikanska intellektuella och motsvarande småborgerliga skikt i städerna. Böndernas uppror segrar, godsägarnas makt är brutet. (”Proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur.”)

5. Den liberala bourgeoisin, som förhållit sig avvaktande i den tredje perioden och passiv i den fjärde, blir direkt kontrarevolutionär och organiserar sig för att beröva proletariatet revolutionens erövringar. Bland bönderna blir de förmögna och en icke obetydlig del av medelbönderna också »klokare», lugnar sig och går över på kontrarevolutionens sida för att rycka makten ur händerna på proletariatet och landsbygdens fattiga, med proletariatet sympatiserande bönder.

6. På grund av det i den femte perioden uppkomna läget växer och blossar en ny kris och en ny kamp upp, varvid proletariatet kämpar för bevarandet av de demokratiska erövringarna till fördel för den socialistiska revolutionen. Denna kamp vore nästan hopplös för det ryska proletariatet ensamt, och dess nederlag vore lika oundvikligt som det tyska revolutionära partiets nederlag 1849–1850 eller som det franska proletariatets nederlag 1871, om inte det europeiska socialistiska proletariatet kommer det ryska proletariatet till hjälp. I detta stadium organiserar alltså den liberala bourgeoisin och de förmögna bönderna (plus en del av medelbönderna) kontrarevolutionen. Det ryska proletariatet plus det europeiska proletariatet organiserar revolutionen. Under sådana omständigheter kan Rysslands proletariat vinna en andra seger. Saken är inte längre hopplös. Den andra segern blir den socialistiska omvälvningen i Europa. De europeiska arbetarna kommer att visa oss, ”hur det skall göras”, och då skall vi samman med dem genomföra den socialistiska omvälvningen.”²⁴

Artikeln publicerades inte, men den visar i vilken rikt-

ning hans tankar kunde röra sig. Efter att arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur tagit makten sluter sig den liberala bourgeoisin och de rikare delarna av bönderna, inklusive delar av mellanbönderna, till kontrarevolutionen. Arbetarna och de fattigare bönderna tvingas försvara revolutionen alltmera desperat, och den enda chansen att segra är att de får hjälp av Europas arbetare. Med hjälp av dem kommer även Rysslands arbetare att kunna påbörja den socialistiska omvälvningen.

Om ni tycker att detta låter likt Trotskijs teori om den permanenta revolutionen så har ni helt rätt. Formuleringen proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur (inom parentes och citattecken) skulle förvisso få många invigd trotskist att resa ragg, och det står inte uttryckligen att de ryska arbetarna ska slå in på den socialistiska revolutionen innan de får hjälp från väst. Men scenariot undanröjer varje möjlighet till kapitalistisk expansion, för att inte tala om att överlämna regeringsmakten till bourgeoisin, och det revolutionära styrets krympande klassbas gör argumenten mot att direkt angripa kapitalismens grunder alltmer meningslösa.

Michael Löwy medger att det fanns saker hos Lenin som pekade på att han var öppen för att revolutionen ganska snabbt kunde övergå i en socialistisk. Den kanske tydligaste formuleringen, från oktober 1905, löd ”ty från den demokratiska revolutionen skall vi omedelbart börja övergå till den socialistiska revolutionen, just i den mån våra krafter, det medvetna och organiserade proletariatets krafter det medger. Vi är för en oavbruten revolution.”²⁵

Löwy hävdar att detta är en exceptionell formulering, som inte motsvarar det mesta han skrev. Han har en poäng i detta, då det inte var Lenins huvudsakliga inriktning.²⁶ Det är emellertid nödvändigt att framhålla hur väl de logiskt hänger ihop med delar av det som han betonade upprepade gånger. Lenins perspektiv gick ut på att arbetarklassen efter revolutionens seger skulle använda de demokratiska fri- och rättigheterna för att organisera sig för att ta striden mot kapitalisterna, med sikte på att ta makten och slå in på den socialistiska revolutionen. Detta, om något, är själva grunden i den syn på revolutionen han hade före 1917. Han utgick dock från att arbetarklassen inte genast skulle vara redo att verkligen ta sig an den andra striden, den verkligt avgörande. Därav en förberedelseperiod. Vid många tillfällen insisterar han bestämt på att en period av kapitalistisk utveckling skulle komma innan den socialistiska revolutionens timme var inne. Att han då och då antydde att denna mellanperiod kanske trots allt inte skulle komma att vara så lång kan därför inte avfärdas som några hugskott, utan visar att han trots allt hade en mera flexibel inställning än han ofta gav intryck av.

Det vore givetvis att gå för långt att intala sig att Lenin egentligen omedvetet var på väg mot den permanenta revolutionens ståndpunkt. Dessutom motsägs detta spår av ett annat, det om den snabba kapitalistiska expansionen, som uppenbarligen pekar i helt motsatt riktning. Inte desto mindre var detta en del av hans perspektiv, och kan inte avfärdas som bara några tillfälliga formuleringar i stundens hetta. Hans perspektiv gick delvis i en helt annan riktning, men det kunde också tangera den permanenta

²³ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1905/socialdemokratis_tva_taktiska_linjer.pdf, s. 21.

²⁴ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1906/revolutionens_etapper.pdf

²⁵ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1905/socialdemokratis_forhallande_till_bonderorelsen.pdf, s. 5.

²⁶ Löwy, s. 36.

revolutionen. Detta är helt nödvändigt att förstå för att förstå Lenin. Det innebär att aprilteserna inte kom som en blixtr från en klar himmel, utan hade en grund i vad Lenin tidigare skrivit.

Hade en kapitalistisk utveckling varit möjlig efter en revolution?

En sak Lenin inte redde ut på något tillfredsställande sätt är hur kapitalismen skulle kunna drivas framåt efter en segerrik revolution. Hemmamarknaden skulle förvisso växa och vara en drivkraft. Men hans program utgick ifrån att arbetarna och bönderna måste besegra och krossa kontraproductionen, utan stöd från borgarklassen, och kanske även mot dess aktiva motstånd. Detta skulle lämna vägen öppen för borgarklassens sociala dominans och en snabb ekonomisk utveckling. Det var dock arbetarklassen som skulle vara den ledande kraften i revolutionen, och en av punkterna var upplösandet av den stående armén till förmån för folkbeväpning. Men en arbetarklass som levde under bedrövliga förhållanden, och som var stark nog att med stöd av bönderna besegra tsaren, byråkratin och adeln, och dessutom beväpnad – hur skulle den ha kunnat undgå att ta strid för att genast förbättra sina förhållanden? En kamp som hade antagit stora proportioner i de ryska städerna alltsedan 1890-talet, och successivt stegrats fram till revolutionen 1905–06?

Lenin utgick ifrån att efter att kontraproductionen besegrats och de feodala hindren för den vidare utvecklingen undanröjts, skulle arbetarklassen börja organisera sig med sikten på den socialistiska kampen. Men med den styrka den just hade visat genom att driva revolutionen till seger, hur skulle de kunna vara annat än i en position att genast utmana kapitalisterna, åtminstone tillräckligt för att allvarligt hota deras vinster? Även om det socialdemokratiska partiet bestämt hävdade att de inte var mogna att ta makten under sitt eget program, och försökte hålla tillbaka arbetarna vore det svårt att tänka sig att arbetarklassen inte åtminstone skulle hindra borgarklassen från att utöva den makt de behöver för att fortsätta vara en härskande klass. Hur skulle någon omfattande kapitalistisk utveckling vara möjlig under dessa förhållanden? För att inte tala om att skapa förutsättningarna för den snabba och optimala utveckling han räknar med?

Lenin ger åtskilliga fingervisningar om svårigheterna för sitt perspektiv. En poäng han gjorde många gånger är:

”Bourgeoisien är rädd för fullständig frihet, för full demokrati, för den vet att det klassmedvetna, det vill säga socialistiska, proletariatet kommer att använda den friheten för att kämpa emot kapitalets dominans.”²⁷

Detta var en grundläggande och ofta upprepade del av hans perspektiv. Arbetarklassen och bönderna måste själva driva igenom en konsekvent demokrati just för att bourgeoisien motsätter sig den, och arbetarklassen skulle använda sin nyvunna frihet till att organisera sig för att ta strid för sina intressen med sikte på kampen mot socialismen. Men hur skulle detta kunna undgå att åtminstone sätta hinder i vägen för kapitalismens vidare utveckling?

Lenin uttryckte sin syn på arbetarklassens förhållande till borgarklassen efter revolutionen på partikongressen 1907:

”Faktum är att vår revolution äger rum i en tid då

proletariatet redan börjat betrakta sig själv såsom en särskild klass och att sluta sig samman i oberoende klassorganisationer. Under sådana omständigheter använder proletariatet alla demokratins landvinningar, använder varje steg mot friheten, för att stärka sin klassorganisation mot bourgeoisien. Härav kommer bourgeoisins oundvikliga strävanden att slipa bort revolutionens skarpa hörn, att inte tillåta den att uppnå sin kulmen, att inte ge proletariatet tillfälle att oförhindrat driva sin klasskamp. Antagonismen mellan bourgeoisien och proletariatet tvingar bourgeoisien att försöka bevara vissa instrument och institutioner hos den gamla regimen för att använda dem mot proletariatet.”²⁸

Hade då inte bourgeoisien en poäng i detta – behövde de inte vissa institutioner från den gamla regimen för att försvara sig mot proletariatet? Och skulle inte den fullständiga borgerligt-demokratiska omvälvning som Lenin förespråkade, och som skulle avskaffa dessa instrument och institutioner, lämna dem utan tillräckliga medel att försvara sig mot arbetarklassen?

Till 40-årsminnet av Pariskommunen skrev Lenin, som en förklaring till att arbetarna då genast hade börjat angripa kapitalismen:

”Men i det moderna samhället kan proletariatet, som ekonomiskt är förslavat av kapitalet, inte härska politiskt om det inte krossar de bojar, som fjättrar det vid kapitalet. Det var därför som kommunens rörelse ofrånkomligen måste bli socialistiskt färgad, dvs börja sträva efter att störta bourgeoisins välde, kapitalets välde, efter att förintat själva grundvalarna för det moderna samhällssystemet.”²⁹

Det låter rimligt. Men varför skulle detta inte även vara fallet i Ryssland efter en segerrik revolution, med en mer koncentrerad arbetarklass, härdad och radikaliserad av revolutionen 1905–06, och där borgarklassen skulle sakna en organiserad våldsmakt att sätta emot de beväpnade arbetarna?

Lenin ger inget tillfredsställande svar på den frågan i någonting han skriver före 1914, när han släppte hela idén. I själva verket är det svårt att se hur hans program för revolutionen och hans perspektiv för kapitalistisk utveckling efter den skulle gå att förena. Så länge kapitalistisk utveckling bara var en abstrakt idé, en dogm övertagen från Plechanov innebar det inte några praktiska problem att hävda det aldrig så tvärsäkert. Efter en seger för revolutionen skulle de däremot ofrånkomligen ha kommit i våldsam konflikt. Något av perspektiven måste ge vika. Det är här det blir en för vulgär ekonomism att utgå från att perspektivet på att hålla kvar revolutionen på ett borgerligt-demokratiskt stadium var det mest grundläggande och måste bli det avgörande för Lenin.

Om absolutismen hade störtats av arbetarnas och böndernas revolution skulle däremot arbetarklassens kamp för sina intressen ha kommit i direkt och olöslig konflikt med schemat för kapitalismens vidare utveckling. Då skulle det ha blivit nödvändigt att välja. Det finns mycket lite i allt Lenin hade skrivit som tyder på att han skulle ha varit beredd att hålla tillbaka arbetarnas kamp i någon större utsträckning på grund av ett abstrakt schema om kapitalismens utveckling, för att inte tala om att ta kapitalisternas parti. Tvärtom beskrev han den direkta kampen för soci-

²⁷ V. I. Lenin, ”Revolutionary office routine and revolutionary action”, *Collected Works* vol. 10, s. 62.

²⁸ V. I. Lenin, <http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1907/5ekongressen.pdf> s. 1 f.

²⁹ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1911/till_minne_av_kommunen.pdf, s 1.

alismen som något som skulle komma när arbetarklassen var redo.

Den avgörande skillnaden mot Trotskij är, som sagt, att den sistnämnda ställde en avgörande fråga och gav ett klart svar på den: arbetarklassen, den konkreta arbetarklassen i Ryssland, som i över tio års tid hade genomfört så massiva strider för sina intressen och fortfarande levde under så eländiga förhållanden skulle inte kunna hindras från att börja angripa kapitalismens själva grunder, och det socialdemokratiska partiet och den revolutionära regeringen den skulle leda kunde inte annat än att ställa sig på deras sida. Allt annat vore förräderi.

I den situation som Trotskij förutseende beskriver, där arbetarna kräver åttatimmarsdagen mot kapitalisternas envisa motstånd skulle bolsjevikerna inte ha kunnat göra mycket annat än att stödja arbetarna. Alternativet vore att svika sina löften och ta kapitalisternas parti. Samma sak med andra exempel Trotskij tog upp. Det finns ingen grund utifrån någonting Lenin skrev, oavsett hur kategoriskt han formulerade sig, för att anta att han skulle ha dragit slutsatsen att schemat om den borgerligt-demokratiska revolutionen var det viktigaste och bestämmande i deras program och att resten måste ge vika inför det. Skillnaden mellan Lenin och Trotskij på denna punkt var att Trotskij tydligt ställde frågan och gav den ett svar, medan Lenin undvek den. Utan tvekan var schemat om den strikt borgerligt-demokratiska revolutionen ett hinder för samma klara slutsats som Trotskij – men Lenins tvärsäkra påståenden om den kommande kapitalistiska utvecklingen ger ändå ingen anledning att tro att Lenin skulle ha gett något annat svar, om frågan hade ställts av själva händelseutvecklingen.

Vid världskrigets utbrott 1914 slutade Lenin dessutom helt att tro på någon kapitalistisk expansion efter revolutionen – hans perspektiv blev då ännu fastare knutit till den europeiska revolutionen.

Världsrevolutionen

Behovet av revolutionens internationella spridning var, som sagt, inte bara Trotskij's uppfattning. Det var en grundläggande utgångspunkt för Marx och Engels, som liksom Kautsky uttryckligen hade diskuterat frågan i förhållande till Ryssland. Hela den revolutionära arbetarrörelsen var helt överens om det perspektivet, så även mensjevikerna, och för bolsjevikerna var det en självklarhet. Lenin betraktade revolutionens spridning till Västeuropa som nödvändig. Inte bara det, han klargjorde gång på gång att en huvuduppgift för den ryska revolutionen var att aktivt sprida revolutionen till Västeuropa. Vid flera tillfällen hävdade han dessutom mycket bestämt att den ryska revolutionens bara skulle kunna överleva om den spreds – något som för övrigt sätter ett litet frågetecken för hans upprepade tro på möjligheten av kapitalistisk expansion efter revolutionen. På partikongressen 1906, återföreningskongressen mellan bolsjevikerna och mensjevikerna, hävdade han exempelvis:

”Den ryska revolutionen kan segra genom sina egna ansträngningar, men den kan omöjligt hålla sig kvar och befästa sina erövringar genom sin egen styrka. Den kan inte göra detta såvida det inte blir en socialistisk revolution i väst. Utan detta villkor är restaurering oundviklig.”³⁰

³⁰ V. I. Lenin, ”Unity congress of the Russian socialdemocratic labour party”, *Collected Works* vol. 10, s. 280, 334.

Det går inte att hävda att detta är något Lenin nämnde i förbifarten eller dylikt. Han upprepade perspektivet på revolutionens internationella spridning gång på gång, från tidigt 1905 fram till 1917, och vidare till slutet av sitt liv. Det stämmer att han 1917 såg det som en ännu mer akut fråga, vilket det mesta han skrev på hösten för att motivera det snara maktövertagandet visar. Inte desto mindre var det helt och hållet en del, en grundläggande del, av Lenins perspektiv för revolutionen redan 1905.

Inte bara det, han ansåg att en västeuropeisk revolution bara skulle kunna vara socialistisk, och att denna inom en snar framtid skulle göra det möjligt för även Ryssland att slå in på en socialistisk revolution. Vi bör inte, skrev han exempelvis i *Socialdemokratins två taktiska linjer*, ”frukta socialdemokratins fullständiga seger i den demokratiska revolutionen, dvs proletarietets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur, ty en sådan seger kommer att ge oss möjlighet att resa Europa, och det europeiska socialistiska proletariet kommer i sin tur, då det kastat av sig borgarklassens ok, att hjälpa oss att genomföra den socialistiska omvälvningen.”³¹

Det kan visserligen sägas att han bara vid några enstaka tillfällen uttryckligen gick in på frågan om att segern för den socialistiska revolutionen i Europa skulle kunna hjälpa även Ryssland att genomföra socialismen – men tillräckligt många för att visa att det var hans ståndpunkt.

I en rapport från tredje partikongressen han gjorde i centralkommitténs namn skrev han exempelvis att vår seger i den kommande demokratiska revolutionen kommer att hjälpa våra bröder, de klassmedvetna arbetarna i hela världen att kasta av sig det reaktionära oket och gå framåt mot socialismen. ”Med hjälp av Europas socialistiska proletariet kommer vi att kunna inte bara försvara den demokratiska republiken, utan att gå framåt mot socialismen med enorma steg.”³²

Några gånger, när han skrev att de ryska arbetarna skulle tända den socialistiska revolutionens gnista i Europa, använde han formuleringen att de europeiska arbetarna i sin tur efter skulle ”visa oss ’hur det ska göras’”, vilket torde betyda samma sak.³³

I *Den permanenta revolutionen* betonar Trotskij att Lenin gång på gång upprepade att den ryska revolutionen skulle gå under om den inte fick stöd av en socialistisk revolution i väst – något att notera för de trotskister som har missat detta.³⁴ När han betonade att Lenin talade om den demokratiska och inte alls den proletära diktaturen nämner han dock inte att Lenin faktiskt ansåg att en socialistisk revolution i Europa skulle kunna hjälpa även Ryssland att på kort tid gå samma väg.

Dessutom säger Trotskij, eller tycks säga, något annat i *Ryska revolutionens historia*. Han nämner Lenins avskedsbrev till de schweiziska arbetarna i mars 1917, och citerar hans ord om att den ryska revolutionen kan bli den socialistiska världsrevolutionens prolog, och skriver: ”I den meningen skrev Lenin nu för första gången att det

³¹ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1905/socialdemokratins_tva_taktiska_linjer.pdf, s. 35.

³² V. I. Lenin, ”Report on the third congress of the Russian Social-Democratic Labour Party”, *Collected Works* vol. 8, s. 439.

³³ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1905/socialdemokratins_provisoriska_regeringen.pdf s. 6 f.

³⁴ <http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/permanentarevolutionen.pdf> s 74, eller Trotskij, *Den permanenta revolutionen* (Stockholm 1983), s. 166.

ryska proletariatet kommer att inleda den socialistiska revolutionen.”³⁵

Det ser här ut som att Trotskij hävdar att detta var första gången Lenin kopplade den ryska revolutionen till den socialistiska revolutionen i Europa, och som dess utlösande faktor. Oavsett om det han vill påstå var riktigt, är det en naturlig tolkning, speciellt som han inte här gör något för att korrigera den. Inte desto mindre är det felaktigt, som jag redan har visat. Det var inte ens första gången Lenin uttryckligen använde ordet prolog för att beskriva det. Hösten 1905 hade han exempelvis skrivit:

”Vi kommer att uppbjuda alla krafter för att denna arbetarnas och böndernas seger skall bli slutförd och alla självhärskardömet, monarkins, byråkratins, militärkamarillans och feodalismens förhatliga institutioner fullständigt tillintetgjorda. Endast en sådan seger kommer att ge proletariatet ett verkligt vapen – och då skall vi sätta eld på Europa för att av den ryska demokratiska revolutionen göra en prolog till den europeiska socialistiska omvälvningen.”³⁶

Om man inte har tid att läsa Lenin skulle man åtminstone kunna mer än ett stycke av Trotskij i frågan innan man tvärsäkert uttalar sig i frågan. Med den kritik mot *Den permanenta revolutionen* som jag nämnde ovan är Trotskij åtminstone tydlig med hur nära Lenin knöt revolutionen i Ryssland till den europeiska, och på andra ställen har han uttryckt det ännu bättre. Det är synnerligen olyckligt att Trotskij uttryckte det så dåligt i sin förmodligen mest konsulterade skrift i frågan.

På partikongressen 1906 – återföreningskongressen, gemensam för mensjeviker, bolsjeviker och grupperingar från förtryckta nationaliteter – en kongress Trotskij hänvisar till i just det stycket, sa Lenin exempelvis:

”Efter den demokratiska revolutionens seger kommer småägaren oundvikligen att vända sig mot proletariatet; och ju snarare proletariatets och småägarnas fiender, som kapitalisterna, godsherrarna, finansbourgeoisin etc. störas, desto snarare kommer detta att ske. Vår demokratiska republik har inget annat stöd än det socialistiska proletariatet i väst.”³⁷

Det här var ju en grundläggande del av Trotskij's perspektiv: efter revolutionens seger kommer allt bredare skikt av bönderna oundvikligen att vända sig emot arbetarnas revolutionära regering. Att bondeklassen inte i sin helhet skulle stödja en socialistisk revolution – något som tillhörde marxismens ABC – var själva grunden till att Lenin ställde arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur som ett separat mål. Utvecklingen, som han beskrev den här, skulle helt ha uteslutit alla möjligheter till arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur som något distinkt från proletariatets diktatur, förutom på sin höjd som en kortvarig mellanform. Den enda rimliga slutsatsen, om han hade varit konsekvent med den prognosen, hade varit att helt anamma Trotskij's perspektiv. Dessutom, får man nog tillägga, vore frågan om tempot i den ryska revolutionens utveckling mindre avgörande om den hade en segerrik socialistisk revolution i Europa i ryggen.

Frågan om världsrevolutionen – som Lenin mycket

tydligt gjorde till en central del av sin revolutionära strategi – är den punkt som tydligast motsäger hans rigida insisterande på att proletariatets diktatur inte var uppgiften för dagen. Oavsett hur tvärsäkert och ofta han hävdade revolutionens strikt borgerliga karaktär skulle detta endast gälla så länge revolutionen förblev isolerad. Observera kombinationen av att revolutionens spridning var nödvändig med att den västeuropeiska socialistiska revolutionen skulle möjliggöra socialism även i Ryssland. Detta pekar helt i samma riktning som den permanenta revolutionen. Även om väldigt många trotskister har lyckats undgå att känna till detta var det en grundläggande del av hans perspektiv redan 1905, och skulle bli än mera aktuellt efter världskrigets utbrott.

Det bör nämnas att han senare, när han hade utvecklat sin analys av möjligheten till kapitalistisk utveckling i Ryssland, såg ett möjligt undantag – om den segerrika borgerligt-demokratiska revolutionen följdes av den snabba kapitalistiska utveckling han trodde var möjlig skulle revolutionen kunna överleva även utan att spridas. Han nämnde det uttryckligen bara vid något enstaka tillfälle, men det är å andra sidan en ganska logisk följd av tron att en snabb kapitalistisk utveckling är möjlig. Observera att det endast är detta perspektiv som faktiskt skulle innebära en verkligt klar och långvarig åtskillnad mellan den borgerliga och den demokratiska revolutionen. Vi får se, skrev Lenin i juli 1908, ”huruvida en sådan revolution *bara* lägger grunden för en utveckling av produktivkrafterna under kapitalismen i en amerikansk fart, *eller* huruvida den blir prologen till en socialistisk revolution i väst.”³⁸ Lenin framhöll dock detta endast som en möjlighet – om den kapitalistiska expansionen blev tillräckligt stark skulle revolutionen kunna överleva även utan att få hjälp av den europeiska revolutionen. Spridningen av revolutionen till resten av Europa – där den, som sagt, bara skulle kunna bli socialistisk – förblev alltid och givetvis huvudmålet.

Perspektivet på att en segerrik revolution under arbetarklassens ledning skulle leda till en omfattande kapitalistisk utveckling hade varit ganska orealistisk även 1905, och han skulle i stort sett helt överge det vid krigsutbrottet 1914. Han slog då fast att en revolutionär situation rådde i Europa, vilket givetvis gjorde revolutionens internationella spridning till ett ännu mera brännande perspektiv. Fram till februarirevolutionen beskrev han den kommande ryska revolutionen som borgerligt-demokratisk, men han knöt den nu ännu tydligare till världsrevolutionen. Kanske mest uttryckligt gjorde han det i en artikel han skrev i september 1915:

”Det imperialistiska kriget har *sammanlänkat* den ryska revolutionära krisen, som stammar från den borgerligt-demokratiska revolutionen, med den växande proletärt socialistiska revolutionära krisen i väst. Denna länk är så direkt att ingen individuell lösning av revolutionära problem är möjlig i något enskilt land – den ryska borgerligt-demokratiska revolutionen är nu inte bara en prolog till, utan en oskiljaktig och integrerad del av den socialistiska revolutionen i väst.”³⁹

Av någon anledning publicerades dock inte den artikeln förrän årtal senare. Något som däremot publicera-

³⁵ http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/1930/ryska_revolutionen_1.pdf s. 164.

³⁶ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1905/en_skarpning_av_laget.pdf s. 1 f.

³⁷ V. I. Lenin, ”Speech in reply to the debate on the agrarian question”, *Collected Works* vol. 10, s. 280.

³⁸ V. I. Lenin, ”The agrarian programme of Social-Democracy in the Russian revolution”, *Collected Works* vol. 15, s. 180.

³⁹ V. I. Lenin, ”The defeat of Russia and the revolutionary crisis”, *Collected Works* vol. 21, s. 379.

des var teserna som publicerades i partiorganet *Sotsial-Demokrat* i oktober 1915, som redaktionens ståndpunkt, med andra ord som bolsjevikernas officiella position:

”Uppgiften som det ryska proletariatet står inför är att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen i Ryssland **för att** tända den socialistiska revolutionen i Europa.”⁴⁰

Redan 1905 hade han, som vi sett, till stor del tangerat Trotskijns ståndpunkter om världsrevolutionen. Under kriget fortsatte han att betrakta den ryska revolutionen som i sig borgerligt-demokratisk. Detta kan dock knappast betraktas som den viktigaste delen av hans ståndpunkt. Viktigare var att han betraktade den som en oskiljaktig del av Europas socialistiska revolution.

Sovjeterna

Dessutom måste det nämnas att Lenin flera gånger framhöll sovjeterna som basen i den kommande provisoriska revolutionära regering som skulle ta makten genom upproret. Den mest genomgående motiveringen till detta – och en av de bästa genomgångarna av hur han såg på revolutionen och den revolutionära makten – förblev tyvärr opublicerad fram till 1940. Han skickade artikeln till det dåvarande bolsjevikorganet *Novaja zhijn* i november 1905, men den publicerades inte.⁴¹ I artikeln förklarar han att sovjeten i S:t Petersburg måste betraktas som organ för det väpnade upproret och embryot till den provisoriska revolutionära regering som skulle ta makten. Den måste dra in representanter inte bara för arbetarna, utan också soldaterna, matroserna, de revolutionära bönderna och den revolutionära borgerliga intelligentian, och alla revolutionära partier och alla revolutionära – till skillnad från liberala, betonade han – demokrater. Den skulle själv utropa sig till den revolutionära regeringen, eller utse en sådan, samt organisera upproret. Dess program måste innehålla: fullständiga demokratiska fri- och rättigheter, folkbeväpning, åtta timmars arbetsdag, jord åt bönderna, självbestämmanderätt åt de förtryckta nationerna, och organiserandet av val till och inkallandet av en konstituerande församling.

Den artikeln publicerades alltså inte, men han framhöll återkommande fram till februarirevolutionen sovjeterna som embryon till den kommande revolutionära makten. Inte bara i förbifarten, utan exempelvis i den taktiska plattform han la fram till partikongressen 1906 – som dessutom hölls tillräckligt levande i det bolsjevikiska minnet för att citeras i Pravda även innan Lenins återkomst i april 1917.⁴² Han återkom till ämnet vid partikongressen 1907, och vid flera andra tillfällen. Däribland i de teser han publicerade som redaktionens ståndpunkt i partiorganet *Sotsial-Demokrat* i oktober 1915. Arbetardeputerades sovjetter och liknande institutioner, förklarade han, måste betraktas som organ för upproret och för den revolutionära styret.⁴³

Han hade inte ett så utarbetat begrepp om sovjetmakt som han skulle ha 1917, och vid något tillfälle medgav han möjligheten att sovjetter kanske inte skulle uppstå näs-

ta gång, utan att ett tillräckligt välfungerande socialdemokratiskt parti istället skulle kunna fylla sovjeternas roll. Detta var ett allmänt och enstaka medgivande om att han såg möjligheten av att revolutionen kunde ta flera vägar. Däremot var han övertygad om att sovjeternas bara skulle kunna spela en viktig och långvarig roll om de organiserade upproret och utgjorde stommen i det revolutionära styre som skulle ta makten. Att han – någon enstaka gång – lämnade utrymme för att sovjeterna kanske inte skulle spela en avgörande roll gjordes ju också när det inte fanns några. Det är svårt att se hur han skulle ha kunnat spekulera i det våren 1917.

Överhuvudtaget var minnet av sovjeterna starkt i den ryska revolutionära rörelsen och arbetarklassen, vilket skulle spela en viktig roll 1917. När Lenin återvände till Petrograd i april 1917 hade han utvecklat sin syn på sovjetmakten, och gjort det till den politiska formen för arbetarklassens styre under revolutionen och fram till uppbyggandet av socialismen. Sedan hösten 1905 hade han dock betraktat sovjetter som potentiella revolutionära maktorgan, så vad skulle kunna vara mer naturligt än att förespråka att sovjeterna skulle ta makten 1917, när de var starkare än de någonsin hade varit? Detta var också ståndpunkten hos merparten av Petrograds bolsjevikreidan innan Lenin anlände i april. Mer om detta nedan.

Världskriget

En viktig faktor i Lenins, och hela den revolutionära rörelsens utveckling är förstås världskrigets utbrott. Detta av flera anledningar. Exempelvis Michael Löwy argumenterar för att detta slutligen fick Lenin – med hjälp av Hegelstudier – att bryta med andra internationalens dogmatiska metodologi, den som låst honom vid uppfattningen om den kommande ryska revolutionen som borgerligt-demokratisk.⁴⁴ Här finns det utan tvekan en poäng. Det är ett faktum att Lenin före världskrigets utbrott 1914 inte insåg hur illa ställt det var i tyska socialdemokratiska partiet och internationalen, och att han innan dess inte slutgiltigt bröt med den traditionen. Hans var också säkerligen hjälpt av sina studier av Marx, Engels och Hegel när han skulle orientera sig, och han skulle visa att han hade sett lite nya sidor hos Marx, som hans analyser av Paris-kommunen. Det är dock svårt att säga hur mycket som kan tillskrivas hans teoretiska studier: den nya situationen tvingade fram nya slutsatser, vilket han skulle visa genast efter krigsutbrottet. En direkt konsekvens av att Löwy underskattade de sidor hos Lenin som pekade fram mot 1917 var att han överdrev hans omvandling 1914.

Redan långt före världskrigets utbrott hade Lenin dragit flera slutsatser som pekade framåt mot hans ståndpunkter 1917. Han knöt den ryska revolutionen nära till den europeiska, såg spridandet av den som en nyckeluppgift, och betraktade sovjeterna som de naturliga revolutionära maktorganen. Mer inkonsekvent var han flera gånger inne på att den borgerligt-demokratiska revolutionen kunde växa över i en socialistisk utan att den revolutionära regeringen måste lämna ifrån sig makten. Detta motsades förvisso, eller gjorde det åtminstone väldigt otidligt, av hans tro på en kapitalistisk expansion efter revolutionens seger.

Krigsutbrottet ändrade i ett slag flera av hans perspektiv, vilket lätt kan konstateras genom att jämföra vad han

⁴⁰ V. I. Lenin, "Several theses", *Collected Works* vol. 21, s. 402.

⁴¹ V. I. Lenin, "Our tasks and the Soviet of workers' deputies", *Collected Works* vol. 10, s. 17–28.

⁴² V. I. Lenin, "A tactical platform for the unity congress of the R.S.D.L.P.", avsnittet "Soviets of workers' deputies", *Collected Works* vol. 10, s. 156 f.

⁴³ V. I. Lenin, "Several theses", *Collected Works* vol. 21, s. 402.

⁴⁴ Löwy s. 60.

skrev före respektive efter början av augusti 1914. Efter världskrigets utbrott drog Lenin slutsatsen att en revolutionär situation hade uppstått i Europa, en uppfattning som han skulle hålla fast vid. Givetvis inte i meningen att en tydlig revolutionär väg genast svepte över Europas arbetare, men i meningen att stabiliteten var rubbad, och att arbetarklassen av händelsernas gång skulle pressas till revolutionära slutsatser.

I sin första artikel efter krigsutbrottet skrev han att "alla länders proletärer måste föra ett revolutionärt krig mot alla länders bourgeoisie." Under tiden fram till 1917 skulle han fortsätta att förespråka det "enda verkliga befrielsekriget, nämligen inbördeskriget mot bourgeoisin både i 'sitt eget' land och i 'främmande' länder", och påtala nödvändigheten att "avslöja och störta varje regering, i första hand sin egen, genom det internationellt enade proletariatets revolutionära handling". Lenin ansåg att Europa i och med krigsutbrottet inträdde i en revolutionär situation, placerade den kommande revolutionen på en internationell grund och såg den som brännande aktuell, inte på längre sikt utan här och nu. Detta kunde knappast undgå att påverka hans reaktion på den ryska revolutionens utbrott.⁴⁵

Detta än mer som Lenin knappast kunde ha varit mera tydlig med behovet av ett uppror mot det pågående världskriget som dödade miljontals människor. Ingenting utmärkte det Lenin hade skrivit sedan augusti 1914 mer än hans ursinniga kamp mot kriget, och knappt någon hade brännmärkt ledningarna för de tyska och franska socialdemokratiska partierna hårdare för deras stöd till "sin" imperialistiska sida. Att de franska socialisterna förklarade att de försvarade demokratin, friheten och de revolutionära traditionerna mot den tyska militarismen, eller att de tyska socialdemokraterna bedyrade att de bara försvarade sig mot tsarens kosackhorder gjorde inte Lenin mera försönlig. Kriget var ett reaktionärt, imperialistiskt krig från båda sidorna, och ingen sida förtjänade något stöd, förklarade han.

Utifrån detta borde det vara givet att han inte skulle stödja Ryssland i kriget, även om tsaren skulle störtas och en demokratisk republik upprättas. Frankrike var också en demokratisk republik vars ledare bedyrade att de inte var ute efter erövringar, men det gjorde inte landet mindre imperialistiskt. Redan innan februarirevolutionen hade han klargjort att en republik i Ryssland inte skulle göra kriget mindre imperialistiskt, och han fördömde de bolsjevikerna (ett fåtal, påpekade han) som hade förklarat att de skulle stödja Ryssland på villkor att revolutionen segrade först, liksom han förklarade att han aldrig skulle stödja de "revolutionära chauvinisterna", det vill säga de som ville störta tsaren **för att** kunna göra Rysslands krigsinsats mera effektiv.⁴⁶

Stöd till den provisoriska regeringen?

Att han på något sätt skulle ha stött en regering som stod bakom Rysslands krigsansträngningar måste därför anses som fullständigt uteslutet. Detta skulle ha krävt en omsvängning som vore mångdubbelt större än någon han uppvisade i april – det skulle ha inneburit inte att han

fullföljde, utan att han förrådade sitt program. Varje resonemang om detta som bara bygger på hans grundläggande analyser av revolutionens karaktär 1905, men utelämnar frågan av kriget kan inte bli annat än hopplöst abstrakta.

Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna ville ha fred, och motsatte sig erövringar, och sovjeten, under deras ledning, vädjade till alla krigförande parter om fredsförhandlingar. De socialdemokratiska ledningarna i de flesta krigförande länder målade också upp kriget som bara ett försvar från deras sida av landet mot hot utifrån. Detta skyddade dem inte från Lenins vredgade angrepp på dem för att de hade lagt sig platt för "sin" militarism. Petrogradsovjeten under mensjevikisk och socialrevolutionär ledning förde förvisso en mer aktiv fredspolitik än de tyska och franska socialdemokraterna, men den gick ut på att övertala Rysslands allierade att söka förhandlingar, och att uppmana arbetarna i de olika länderna att sätta press på sina regeringar för detta. Under tiden fortsatte kriget i samarbete med de allierade, och gick så långt som till den ryska offensiven i juni.

Värre var det dessutom med den provisoriska regeringen. Även senare under Kerenskij med flera mensjevikiska och socialistrevolutionära ministrar stod dess faktiska politik närmare deras franska kollegors än sovjetledningens större mått av idealism och hopp om fred. Under den första perioden dominerades regeringen dessutom av ryska patrioter som betraktade territoriell utvidgning som ett legitimt mål för Ryssland. Det främsta utrikespolitiska målet för den ryska staten hade länge varit att få kontroll över Dardanelerna, och således få ett utlopp till Medelhavet. Den första utrikesministern efter tsarens fall, den ledande högerliberalen Pavel Miljukov, fick öknamnet Dardanskij för sitt stöd till Rysslands imperialistiska mål. 1905 hade Lenin ansett att kadetpartiet, Rysslands liberaler, var icke-revolutionära och helt opålitliga, och snart skulle han dra slutsatsen att de var kontrarevolutionära, något han upprepade gång på gång. Redan före kriget hade han formligen öst förakt över Miljukov, den provisoriska regeringens första finansminister Gutjkov och flera av deras blivande kolleger. 1908, när han kommenterade händelserna på Balkan och i Persien skrev han.

"Det går inte att för folket klagöra tsarpolitikens hela skadlighet, hela dess reaktionära innebörd, om man inte klagör att kadeternas utrikespolitik har precis samma innebörd. Det går inte att bekämpa chauvinismen och den ärkereaktionära andan i utrikespolitiken, om man inte bekämpar kadeternas frasmakeri, poserande, förtiganden och finurligheter."⁴⁷

Och detta var alltså redan före världskriget som han skulle fördöma med en sådan vrede. Att föreställa sig att Lenin under några omständigheter och på något sätt skulle stödja denna regering är att föreställa sig att Lenin slutade vara Lenin. Allt han någonsin skrev om den borgerligt-demokratiska revolutionen väger faktiskt lätt i det sammanhanget.

Lenins "pessimism"

Det finns en uppfattning om att Lenin under kriget såg revolutionen som något som låg flera, eller rent av många år bort. Den vanligtvis citerade formuleringen för att underbygga detta kommer från ett föredrag om revolutionen

⁴⁵ Mer om detta i <http://www.arbetarmakt.com/2015/06/lenin-varldsrevolutionen-och-den-nationella-sjalvbestammanderatten/>

⁴⁶ Exempelvis i http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1916/om_junius.pdf, s. 7 eller <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1915/oct/13.htm>

⁴⁷ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1908/handelserna_pa_balkan_persien.pdf, s. 3.

1905, som han höll på 12-årsdagen av den blodiga söndagen. Vid tillfället, alltså i januari 1917, sa han: ”Vi äldre kommer kanske inte att uppleva de avgörande striderna i denna kommande revolution.”⁴⁸ Citatet har många gånger använts för att dra slutsatsen att Lenin ända fram till att revolutionen bröt ut hade en pessimistisk syn på dess möjligheter, och blev helt tagen på sängen.

Även Trotskij bidrog till denna uppfattning. I en artikel som ännu var oavslutad när han mördades skrev han att ”till och med Lenin förpassade den socialistiska revolutionen till en mer eller mindre avlägsen framtid”.⁴⁹ Trotskij citerar inte nyss nämnda stycke i den ofullständiga meningen, utan det är redaktören för *Oppositionsbulletinen* – Vänsteroppositionens organ – som lade in det, men då han hänvisar till att Lenin sa det i Schweiz, var det sannolikt detta han hade i åtanke.⁵⁰ Den engelska översättaren av artikeln – och detta har betydelse för hur uppfattningen förmedlades till den trotskistiska rörelsen – tillade att flera Lenincitat från den perioden passar in på Trotskijns beskrivning, och ger ytterligare ett: ”Det är emellertid möjligt att fem, tio eller ännu fler år kommer att förflyta, innan den socialistiska revolutionen börjar.” Exempelvis James P. Cannon, central ledare för Fjärde Internationalens amerikanska sektion, Socialist Workers Party, upprepade uppfattningen, liksom senare – kanske lite förvånande – den trotskistiska historikern Pierre Broué.⁵¹

Trotskij gör i sin artikel den korrekta poängen att parollerna under ett imperialistiskt krig inte bara kan vara en upprepning av Lenins formuleringar från första världskriget, utan måste anpassas till den konkreta situationen och massornas stämningar. Han bidrar dock till en missvisande bild av Lenins position. Det stämmer helt enkelt inte att de två Lenincitaten som redaktören respektive översättaren infogade är representativa. Snarare är de undantag i en lång rad uttalanden om den ankalkande revolutionen. Redan en genomläsning av talet i Schweiz borde faktiskt göra detta uppenbart. Det räcker egentligen med dess sista sida. Några rader tidigare hade han sagt: ”Vi får inte låta oss bedras av den gravlika tystnad, som nu råder

⁴⁸ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1917/foredrag_1905_ars_revolution.pdf. Samtliga citat är från s. 10.

⁴⁹ http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/1940/bonapartism_fascism_krig.pdf s. 2.

⁵⁰ Det bör noteras att detta tycks tyda på att han inte hade texten till hands. Detta kanske är förståeligt, men bör hållas i åtanke innan vi i alla lägen gör Trotskij till experten på allt Lenin skrev och inte.

⁵¹ Cannon på ett mer kategoriskt sätt t.ex. <https://www.marxists.org/archive/cannon/works/1940/mpa3.htm>. Hans påstående att Lenin trodde att revolutionen var skjuten på framtiden, i ett senare årtionde, samt att Lenin hade sagt att hans generation med största sannolikhet (most probably) inte skulle få se den socialistiska revolutionen – istället för det korrekta kanske – är helt enkelt en grundlös förvrängning av Lenins ståndpunkt. Vi kan nog utgå ifrån att han helt enkelt tog Trotskijns överdrifter och ”utvecklade” dem under polemikens gång. I vilket fall sätter det ett frågetecken alla tankar på att göra Cannon till något slags auktoritet på Lenin. Det är förvisso förståeligt om Cannon hade fullt upp av aktivism, organisering och politiska strider och inte hade tid att specialstudera Lenin, mera förvånande är att en sådan beläst historiker som Pierre Broué betraktade Lenins ståndpunkter som redan kända och kunde skriva: ”Under Första världskriget föreföll perspektivet av en revolution avlägsen även för Lenin. Han skrev att först kommande generationer skulle få uppleva det.” http://marxistarkiv.se/klassiker/broue/trotskij_trottarna_och_2a_vkriget.pdf, s. 3 Ett slående exempel på trotskisters förkärlek för att bygga sin kunskap om Lenin på vad Trotskij skrev, och inte bemödar sig att faktiskt studera honom ordentligt.

i Europa. Europa går havande med revolutionen”. Strax efteråt, omedelbart innan det så missbrukade citatet hade han hävdad:

”Liksom det i Ryssland 1905 under proletariats ledning uppstod en folkresning mot tsarregeringen i syfte att erövra en demokratisk republik, så kommer de närmaste åren att just i samband med detta rövarkrig förorsaka folkuppror i Europa under proletariats ledning mot finanskapitalets makt, mot storbankerna, mot kapitalisterna. Dessa konvulsioner kan inte sluta annorlunda än med bourgeoisins expropriering, med socialismens seger.”

Talet avslutas så med:

”Vi äldre kommer kanske inte att uppleva de avgörande striderna i denna kommande revolution. Men jag tror mig med stor tillförsikt kunna uttala den förhoppningen, att den ungdom, som arbetar så utmärkt i den socialistiska rörelsen i Schweiz och i hela världen, kommer att få lyckan att inte blott kämpa utan även segra i den kommande proletära revolutionen.”

Lenin gör det medgivandet att *möjligheten* finns att han och de lite äldre kanske inte kommer att leva tillräckligt länge för att vara med om den socialistiska världsrevolutionens fullständiga seger, men bara inom ramen för en tillförsikt att den socialistiska ungdomen kommer att få uppleva detta. Notera ”de avgörande striderna”. Då hans utgångspunkt var att den ”socialistiska revolutionen är inte bara en enda handling, inte bara en enda drabbning på en enda front, utan en hel epok av skärpta klasskonflikter, en lång rad av drabbningar på alla fronter, dvs i alla ekonomiska och politiska frågor” kan vi inte utgå ifrån att ”de avgörande striderna” är det samma som revolutionens utbrott.⁵²

Vid ett annat tillfälle skrev han alltså att det möjligtvis kunde dröja 5 eller 10 år, men i detta tal utlovade han självsäkert ett folkuppror under proletariats ledning inom de närmaste åren. Inom de närmaste åren skulle givetvis kunna betyda fem år – eller betydligt kortare tid. Det är alltid svårt att tidsbestämma en revolution som ännu inte brutit ut, men den helt dominerande bilden som framträder ur allt han skrev efter världskrigets utbrott är att revolutionen – i Ryssland likväl som i övriga Europa – närmar sig med fasta och okvliga steg. Hur någon som verkligen har läst talet skulle kunna utläsa pessimism om revolutionens framtid ur det är faktiskt svårt att förstå. Ätminstone såvida man inte har som utgångspunkt att Lenin i april 1917 måste ha gjort ett oväntat hopp över till Trotskijns ståndpunkt. Om man övertygar sig om Lenins pessimism fram till februari är det förvisso lätt att se aprilteserna som en radikal brytning med hans tidigare position. Detta stämmer dock dåligt med vad han faktiskt skrev. Det är sant att talet som han höll månaden innan revolutionens utbrott är belysande – dock inte för att det skulle visa att han gick omkring och misströstade, utan för att Lenin (åter) klargjorde att han skulle bedöma den kommande revolution som han väntade sig, utifrån den socialistiska världsrevolutionen. Om något visar det hur redo han var att formulera aprilteserna.

Lenins första reaktion på februarirevolutionen

Detta visas vidare av hans första bevarade reaktion på februarirevolutionen, skrivna 17 mars (4 mars i Ryssland),

⁵² Exempelvis http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1916/den_socialistiska_revolutionen_och_nationernas_sjalvbestratt.pdf, s. 1.

dagen efter att tsaren abdikerade och den provisoriska regeringen tillträdde.⁵³ Informationen som nått honom var osäker och motsägelsefull – han var inte ens säker på om tsaren verkligen abdikerat – men hans slutsatser var tydliga. Och utifrån vad han hade skrivit tidigare under kriget ganska logiska.

Arbetarklassen, betonade Lenin, i full överensstämmelse med hans tidigare perspektiv, måste organisera och beväpna sig för att krossa reaktionen och den tsaristiska monarkin en gång för alla. Den provisoriska regeringen bestod av liberala godsägare och kapitalister, och skulle troligtvis försöka en uppgörelse med representanter för Romanovdynastin – något som några av regeringens blivande medlemmar ju faktiskt hade försökt göra innan den tillträdde.

Den viktigaste anledningen till att regeringen inte förtjänade något som helst förtroende var emellertid att den var helt bunden till imperialistiska intressen och därmed det pågående imperialistiska kriget. Detta borde inte komma som någon överraskning för dem som har tagit del av det raseri han bemötte alla former av eftergifter till försvar av den ”egna” sidan i kriget med. Gentemot alla som trodde att den provisoriska regeringen kunde försvara de demokratiska landvinningarna och kampen mot autokratien ens för en kort period, och om än under tryck från arbetarklassen organiserad i sovjeter, framhöll Lenin: den nya regeringen kan inte ge Rysslands folk, och de nationer som är bundna till oss genom kriget, vare sig fred, bröd eller full frihet.

Så långt finns det inget överraskande i hans slutsats, inte bara utifrån allt han hade skrivit sedan krigsutbrottet, utan även sedan 1905. Han hade konsekvent hävdat att borgarklassen och dess representanter inte skulle kunna, eller ens vilja, ge arbetarna och bönderna full frihet. Det nya steg Lenin tog följer dock alldeles efteråt, när han fortsätter: ”Arbetarklassen måste därför fortsätta sin kamp för socialism och fred.”

Där hade Lenin tagit det huvudsakliga steget till den ståndpunkt han presenterade i aprilteserna. Han skulle i sina ”Brev från fjärran”, skrivna strax efteråt, men hålla fast vid flera av de gamla formuleringarna – men efter detta steg borde det som följde inte betraktas som någon större överraskning.

Visserligen hade han, som vi sett, flera gånger varit inne på att kampen för socialismen skulle påbörjas direkt efter den borgerligt-demokratiska revolutionens seger. Om detta var fallet skulle han därför bara göra det han hade upprepat tidigare. Han skulle också vid sin återkomst resa argumentet att den borgerligt-demokratiska revolutionen var avslutad, något som möttes med skepsis. Detta av en god anledning: tsaren var störtad, men godsherrarna fanns kvar, jorden var inte uppdelad, regeringen leddes av krigiska imperialister som inte verkade ens vilja sammankalla någon konstituerande församling. Även enligt vad Lenin senare skulle skriva fanns det mycket kvar att göra av den demokratiska revolutionen. I exempelvis *Den proletära revolutionen och regenten Kautsky* skulle han exempelvis skriva att revolutionen var borgerlig så länge den hade bönderna som helhet med sig, alltså även under oktoberrevolutionen, och att den socialistiska egentligen påbörjades genom försöken att föra in

klasskampen i byarna våren och sommaren 1918.⁵⁴ Vi kan därför konstatera att den borgerligt-demokratiska revolutionen inte var avslutad, och sluta oss till att detta faktiskt innebar en förändring i Lenins position. Hur kom han då till denna slutsats?

Som vi har sett var marken redan väl förberedd. Ingenting hade varit viktigare för honom sedan augusti 1914 än en kompromisslös kamp mot det imperialistiska kriget, och han hade från början kopplat detta till nödvändigheten av arbetarklassens kamp för den socialistiska revolutionen, i en åtminstone all-europeisk skala. Dittills hade han dock fortfarande talat om den kommande ryska revolutionen som borgerligt demokratisk. Intimt sammankopplad med den europeiska socialistiska revolutionen, men tidigare hade han inte sagt att Ryssland skulle bli först med att slå in på den direkta socialistiska revolutionen. Nu verkade det sista steget vara taget.

Förutom att det kan anses som ett naturligt steg med tanke på behovet av revolutionens spridning – det känns rimligt att anta att en revolutionär socialistisk regering har större chanser att sprida den socialistiska revolutionen än en strikt revolutionärt demokratisk – så presenterade han även för första gången några argument utifrån situationen i Ryssland. Regeringen kan inte ge folket bröd, förklarade han. Folket hungrar på grund av brister, ineffektiv distribution och, framför allt, att stora delar av lagren kontrolleras av godsherrar och kapitalister. Bara genom kamp mot dessa kan all tillgänglig föda komma folket till del, och bara en arbetarregering kan konsekvent föra en sådan kamp.

Konflikten med godsägarna var given – det var ett grundläggande mål för revolutionen. Han hade också tidigare skisserat konflikter med kapitalisterna, då dessa inte skulle stödja någon konsekvent revolution, och arbetarklassen skulle förbättra sin organisation och kampförmåga. Nu nämnde han för första gången att den revolutionära regeringen redan från början medvetet måste inskränka borgarklassens äganderätt. Detta var ännu inte expropriering, men det är svårt att tänka sig att det skulle kunna leda till annat än öppet krig. Revolutionens realiteter visade genast hur orealistiskt perspektivet på att en revolutionär regering av arbetare och bönder skulle kunna gynna kapitalisterna – ett perspektiv han i stort sett hade gett upp vid krigsutbrottet – och drog honom obönhörligen till samma slutsatser som Trotskij.

Inte bara denna regering, säger han som för att gardera sig mot den kommande händelseutvecklingen, utan även en demokratisk borgerligt republikansk regering, om den så bestod enbart av Kerenskij och andra narodniska och ”marxistiska” socialpatrioter kan inte leda folket ut ur det imperialistiska kriget och garantera freden.

Breven från fjärran

I sina ”Brev från fjärran”, skrivna mellan februarirevolutionen och återkomsten till Ryssland, skisserar Lenin sin syn på revolutionens och revolutionärers uppgifter. De innehåller viktiga klargöranden, och kombinerar av begrepp han använde tidigare med nya slutsatser. Det är nödvändigt att studera även dem för att helt förstå hur hans analys utvecklades.

Med sina två bundsförvanter – halyproletärerna och delvis småbönderna, samt arbetarna i alla länder, skrev

⁵³ <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/mar/04.htm>

⁵⁴ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1918/den_proletara_revolutionen_och_renegaten_kautsky.pdf, s. 39–44.

han – ”kan och kommer Rysslands proletariat genom att **utnyttja** det nuvarande övergångssta­diets **säregenhe­ter** att först erövra den demokratiska republiken och full seger för bönderna över godsägarna i stället för Gutjkovs och Miljukovs halvmonarki och att sedan gå framåt mot socialismen, som ensam kan skänka de av kriget marte­rade folken **fred, bröd och frihet**.”⁵⁵

Lenin talar här fortfarande om att erövra den demo­kratiska republiken, liksom han i samma brev benämner revolutionen som borgerlig, och, i ett senare brev, åter an­vänder formuleringen ”arbetarnas och böndernas revolu­tionärt demokratiska diktatur”. Det är dock samtidigt tyd­ligt att han inte menar en borgerlig parlamentarisk repu­blik: när den ryska arbetarklassen har erövrat den demo­kratiska republiken ska de gå framåt mot socialismen. Detta var inte helt främmande för hans gamla perspektiv. Redan långt tidigare hade han stundom beskrivit den bor­gerligt demokratiska revolutionen som bara ett steg på vägen – vissa uppgifter som måste avklaras innan det blev dags för kampen för socialismen. När hela tron på möj­ligheten av en snabb kapitalistisk expansion hade försvunnit var det inte ologiskt att detta blev inte bara det domine­rande, utan rent av enda perspektivet.

Vid flera tillfällen i det första brevet, liksom i kom­mande, talar han om övergången till revolutionens andra fas. Det är tydligt att detta inte kan likställas med över­gången från den borgerliga till den socialistiska revolu­tionen – han skriver det samtidigt som han beskriver revolu­tionen som borgerlig – utan han avser att arbetarna och bönderna måste avsätta den provisoriska regeringen och ta makten genom sovjeterna. Detta, som vi också har sett, hade hela tiden varit en del av hans perspektiv för den borgerligt-demokratiska revolutionen.

I det tredje brevet utvecklade Lenin sin syn på arbe­tarmilisen. Denna skulle utgöras av det stora folkflertalet, där arbetarklassen skulle få ett avgörande inflytande, och vara de arbetar- och soldatdeputerades sovjeters verkstäl­lande organ. Även detta var fullt naturligt utifrån hans ti­digare ståndpunkter. I samma brev hänvisade han, som svaret på frågan vad arbetardeputerades sovjeter bör gö­ra, till vad han själv hade skrivit i partiorganet **Sotsial-Demokrat** i oktober 1915:

”Men, frågar man sig, vad bör arbetardeputerades sovjeter göra? De ’bör betraktas som organ för upproret, som organ för den revolutionära makten’, skrev vi i nr 47 av den i Genève utkommande Sotsial-Demokrat den 13 oktober 1915.”⁵⁶

Och att polis och militär skulle ersättas av allmän folk­beväpning hade de ryska socialdemokraterna antagit redan på sin andra kongress 1903. Emellertid gick Lenin nu längre än detta, då det hade ansetts som en del av mini­miprogrammet, och således inte nödvändigtvis kopplat till den socialistiska revolutionen. Lenin hade som vi sett trott på möjligheten av en snabb kapitalistisk expansion även med detta genomfört, och mensjevikerna, som också hade detta i sitt program, hade mer definitivt bundit sig vid en period av kapitalism under borgarklassens ekonomiska och politiska ledning. Nu förebådade han dock tydligt den uppfattning som han skulle lägga fram i mer färdig form

i **Staten och revolutionen**.

Till skillnad från alla borgerliga revolutioner, som bara har förbättrat statsmaskineriet, måste arbetarklassen krossa det och ersätta det med ett nytt, sitt eget maktor­gan, ”genom att smälta samman polis, armé och byråkrati med det mangrant beväpnade folket. Såsom erfarenhet­erna från Pariskommunen 1871 och den ryska revolution­en 1905 visar, måste proletariatet organisera och beväpna alla de fattiga, utsugna delarna av befolkningen så att de själva tar statsmaktens organ direkt i sina händer och själ­va upprättar denna makts institutioner.”⁵⁷

En revolutionär makt baserad på sovjeterna, stödd av en arbetarledd folkmilis var en naturlig följd av hela Le­nins revolutionsuppfattning från 1905, men dess framtid hade då ändå varit oklar. Som vi har sett åtminstone tänkte han sig möjligheten att detta revolutionära styre skulle behålla makten tills revolutionen övergick i en socialistisk, men detta är inte speciellt tydligt i hans skrifter. Nu var dessa oklarheter borta – det fanns inte längre något ut­rymme för någon normal borgerlig parlamentarism.

En grundläggande del av revolutionen hade för Lenin alltid varit att arbetarklassen skulle stärka sin organisation och sin kamp gentemot kapitalisterna. Till skillnad från Trotskij hade han dock undvikit frågan om den revolu­tionära regeringens inblandning i frågan. Inte förrän i sin första reaktion på februarirevolutionen hade han uttryckt sig tydligt i frågan, och han fortsatte i detta brev:

”Har verkliga Rysslands proletariat gjutit sitt blod bara för att få pompösa löften om enbart politiska demo­kratiska reformer? Kommer det verkligen inte att kräva och åstadkomma att varje arbetande genast får se och känna av en viss förbättring i sitt liv? Att varenda familj har bröd? Att vartenda barn har en flaska bra mjölk och att inte en enda vuxen i en rik familj vågar ta extra mjölk så länge det inte sörjts för barnen? Att palats och stora vå­ningar som övergetts av tsaren och aristokratin inte får stå till ingen nytta utan ger en tillflyktsort åt hemlösa och fat­tiga? Vem kan förverkliga dessa åtgärder utom en hela folkets milis med obetingat deltagande av kvinnorna lika mycket som männen?”⁵⁸

Han går så in på frågan hur detta ska beskrivas: ”Så­dana åtgärder är ännu inte socialism. De gäller fördelnin­gen av konsumtionen och inte en omorganisation av pro­duktionen. Det skulle ännu inte vara ”proletariatets dikta­tur” utan bara ”proletariatets och fattigböndernas revolu­tionärt demokratiska diktatur”.

Men han tillägger genast att det viktigaste inte är eti­ketten: ”Nu gäller det inte hur de skall klassificeras teore­tiskt. Det skulle vara ett mycket stort fel, om vi började lägga revolutionens komplicerade och angelägna praktiska uppgifter, som utvecklar sig så snabbt, i en snävt uppfat­ta­d ”teoris” prokrustesbädd i stället för att se teorin främst och mest som en vägledning till handling.”⁵⁹

I det femte och sista brevet gör han följande samman­fattning av de omedelbara uppgifterna för det revolution­ära proletariatet i Ryssland:

”(1) att finna den säkraste vägen till revolutionens näs­ta etapp eller till den andra revolutionen, som (2) måste

⁵⁵ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1917/brev_fran_fjarran_1.pdf, s. 7.

⁵⁶ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1917/brev_fran_fjarran_3.pdf, s. 3.

⁵⁷ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1917/brev_fran_fjarran_3.pdf, s. 4.

⁵⁸ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1917/brev_fran_fjarran_3.pdf, s. 6.

⁵⁹ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1917/brev_fran_fjarran_3.pdf, s. 6.

föra över statsmakten från godsägarnas och kapitalisternas [...] regering till arbetarnas och de fattigaste böndernas regering. (3) Den sisträmnda regeringen måste organiseras med arbetar- och bondedeputerades sovjeter som modell, nämligen.”

Detta, som sagt, går inte i sig utöver det han hade skrivit åratal tidigare. Han går dock lite längre, eller uttrycker det åtminstone lite tydligare, i det följande:

”(4) den måste krossa och helt eliminera det gamla och i alla borgerliga stater förekommande statsmaskineriet, armén, polisen, byråkratin (ämbetsmannakåren) genom att ersätta detta maskineri (5) inte bara med en massorganisation utan med en allmän organisation av hela det beväpnade folket.”

Lenin fortsätter dock att beskriva detta på det gamla sättet:

”(6) Endast en sådan regering, 'sådan' till sin klassammansättning ('proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur') och till sina styrelseorgan ('proletär milis') blir kapabel att framgångsrikt lösa den utomordentligt svåra och obetingat brådskande, allra viktigaste uppgiften, nämligen att uppnå [...] en verkligt varaktig och demokratisk fred, som inte kan uppnås utan en proletär revolution i en rad länder.”

Den borgerliga revolutionens grundläggande premisser skulle fortfarande vara giltig:

”(7) I Ryssland kan proletariatet segra inom den närmaste framtiden endast om arbetarna från segrans första steg får stöd av den väldiga majoriteten av bönderna i deras kamp för konfiskation av all godsägarjord.”

Det är dock inte längre frågan om att den revolutionära makten ska begränsa sig till bara den allmänna formen för den borgerligt-demokratiska revolutionen: målet är uppenbarligen en kontinuerlig omvandling med socialismen som mål:

”(8) I samband med en sådan bonderevolution och på dess grundval kan och måste proletariatet i förbund med den fattigaste delen av bönderna vidta ytterligare åtgärder för att kontrollera framställningen och fördelningen av de viktigaste produkterna, för att införa 'allmän arbetsplikt' osv. Dessa åtgärder är absolut ofrånkomligen dikterade av de förhållanden, som skapats av kriget och som i många avseenden rentav kommer att bli ännu mer akuta under efterkrigstiden; i sin helhet och i sin utveckling kommer dessa åtgärder att bli en övergång till socialism, som i Ryssland inte kan genomföras direkt, med en gång, utan övergångsåtgärder men som är genomförbara och akut nödvändig som resultat av sådana övergångsåtgärder. (9) I detta sammanhang uppstår med tvingande nödvändighet uppgiften att omedelbart på landsbygden organisera speciella arbetardeputeradesovjetter, dvs sovjetter bestående av lönarbetare inom jordbruket och skilda från de övriga bondedeputeradesovjetterna.”⁶⁰

Aprilteserna

Det är så dags att gå in på Lenins aprilteser, den fana han höjde vid sin ankomst och snart skulle samla bolsjevikpartiet bakom.⁶¹ Observera att jag presenterar dem i förkortad form.

”1. I vår inställning till kriget, som från Rysslands sida

också under den nya regeringen Lvov & Co på grund av denna regerings kapitalistiska karaktär ovillkorligen förblir ett imperialistiskt rövarkrig, är även den minsta eftergift åt 'den revolutionära försvarsvänligheten' otillåtlig. Det medvetna proletariatet kan ge sitt samtycke till ett revolutionärt krig, som verkligen rättfärdigar revolutionär försvarsvänlighet, endast under följande förutsättningar: a) makten övergår i händerna på proletariatet och de till det anslutna fattigaste bondeskikten; b) alla annexioner ges inte upp bara i ord utan också i handling; c) en komplett brytning sker i praktiken med alla kapitalintressen.”

Inget av detta borde egentligen förvåna någon som har följt vad han hade skrivit tidigare under kriget. Förvirring på den punkten hos vissa bolsjeviker kunde bero på den ännu kvardröjande euforin efter segern i februari, men kan knappast skyllas på att Lenin inte hade varit tillräckligt tydlig. Det enda i punkt 1 som i någon mån avviker från det han tidigare skrivit är fortsättningen, där han betonade hur pedagogiskt och tålmodigt man måste förklara för de massor som inte brutit med försvarsvänligheten. Utan tvekan väldigt rimligt, men skilde sig en del från hans polemik i frågan sedan krigsutbrottet – när han inte hade haft massorna som publik.

”2. Det säregna i det nuvarande läget i Ryssland är övergången från revolutionens första etapp, som på grund av proletariatets otillräckliga medvetenhet och organisation förde bourgeoisin till makten, till dess andra etapp, som måste lägga makten i händerna på proletariatet och de fattigaste bondeskikten.”

Som vi har sett kan inte övergången till revolutionens andra etapp genast likställas med att slå in på den socialistiska revolutionen. Att sovjeterna skulle ta makten hade han ju slutit sig till redan 1905, och detta skulle kräva att den provisoriska regeringen avsattes. Han hade även tidigare ställt upp målet att arbetarklassen skulle ta makten med hjälp av bönderna. Däremot måste man likaså notera att han nu inte skrev proletariatet och bönderna – den allmänna formen för den borgerliga revolutionen – utan de fattigaste bondeskikten, något som ju hör den socialistiska revolutionen till.

3. Inget stöd åt den provisoriska regeringen.

Som jag redan har argumenterat vore allt annat ett brott med all hans tidigare politik.

”4. Erkännande av det faktum, att vårt parti i de flesta arbetardeputerades sovjetter befinner sig i minoritet, och tills vidare i svag minoritet. Klargörande för massorna, att arbetardeputerades sovjetter är den enda möjliga formen för en revolutionär regering och att vår uppgift därför, så länge denna regering underordnar sig bourgeoisins inflytande, endast kan bestå i att tålmodigt, systematiskt, ihärdigt och med särskild anpassning till massornas praktiska behov klargöra felan i deras taktik.”

Att bolsjeviker befann sig i minoritet i sovjeterna var ett enkelt konstaterande, och att de i nuläget måste inrikta sig på att kritisera sovjetledningens politik och förklara för arbetarmassorna var den rimliga följden. Lenin hade som vi sett upprepade gånger framhållit sovjeterna som grunden för den revolutionära makten, och det hade snarast varit ologiskt om han, med den betydelse de fick efter februarirevolutionen, inte skulle ha förespråkade att de skulle ta makten. Här skärper han dock till det genom att kalla dem den enda möjliga formen för en revolutionär regering – den hållning han framöver skulle inta.

”5. Inte en parlamentarisk republik – att återgå till den

⁶⁰ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1917/brev_fran_fjarran_5.pdf

⁶¹ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1917/om_proletariatets_uppgifter_i_den_nuvarande_rev.pdf

från arbetardeputerades sovjeterna skulle vara ett steg tillbaka – utan en republik av arbetar-, lantarbetar- och bondedeputerades sovjeterna i hela landet, nedifrån och upp. Avskaffande av polisen, armén och ämbetsmannakåren. Alla ämbetsmän, som skall väljas och när som helst kunna ersättas, erhåller en lön, som inte överstiger en kvalificerad arbetares genomsnittslön.”

Här utvecklar han tanken om sovjeternas makt och framlägger dem i mer systematisk form. Borta är oklarheterna om huruvida de ska behålla makten – han säger uttryckligen att den parlamentariska republiken vore ett steg tillbaka. Detta lade också grunden för upplösningen av den konstituerande församlingen i januari 1918, även om han inte gjorde detta uttryckligt förrän församlingen tillträtt, om han ens helt hade dragit slutsatsen själv.

”6. I agrarprogrammet överförs tyngdpunkten till lantarbetardeputerades sovjeterna. All godsägarjord konfiskeras. All jord i landet nationaliseras; förfoganderätten över jorden tillkommer de lokala lantarbetar- och bondedeputerades sovjeterna. Särskilda sovjeterna bildas av deputerade från de fattigaste bönderna. Alla storgods (som omfattar omkring 100 och upp till 300 desiatiner med hänsynstagande till lokala och andra omständigheter och enligt de lokala myndigheternas fastställande) ombildas till mönsterjordbruk under kontroll av lantarbetardeputerade och för samhällets räkning.”

Det var i agrarprogrammet förskjutningen var tydligast. Tyngdpunkten ligger nu på lantarbetarna, alltså landsbygdens proletärer, och storgodsen ska inte delas upp utan förvaltas som mönsterjordbruk av lantarbetarsovjeterna. Detta är programmet för början på den socialistiska omvälvningen. Det står ingenting om kollektivisering, men det är ett stärkande av framför allt de fattigaste bönderna och, i synnerhet, lantarbetarna. Konfiskering av rika bönder ställs inte som någon uppgift, men de har knappast mycket att vinna heller. Efter oktoberrevolutionen anklagades bolsjevikerna för att överge sitt agrarprogram och överta socialistrevolutionärernas, av rent opportunistiska skäl. Det skulle man kunna säga. Man kan dock också uttrycka det som att den agrara delen av programmet från aprilteserna inte var realistiskt under den rådande situationen, så de återgick till det rent borgerligt-demokratiska agrarprogrammet, där jorden nationaliserades, och bönderna tilläts konfiskera godsägarnas jord och dela upp den.

Inte heller denna förskjutning kan dock betraktas som helt ny. Sådär kunde Lenin exempelvis skriva i mars 1906:

”Det tredje och sista rådet: proletärer och halvproletärer i stad och på land, bilda egna organisationer! Lita inte på några ägare, inte ens om de är små eller ’arbetande’! Låt inte fresta er av småföretagsamhet medan varuproduktionen finns kvar! Ju närmare segern bondeupproret kommer, desto närmare kommer den tid då de jordägande bönderna vänder sig mot proletariatet, desto nödvändigare blir det för proletariatet att ha en självständig organisation, desto mer energiskt, ihärdigt, bestämt och kraftfullt måste vi mana till en fullständig socialistisk omvälvning. Vi stöder bonderörelsen helt och fullt, men vi måste komma ihåg att det är en rörelse av en annan klass, inte den som kan genomföra och kommer att genomföra den socialistiska omvälvningen. Därför lägger vi åt sidan frågan om vad som skall göras med jorden vad gäller dess fördelning som objekt för ekonomisk verksamhet – den frågan kan och kommer i det borgerliga samhället att av-

göras enbart av ägarna, stora som små. Vad som intresserar oss mest (och efter bonderesningens seger nästan utslutande) är frågan: vad skall proletariatet på landsbygden göra? Vi sysslar och kommer huvudsakligen att syssla med denna fråga och överlåta åt småborgarnas ideologer att hitta på saker som ett jämställt brukande av jorden och allt annat sådant. Vi ger följande svar på denna fråga, den grundläggande frågan i ett nytt, borgerligt demokratiskt Ryssland: proletariatet på landsbygden måste organisera sig självständigt tillsammans med stadsproletariatet för att kämpa för en fullständig socialistisk omvälvning.”⁶²

7. Alla banker i landet sammanförs omedelbart till en nationalbank, som underställs kontroll av arbetardeputerades sovjeterna.

8. Det är inte vår omedelbara uppgift att ”införa” socialism utan endast att ofördröjligen ställa den samhällsleliga produktionen och produkternas fördelning under kontroll av arbetardeputerades sovjeterna.

Endast drömmare trodde att socialismen omedelbart kunde införas, men punkt 7 och 8 angav riktningen på det enda realistiska sättet.

Lenin avslutar med några uppgifter för partiet, som omedelbar partikongress, ändring av partiprogrammet – framför allt om imperialismen och det imperialistiska kriget, förhållandet till staten och kravet på en stat efter Pariskommunens förebild och korrigerande av det föråldrade minimiprogrammet – samt ändring av partiets namn från socialdemokrater till kommunister och skapandet av en ny internationell.

Detta kan kanske tyckas vara en lite väl närgången granskning av hans positioner vid olika tidpunkter, men jag anser ändå att det behövs för att verkligen förstå utvecklingen – en utveckling som framstår som helt logisk. Logisk är här givetvis inte detsamma som oundviklig, och Lenin fick förkasta vissa positioner. Centralt här är att han vid krigsutbrottet övergav sin tro på den kapitalistiska expansionen efter revolutionen – en tro som alltid hade varit orealistisk, men som hade varit helt otrolig under krigets förhållanden. Därmed försvann den faktor som mest hade skilt honom från Trotskijs position. Som vi har sett fanns det hela tiden en annan sida hos Lenin, och gång på gång visade han tendenser att bryta med dogmen om den strikt borgerliga revolutionen – men den faktorn fanns ändå där och fick honom att inta bitvis motsägelsefulla ståndpunkter. Med uppfattningen om möjligheten av den kapitalistiska expansionen ur vägen, det enda som egentligen skulle ha inneburit en verklig åtskillnad i tid av åtminstone flera år mellan den borgerliga och den socialistiska revolutionen, var vägen till aprilteserna vidöppen.

Provisoriska regeringen

Det är uppenbart att den provisoriska regeringen som tillträdde efter februarirevolutionen inte var den provisoriska revolutionära regeringen som Lenin hade talat om tidigare. Oavsett hur han formulerade sig vid skilda tillfällen i polemiken i april var det inte arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur som tog över rodet. Regeringen hade kommit till makten genom Petrograds arbetares och soldaters – mestadels bönder i uniform – uppror, men utgjordes inte av representanter för arbetarna och bönderna. Den leddes av furst Lvov, och med kapitalister som

⁶² http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1906/revidering_av_agrarprogram.pdf, s.13 f.

Gutjkov i ledande ställning. Inte heller var den redo eller ens villig att genomföra en konsekvent borgerligt-demokratisk revolution. Den hade inte bidragit till eller ens välkomnat upproret, och monarkins fall skedde mot dess vilja, med undantag för Kerenskij, och kanske någon till. Inte heller var den ens i någons mening en diktatur, då den bara kunde sitta vid makten för att Petrogradsovjeten tillät den, och den skulle under sin existens ha fullt sjå med att upprätthålla sin auktoritet gentemot de mobiliserade och allt radikalare arbetarna, soldaterna och bönderna.

Vi hittar inte den demokratiska diktaturen även om vi räknar in Petrogradsovjeten. Den hade ju inte makten, trots det kraftfulla tryck den kunde sätta på regeringen. En borgerlig regering, som fått makten genom arbetarnas kamp på Petrograds gator, och under tryck från arbetare och soldater genom sovjeten passade den väl in i mensjevikerens schema, men inte i Lenins. Att han vid något tillfälle uttryckte sig i termer av att den demokratiska diktaturen delvis hade uppnått förändrar inte detta.

Man kan givetvis tänka sig möjligheten att vissa bolsjevikerna drog slutsatsen att eftersom revolutionen skulle vara borgerligt-demokratisk så måste den provisoriska regeringen stödjas. Detta hade dock inte varit att hålla fast vid den gamla bolsjevikkiska uppfattningen, utan att bryta med den i grundläggande delar. Det hade inte varit att förbli hypotesen om arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur trogen, utan att säga att den hade varit felaktig – revolutionen behövde bara ett kort uppror av huvudstadens arbetare och soldater, efter detta skulle borgarklassen kunna få att spela den revolutionära roll som det mensjevikkiska schemat insisterade på, med lite press underifrån. För någon som satte perspektivet med en utslutande borgerligt-demokratisk revolution över alla andra hänsyn skulle det steget ha varit logiskt, men detta hade aldrig varit Lenins ståndpunkt.

Petrograds bolsjevikerna: makten till sovjeten

Det mest trogna fasthållandet vid bolsjevikernas gamla linje efter februarirevolutionen var istället att förespråka att Petrogradsovjeten tog över makten. Detta var det enda realistiska genomförandet av något som skulle kunna kallas arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur. Frågan om det var nödvändigt eller möjligt att hålla fast vid det borgerligt demokratiska stadiet skulle oundvikligen ha kommit i ett annat ljus i den annorlunda situationen 1917, men första steget hade alltid ansetts vara ett konsekvent genomdrivande av den borgerligt-demokratiska revolutionen, genom att arbetarna och bönderna tog makten.

Detta var också den dominerande inställningen bland bolsjevikerna i Petrograd, även om deras tidsperspektiv för denna nästa etapp i revolutionens utveckling varierade. Det radikala Viborgsdistriktets bolsjevikkommitté var mest konsekvent i detta, och på ett öppet möte 1 mars med partiaktivister och ett stort antal partilösa arbetare antogs en resolution som krävde att Petrogradsovjeten utropade sig till den provisoriska revolutionära regeringen. De skulle också hålla fast vid detta efter att den provisoriska regeringen tillträtt.

Även de högre bolsjevikauktoriteterna i Petrograd drog liknande slutsatser. Centralkommitténs ryska byrå, det högsta partiorganet på plats i huvudstaden, ansåg också att en provisorisk revolutionär regering bara kunde komma från Petrogradsovjeten. Då majoriteten i sovjeten inte stod bakom denna position ansåg dock ryska byrå att det

var för tidigt att resa parollen.

På ett möte den 2 mars diskuterade de ledande bolsjevikerna i Petrograd hur de skulle ställa sig till det förestående överförandet av makten till den provisoriska regeringen. De beslutade sig för att motsätta sig detta, och förespråka upprättandet av en verklig provisorisk revolutionär regering, däremot avvisade de Viborgskommitténs paroll.⁶³

Pravda, under Sljapnikovs och Molotovs ledning kommenterade den nya regeringen den 4 mars i dessa ordalag:

”Den nuvarande provisoriska regeringen är i grunden kontrarevolutionär, eftersom den består av representanter för storbourgeoisien och adeln, och därför kan vi inte göra några överenskommelser med den. Den revolutionära demokratins uppgift är att skapa en provisorisk revolutionär regering som är demokratisk till sin natur (arbetarnas och böndernas diktatur).⁶⁴

Det fanns således en oklarhet i bolsjevikernas position dagarna efter upproret, men den handlade inte om att inta mensjevikerens position. Den helt dominerande uppfattningen var att inget stöd kunde ges till den provisoriska regeringen, och att målet var att den provisoriska revolutionära regeringen som måste ta över skulle utgå från sovjeten. Dock rådde det oenighet huruvida detta var paroller som skulle föras fram genast, och hur skarpt de skulle formuleras. Många bolsjevikerna i Petrogradsovjeten röstade dessutom inledningsvis för att ge makten till den provisoriska regeringen. Detta kan dock mera förklaras med den eufori som rådde efter tsarens störtande, och den press på att stödja regeringen som tillfälligt uppstod även bland delar av Petrograds arbetare.

Trotsky överdrev bolsjevikernas högervändning

Här måste det sägas att Trotsky överdrev i sin polemik mot gammalbolsjevikerna i allmänhet och Stalin och Kamenev i synnerhet, från och med hans *Oktoberrevolutionens lärdomar* (1924).

Eric Blanc har i sina artiklar ”A revolutionary line of march: 'Old Bolshevism in early 1917 re-examined'” och ”Before Lenin: Bolshevik theory and practice in February 1917 revisited”, liksom Lars Lih i ”The ironic triumph of old Bolshevism” ifrågasatt delar av det Trotsky hävdade.⁶⁵ Jag tänker inte här närmare skärskåda dessa artiklar, och jag tar inget ansvar för deras ståndpunkter. Däremot bidrar artiklarna med mycket relevant information om bolsjevikernas faktiska ståndpunkter och agerande under 1917, information som det är nödvändigt att ta del av för den som verkligen vill studera dessa frågor. Jag tänker inte göra artiklarna till någon central del av denna artikel, som främst fokuserar på vad Lenin faktiskt skrev. Med den centrala plats som agerandet 1917 har fått i de rådande trotskistiska uppfattningarna i dessa frågor är det dock nödvändigt att gå in på frågan.

Bemötandet som dessa artiklar har fått från trotskist-

⁶³ Tsuyoshi Hasegawa, *The February Revolution: Petrograd, 1917* (University of Washington Press 1981), s. 536–538.

⁶⁴ Eric Blanc.

⁶⁵ <http://www.historicalmaterialism.org/blog/revolutionary-line-march-old-bolshevism-early-1917-re-examined>, <https://johnriddell.wordpress.com/2017/03/02/eric-blanc-before-lenin-bolshevik-theory-and-practice-in-february-1917-revisited/>, <https://johnriddell.wordpress.com/2015/06/01/lars-lih-the-ironic-triumph-of-old-bolshevism/>

iskt håll kan dock delvis tjäna som en omedvetet ironisk bekräftelse på det jag skrev om den "trotskistiska myten". Kritikerna verkar i stor utsträckning nöja sig med att se det som ett angrepp på Trotskij, misstänkliggöra författarna, begränsa sig till att hävda att de inte inser att den stora förändringen 1917 var att bolsjevikerna under Lenins ledning övergick från att förespråka en borgerligt-demokratisk till en socialistisk revolution – utan att kunna förhålla sig till de fakta som presenteras.

Utän att man alltså måste hålla med om allt visar artiklarna övertygande att situationen inom bolsjevikpartiet inte var så illa fram till Lenins återkomst som Trotskij ville göra gällande i de kommande partistriderna. Som Blanc konstaterar kan man ha förståelse för att Trotskij gjorde vad han kunde för att maximera slagkraften i sin polemik – från hösten 1923 hade han ju utsatts för en spärrelld av förtal, förvanskningar och rena lögnar under den alltmer desperata kampen om partiets framtid. Detta innebär dock att vi inte kan nöja oss med att bygga våra analyser på vad Trotskij skrev.

Den bolsjevikiska ledningen under Stalin och Kamenev ansåg, enligt vad Trotskij skulle hävda i *Oktobrevolutionens lärdomar*, att den demokratiska revolutionen måste fullbordas med hjälp av påtryckningar på den provisoriska regeringen, och att sovjeternas roll i detta var att fungera som "kontroll"-organ över den borgerliga makten.⁶⁶ En rent mensjevikisk linje, således. Blanc visar övertygande att detta är en avsevärd överdrift. Reaktionerna hos huvudstadens bolsjevikar varierade, som jag nämnde ovan. Partiets Petersburgskommitté slog efter februarirevolutionen an en mera försonlig ton än de mer radikala organen, centralkommitténs byrå och än mera Viborgskommittén. De skrev att de inte motsatte sig regeringen i den mån deras åtgärder låg i arbetarnas och folkets intresse. Förståeligt nog har detta tolkats som närliggande den officiella mensjevikiska hållningen av ett faktiskt stöd till regeringen, och tron att den långsiktigt skulle kunna pressas vänsterut. Av vad de skrev i övrigt, som Blanc tar upp, är det dock tydligt att det inte var så de menade. De betraktade den provisoriska regeringen som i grunden kontrarevolutionär, såg konflikten med den som oundviklig och ansåg att den måste avsättas. Just nu, i mars 1917, tvingades den dock genomföra progressiva åtgärder, och dessa skulle bolsjevikerna inte motsätta sig. De talade medvetet om "inte motsätta sig" istället för att stödja. Väntan med att på allvar angripa regeringen var taktisk och tillfällig. Det var utan tvekan en betydligt mera försiktig och opportunistisk linje än Lenins, men ändå långt ifrån mensjevikernas, och handlade inte om att fullborda den demokratiska revolutionen under den provisoriska regeringens ledning.

Det är vidare helt sant att Stalin och Kamenev vred bolsjevikernas linje högerut. De gjorde flera uttalanden som Lenin inte kunde undgå att brännmärka som opportunistiska, och som Trotskij skulle ge flera exempel på. Exempelvis uttryckte Kamenev, som Trotskij påpekade, rent försvarsvänliga ståndpunkter i *Pravda*. Den 15 mars skrev han att folket kommer att förbli fast på sin post, och "kommer att bevara varje kula med en annan kula, varje projektil med en annan projektil. Vi kan inte tillåta någon som helst upplösning av revolutionens militära styrkor."

⁶⁶ http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/1924/oktobers_lardomar.pdf, s. 10.

Vår paroll, skrev han vidare, "är inte upplösning av armén eller 'Ned med kriget', utan påtryckningar på den provisoriska regeringen för att tvinga den att öppet, inför världsdemokratien göra ett försök att beveka alla krigförande länder att omedelbart inleda förhandlingar för att göra slut på världskriget".⁶⁷

Två dagar senare kommenterade Stalin i artikeln "Om kriget" (*Pravda*, 17 mars 1917), Petrogradsovjetens manifest till världens folk. Några kritiska anmärkningar fanns, men också: "Man kan endast applådera gårdagens appell, där arbetar- och soldatdeputerades sovjet i Petrograd uppmanar världens folk att tvinga sina regeringar att sätta stopp för slakten." På frågan om hur man ska finna en utväg ur kriget svarar samma artikel: "Utvägen ligger i påtryckningar på den provisoriska regeringen för att få den att förklara att den går med på att omedelbart inleda fredsförhandlingar."

Formuleringarna är utan tvekan grovt opportunistiska, och skulle ha kunnat skrivas av vilken mensjevik som helst. Lenin betonade att bolsjevikerna bara kunde vara försvarsvänner när arbetarklassen tog makten och bröt med alla imperialistiska intressen. Inte bara det, han fortsatte att fördöma alla illusioner om att de imperialistiska regeringarna skulle kunna förmås att bli fredliga. En mycket tydlig skillnad är att Lenin inte hade mycket till övers för Petrogradsovjetens manifest till världens folk, medan Stalin alltså endast kunde applådera den – en uppfattning som Lenin inte kunde undgå att betrakta som enfaldig opportunism.

Vi kan tillägga att försvarsvänlighet inte får riktigt samma innebörd om den förkastar borgfreden och istället kombineras med en inriktning på att ersätta den borgerliga regeringen med en som utgår från arbetarklassen och soldaterna, organiserade i sovjeterna. Inte desto mindre var det uppenbarligen en opportunistisk linje, som låg långt ifrån Lenins.⁶⁸ Dessutom hävdar Blanc, gentemot Trotskij, som hävdar att de nyss citerade artiklarna var typiska för vad *Pravda* skrev fram till Lenins återkomst, att dessa formuleringar var undantag bland *Pravdas* artiklar – efter protester från andra ledande bolsjevikar fick de backa.

Samtidigt fortsatte också *Pravda*, även under Stalins och Kamenevs ledning, att betona att regeringen var en imperialistisk regering som inte kunde ges något stöd, utan måste ersättas av ett styre som baserades på arbetarnas och böndernas sovjetar. Blanc ger åtskilliga exempel på att bolsjevikerna fördömde den provisoriska regeringen, krävde en provisorisk revolutionär regering baserad på sovjeterna och såg den ryska revolutionen som början på den socialistiska världsrevolutionen. Exempelvis publicerade *Pravda* den 17 mars Lenins resolution om sovjeterna till partikongressen 1906 på framsidan. Enligt denna var sovjeterna embryot till den revolutionära makten, och

⁶⁷ http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/1924/oktobers_lardomar.pdf, s. 8.

⁶⁸ Det bör nämnas att Lenins paroller i Ryssland 1917 skilde sig väsentligt från mycket av det han hade skrivit dittills under kriget – utan att komma i närheten av den opportunism och de illusioner om att förmå den provisoriska regeringen till förhandlingar som Kamenev och Stalin uppvisade. Detta är inte platsen att diskutera frågan närmare, men för en genomgång kan jag hänvisa till – förutom Lenins skrifter, uppenbarligen en underskattad källa till Lenins ståndpunkter – kapitel fem i Hal Drapers *The Myth of Lenin's "Revolutionary Defeatism"* (<https://www.marxists.org/archive/draper/1953/defeat/chap5.htm>)

måste omvandlas till en provisorisk revolutionär regering genom ett uppror lett av arbetarklassen. Redaktörerna tillade att resolutionens inriktning förblir sann i sina grunddrag, även om dagens sovjeter verkar i en omgivning som redan har rensats på tsarismen. Dagen efter hävdade *Pravda* behovet av att sovjeterna tog över makten i hela landet.

Allryska bolsjevikkonferensen i mars-april 1917⁶⁹

Protokollet till den allryska bolsjevikkonferensen i mars 1917, som Trotskij publicerade i *Stalins förfalskarskola* underminerar visserligen den officiella, stalinistiska historieskrivningen – men den stödjer inte heller helt hans egna påståenden. Den helt dominerande ståndpunkten även där var att den provisoriska regeringen var kontrarevolutionär och måste ersättas med en regering baserad på sovjeterna. De som tydligt avvek från detta, som Vojtinskij, var de som lämnade bolsjevikerna och slöt sig till mensjevikerna, och de var isolerade redan före Lenins återkomst.

Under konferensen läses resolutionen om den provisoriska regeringen från centralkommitténs ryska byrås upp:

”Den provisoriska regeringen fördes fram av vårt samhälles måttfulla borgerliga klasser och är genom alla sina intressen knuten till den engelsk-franska kapitalismen. Den är därmed inte förmögen att lösa revolutionens uppgifter. Det är bara de revolutionära krafterna och tillväxten av deras egna organisationer som hindrar regeringens motstånd mot revolutionens fortsatta utveckling och fördjupning. De revolutionära organisationerna måste inrikta sig på att konsolidera sig i arbetar- och soldatdeputerades sovjeter i städerna och i bonde- och lantarbetardeputerades sovjeter på landsbygden. Det är dessa frön till revolutionär makt som under den fortsatta utvecklingen och vid ett givet ögonblick i denna utveckling kan förverkliga proletariats makt i allians med den revolutionära demokratin, så att det upproriska folkets krav kan bli fullständigt genomförda. [...]

Uppgiften för dagen består därför av att förena alla krafter kring arbetar- och soldatdeputerades sovjeter, vilka är frön till den revolutionära makten och de enda som både kan slå tillbaka den tsaristiska och borgerliga kontrarevolutionens angrepp, förverkliga den revolutionära demokratis krav och förklara den nuvarande regeringens verkliga klasskaraktär. Det är partiets uppfattning att sovjeternas mest trängande och viktiga uppgift består av att beväpna hela folket, och i synnerhet att omedelbart skapa arbetarnas Röda garden över hela landet. Endast om denna uppgift genomförs kan man säkra segern över kontrarevolutionens styrkor och vidareutveckla och fördjupa revolutionen.”⁷⁰

Det är betydligt mera luddigt uttryckt än Lenins paroller, men innebörden torde bara kunna vara att sovjeterna förr eller senare under revolutionens utveckling måste ta makten från den imperialistiska provisoriska regeringen – som uttryckligen inte var förmögen att lösa revolutionens uppgifter – något som som de flesta talen på konferensen bekräftade.

Stalins medgav i sin rapport om inställningen till den

provisoriska regeringen att denna i grunden är kontrarevolutionär, att en konflikt är oundviklig och att makten måste tas av sovjeterna.⁷¹ Detta såg han dock som målet på lite längre sikt. För närvarande, sa han, ”vore det ingen fördel för oss om händelseförloppet forcerades, om man skyndade på bortstötandet av de borgerliga skikten som i framtiden oundvikligen kommer att avlägsna sig från oss”. Han hade en uppenbar övertro på möjligheten att pressa regeringen till vänster – han går så långt som till att säga att den provisoriska regeringen är ett organ för att befästa revolutionens landvinningar. Motvilligt, tillfälligt och bara genom pressen underifrån genom sovjeterna, men ändå. På längre sikt var dock även Stalin på det klara med att en brytning med borgarklassen måste ske. Genom processen att genomföra det revolutionära programmet, sa han, kommer den provisoriska regeringen oundvikligen att misskreditera sig, massorna kommer att förlora tilltron till den:

”Det är löjligt att tro att revolutionen kan fullbordas utan att bryta med borgarklassen. I så måtto som splittringen ökar kommer den provisoriska regeringen, när den tiden kommer, att förvandlas från ett organ för att befästa revolutionens erövringar till ett organ för att organisera kontrarevolutionen.”

Under konferensen ger Stalin också sitt bifall till ett möte med mensjevikerna angående frågan om ett samgående, och säger att enhet är möjlig längs linjerna från Zimmerwald och Kienthal.⁷² Han talade knappast om att de skulle förenas med hela mensjevikpartiet, men inte desto mindre stod han även här betydligt till höger om Lenin, som ansåg att Zimmerwald och Kienthal var en högst otillräcklig grund för enhet. Så till den grad faktiskt att han ansåg att bolsjevikerna inte ens skulle åka till den tredje planerade konferensen i Stockholm senare under året, men blev nedröstad. Konferensen kom för övrigt aldrig att hållas.

Trotskijs varierande kritik

Eric Blancs båda artiklar ger en stor mängd viktig information, och bör läsas av alla som verkligen vill studera bolsjevikernas agerande under 1917. Dock gör han det lätt för sig i sin polemik mot Trotskij när han begränsar sig till att ta upp argumenten från *Oktoberrevolutionens lärdomar*. Vi kan konstatera att Trotskijs påstående där, att bolsjevikledningen i Lenins frånvaro ansåg att den borgerliga revolutionen skulle fullbordas under den provisoriska regeringens ledning – under press från arbetarklassen organiserad i sovjeterna – inte är korrekt. Emellertid tar Blanc inte upp Trotskijs lite mer nyanserade polemik från *Ryska revolutionens historia*. I det verket upprepar Trotskij inte detta påstående, och citerar istället en del uttalanden som motsäger det. Hans huvudargument där är istället att bolsjevikledningen betraktade det som närmast en akademisk och formell fråga, och inget som de hade för avsikt att kämpa för i praktiken.

Han skrev bland annat att bolsjevikernas manifest ”trycktes i sovjetens officiella organ utan kommentar eller invändningar, som om det var en rent akademisk fråga. Men så ansåg också de ledande bolsjevikerna själva sina

⁶⁹ Protokollet finns i: <http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/Stalinskolan.pdf>, s. 127–164.

⁷⁰ <http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/Stalinskolan.pdf>, s. 133.

⁷¹ <http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/Stalinskolan.pdf>, s. 132.

⁷² Efter de två socialistiska antikrigskonferenser som genomfördes 1915 i Zimmerwald och 1916 i Kienthal. Lenin skrev med reservationer under de resolutioner som antogs, men lade fram egna, radikalare resolutioner som dock inte fick stöd av någon majoritet. Ibid, s.149.

paroller vara rent demonstrativa. De betedde sig inte som representanter för ett proletärt parti som förberedde en självständig kamp om makten, utan som demokratins vänsterflygel, vilken efter tillkännagivandet av sina principer hade för avsikt att på obestämd tid framöver spela rollen av lojal opposition.”⁷³

Detta påstående är uppenbarligen inte samma som att de ledande bolsjevikerna ansåg att den demokratiska revolutionen skulle fullbordas under den provisoriska regeringens ledning. Något som för övrigt direkt motsades av det de skrev i mars – men Trotskij vill ändå göra gällande att den praktiska innebörden var likartad. Förvisso är detta inte helt gripet ur luften – vi har ju exempelvis Stalins ord på den att provisoriska regeringen i den dåvarande situationen befäste revolutionens landvinningar, och att det inte fanns någon anledning att påskynda den oundvikliga brytningen med bourgeoisie. Påståendet att de ledande bolsjevikerna såg sina paroller som rent demonstrativa, och hade för avsikt att på obestämd tid framöver spela rollen av lojal opposition skulle dock behöva beläggas bättre – och det är svårt att inte känna att detta motsägs av de exempel som Blanc tar upp. Det minsta man kan säga är att Trotskij ger en ensidig bild av bolsjevikernas aktivitet före Lenins återkomst, och om de försökte spela rollen av lojal opposition misslyckades de med att få sovjetmajoriteten att inse deras lojalitet.

Trotskij diskuterar i stort sett inte de taktiska övertåganden som bolsjevikerna faktiskt stod inför. Det mesta han har att säga om detta i *Ryska revolutionens historia* är:

”Alla de ledande bolsjevikerna – vi känner inte till ett enda undantag – ansåg att den demokratiska diktaturen ännu hörde framtiden till. När den borgerliga provisoriska regeringen ’uttömt sina krafter’ kommer arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur att upprättas som föregångare till den borgerligt parlamentariska regimen. Detta var ett fullkomligt felaktigt perspektiv. Inte nog med att den regim som uppstod ur februarirevolutionen inte förberedde en demokratisk diktatur, den var själv ett levande och uttömmande bevis för att en sådan diktatur var omöjlig.”⁷⁴

Dock är det nödvändigt att medge att bolsjevikerna stod inför verkliga taktiska problem. I synnerhet skulle massornas illusioner om den provisoriska regeringen och sovjetledningen knappast kunna botas utan att deras oförmåga att verkligen uppfylla arbetarnas och böndernas grundläggande intressen demonstrerades i praktiken. I den meningen var det nödvändigt att regeringen uttömde sina krafter. Citatet verkar dock antyda att de ledande bolsjevikerna såg detta som en automatisk process. Detta är dock svårt att förlika med de exempel som Blanc tar upp, liksom andra källor. Snarare såg de konflikten som oundviklig: arbetarnas och soldaternas sovjeterna måste ta makten från provisoriska regeringen och borgarklassen under utvecklingens gång. Osäkerheten handlade mera om när denna offensiv skulle kunna sättas igång och hur den skulle förberedas och föras. (Blanc själv tycker att bolsjevikernas ganska passiva hållning under mars förmodligen var den mest lämpliga, men det behöver vi inte bekym-

ra oss om här.)

Det är faktiskt lite oklart vad Trotskij menar med att ”den regim som uppstod ur februarirevolutionen inte förberedde en demokratisk diktatur”. Inte medvetet självfallet – borgarklassens representanter hyste inga sådana sympatier. Däremot var det oundvikligt att regimen allmer skulle kollidera med arbetarmassornas krav, och i den meningen förberedde den ett regimbyte, om än helt utan att önska det. Om man verkligen vill förklara bolsjevikledningens ståndpunkt skulle det också vara hjälpsamt att inte bara upprepa det mer abstrakta arbetarnas och böndernas, utan att klargöra att de ansåg att detta skulle ske genom sovjeterna, annars ges oundvikligen en missvisande bild av vad de faktiskt skrev. Och vad gäller den borgerligt parlamentariska regimen hade denna punkt alltid varit vag i bolsjevikernas perspektiv, och 1917 var förhoppningarna om revolutionens snara spridning större än någonsin, även innan Lenins återkomst. Vi kan åtminstone konstatera att påståendet att den bolsjevikiska ledningen mangrant såg framför sig en period av normal borgerlig parlamentarism är bristfälligt underbyggd.

Lenin rustar upp partiet

Detta motsäger inte att Lenin faktiskt företog en nödvändig upprustning av partiets linje. Den övriga bolsjevikledningen gick inte så långt i sin anpassning till illusionerna om vad som kunde uppnås under den provisoriska regeringen som Trotskij senare gjorde gällande i partistriderna, men de saknade ett tillräckligt tydligt revolutionärt program för den rådande situationen. Ännu en månad efter februariproppet ville Stalin inte påskynda den i sinom tid oundvikliga brytningen med borgarklassen – Lenins ståndpunkt var tvärtom just att genast mobilisera för denna brytning. Om man vill vara tillmötesgående mot Stalins och Kamenevs position får man medge att det inledningsvis fanns stora illusioner hos arbetarna om vad den provisoriska regeringen skulle kunna uppnå, illusioner som bara händelseutvecklingen skulle kunna slå håll på. För Lenin var detta dock inget argument mot att lägga fram klara paroller. Arbetarklassen var mindre mottaglig för de bolsjevikiska ståndpunkterna i april, och än mer i mars, än de skulle bli i juli – desto större anledning att så snart som möjligt tydligt och pedagogiskt förklara dem. Vi behöver inte till fullo godta alla Trotskijns argument för att konstatera hur långt Stalins och Kamenevs linje låg från den Lenin skulle etablera. De visade tillräckligt att de inte var de rätta personerna att leda partiet till revolutionen i oktober.

Poängen med detta är dock inte att göra någon delvis äreräddning av några ledande bolsjevikerna. Det är givetvis önskvärt att bolsjevikernas företrädare beskrivs så korrekt som möjligt, och mycket mer skulle kunna sägas om detta, men syftet med denna artikel är att beskriva hur Lenins ståndpunkter utvecklades fram till april 1917. Det är dock relevant att ta upp bolsjevikernas reaktioner då dessa har varit en central del i den trotskistiska historieskrivningen: samtliga ledande bolsjevikerna i Lenins frånvaro ska ha reagerat på ett i hög utsträckning mensjevikiskt sätt, och detta på grund av den tidigare bolsjevikiska linjen.

Hur chockade blev bolsjevikerna av Lenin?

Ett viktigt tema i den trotskistiska standardberättelsen om april 1917 är hur chockade de andra bolsjevikledarna blev av Lenins nya linje. Om Lenins omvändelse nu var så

⁷³ http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/1930/ryska_revolutionen_1.pdf, s. 147.

⁷⁴ http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/1930/ryska_revolutionen_1.pdf, s. 163.

stor, och bolsjevikledningen hade kapitulerat för mensjevismen, kräver onekligen historien en hel del chock. Det ska inte alls förnekas att det blev en del häftiga reaktioner och debatter. Lars Lih går i sin artikel igenom frågan, och han hävdar att chocken var betydligt mindre än vad den ofta beskrivs som. Dessutom hade den lite olika anledningarna. En var att Lenin, sin vana trogen, gick hårt ut i polemiken. Kalinin citeras när han ifrågasätter Lenins ton, som enligt honom är helt ur proportion med de faktiska meningsskiljaktigheterna. Ett annat av Lenins argument som vållade viss uppståndelse var att den borgerliga revolutionen var avslutad, som han under en period efter sin återkomst skulle hävda. Där kan man förstå att de andra invände, för det var inte helt lätt att se hur den skulle ha varit det i april 1917. Som jag nämnde skulle inte heller Lenin hålla fast vid detta, och det kan nog betraktas som ett argument han förde fram för att omorientera partiets linje, snarare än resultatet av en grundlig studie. Och självfallet fanns det som sagt betydande taktiska skillnader – där Lenin inte kunde undgå att reagera mot den betydligt mer försiktiga opportunistiska linje som Stalin och Kamenev hade fört fram. En specifik sak han angrep var taktiken att ställa krav på den provisoriska regeringen. Lenin ansåg detta vara för opportunistiskt, de som försvarade den hävdade att det var ett sätt att i praktiken avslöja regeringen. Hela frågan om debatterna i april är intressant, men jag tänker inte fördjupa mig i det här, utan nöjer mig med att konstatera att den nivå av chock som uppvisades knappast var tillräcklig för att ge stöd åt att den omläggning av taktiken som utfördes motsvarade omvandlingen från mensjevism till den revolutionära bolsjevism som skulle genomföra oktoberrevolutionen.

De gamla parollerna ledde till stöd för sovjetens makt

En central punkt för Trotskij är att bolsjevikernas politik före Lenins återkomst 1917 dikterades av den tidigare politiken – mer specifikt inriktningen på en borgerligt-demokratisk till skillnad från en socialistisk revolution. Exempelvis skriver han att rädslan ”att gå utanför den demokratiska revolutionens gränser förestavade en politik av väntan, av tillmötesgående och faktisk reträtt inför kompromissmakarna.”⁷⁵ Några rader nedanför heter det:

”Vänsterbolsjevikerna, särskilt arbetarna, försökte av all kraft bryta igenom denna karantän. Men de visste inte hur man skulle vederlägga premissen om revolutionens borgerliga karaktär och bekämpa färan för en isolering av proletariatet.”

Bolsjevikerna, inklusive de radikala arbetarbolsjevikerna klavbands enligt detta av den gamla politiken – de paroller som dittills väglett bolsjevikerna ledde fram till ett stöd till, eller allra minst ett försiktigt och ängsligt uppträdande gentemot den provisoriska regeringen. Det är denna uppfattning – eller snarare en väsentligt förstärkt version av den – som har legat till grund för skolningen av åtminstone en stor del av den trotskistiska rörelsen i frågan.

En central tes i denna artikel är tvärtom att bolsjevikernas gamla paroller inte pekade mot något stöd till den provisoriska regeringen. Tvärtom vore det mest rimliga i situationen 1917, enligt parollerna från 1905–06, att kräva att sovjeterna avsatte den provisoriska regeringen och

tog över makten. Detta var också den dominerande uppfattningen bland bolsjevikerna i Petrograd. De ansåg att bara arbetarklassen organiserade i sovjeterna, stödd på soldaterna och bönderna, kunde genomföra revolutionens program, och att den brytning med borgarklassen och den provisoriska regeringen var oundviklig. Och de gjorde detta genom att vara de gamla parollerna trogna.

Trotskij ger inte heller något övertygande stöd för att de ledande bolsjevikernas agerande i första hand bestämdes av den grundläggande analysen av revolutionens karaktär.

Att bolsjevikerna uppträdde så tveksamt har flera anledningar. Det fanns radikalare skikt av arbetare som genast var mottagliga för paroller om att ersätta den provisoriska regeringen med sovjetmakt, i Viborgdistriktet exempelvis. Samtidigt är det omvittnat att betydande delar av arbetarklassen hade illusioner om vad regeringen ville och kunde förmås att uppnå, och trodde att det var nödvändigt att upprätthålla en enighet till försvar mot risken för kontrarevolution. Arbetstiden sänktes, lönerna höjdes, tsaren försvann och hans poliser med honom, demokratiska rättigheter garanterades alla – kvinnorna dock först efter viss tvekan. Verkliga och omfattande förbättringar gjordes, och det finns inget förvånande i att många arbetare – i ännu högre grad gällde det ju socialistiska intellektuella – inte insåg hur snart deras intressen skulle kollidera med borgarklassens representanters. Samtidigt som arbetare på vissa håll genast var mottagliga för paroller riktade mot regeringen, mottog andra dem med misstro eller fiendtlighet.

En anledning till bolsjevikernas tveksamma agerande var att de anpassade sig till detta tryck. Inte nödvändigtvis eller enbart av medvetet opportunistiska skäl, utan också för att många faktiskt blev förvirrade. Det var givetvis också så att det inte skulle räcka med ord, utan att regeringen måste visa sin oförmåga att tillfredsställa massornas behov i praktiken.

Med detta sagt är det inte orimligt att tänka sig att vissa oklarheter i Lenins gamla paroller faktiskt kan ha bidragit till tvekan. Trotskijs perspektiv hade varit tydligare: arbetarklassen stödd på bönderna – en allt mera krympande del av bönderna – skulle ta makten och behålla den, och inte tveka inför angrepp på kapitalismens grundvalar. Som vi har sett var detta redan 1905 en möjlighet för Lenin, och i den meningen en del av hans perspektiv. Hans perspektiv innehöll dock också andra sidor. Även om han övergav sin tro på den snabba kapitalistiska expansionen i Ryssland vid krigsutbrottet hade detta varit en del av bolsjevikernas skolning.

Den konstituerande församlingen hade haft en framskjuten plats i bolsjevikernas propaganda. Lenin hade knappast betraktat denna som mer eller ens lika central som arbetarnas och böndernas revolutionära kamp och organisering, som han benämnde den demokratiska diktaturen – och överhuvudtaget var han inte alls tydlig med att konstituerande församlingen skulle innebära att den revolutionära diktaturen skulle ha spelat ut sin roll. Men det hade inte varit orimligt att uppfatta bolsjevikernas propaganda som att den konstituerande församlingen var det viktigaste målet, och att den revolutionära provisoriska regeringens viktigaste uppgift var att sammankalla denna på ett fullt demokratiskt sätt. Och då skulle givetvis möjligheten finnas att dra slutsatsen att den konstituerande församlingen var det viktigaste målet 1917, och att den

⁷⁵ http://marxistarkiv.se/klaskiker/trotskij/1930/ryska_revolutionen_1.pdf. s. 148.

provisoriska regeringen skulle tvingas sammankalla denna på ett tillräckligt demokratiskt sätt. Om några bolsjeviker, bortsett från dem som gick över till mensjeviker, resonerade på detta sätt så spelade de dock knappast någon viktig roll. Annan vacklan kan givetvis ha förekommit i mars och april på grund av de gamla parollerna, men detta bör beläggas, snarare än förutsättas.

Man kan förmodligen med större fog koppla tvekan inför oktoberrevolutionen till inflytandet från de gamla parollerna. Den provisoriska regeringen 1917 var inte vad Lenin hade menat med arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur – däremot är det mera rimligt att se en allians med mensjeviker och socialistrevolutionärerna som dess praktiska uppfyllande. Deras ledningars vägran att ge upp sin allians med kadeterna, även om den innebar att de måste skjuta det demokratiska programmet på framtiden, gjorde detta svårt. Men uppenbarligen fanns det större utrymme för en allians med dessa partier, eller delar eller utbrytningar ur dess partier, på en strikt demokratisk grund än på en socialistisk.

Strategin kan inte helt bestämma taktiken

Dock bör vi inte överskatta hur bestämmande de grundläggande analyserna är för parollerna för dagen. Trotskij teori om den permanenta revolutionen utslöt uppenbarligen varje stöd till den provisoriska regeringen – däremot kunde den inte ensam avgöra taktiken i mars. Det utmärkande för den, gentemot Lenins gamla uppfattning, var en större tydlighet om att arbetarklassen, stödd på den fattigare delen av bönderna, skulle ta makten, behålla den och inte rygga inför att angripa kapitalismens grunder. Däremot fanns det ingen uppenbar skillnad i vägen till en revolutionär regering baserad på arbetarna och bönderna. Tidsperspektivet för att avsätta den provisoriska regeringen, och hur dagsparollerna bäst skulle utformas måste fortfarande bestämmas utifrån den konkreta situationen. Trotskij perspektiv uttryckte bättre och tydligare de uppgifter de stod inför, och gav därför mindre utrymme för förvirring, men var ingen garanti mot att påverkas av ett opportunistiskt tryck från de arbetare som fortfarande hade illusioner om vad som kunde uppnås under den provisoriska regeringen.

Trotskij lägger inte skulden på Lenin

Här måste det sägas att även om Trotskij bidrog till vad jag ovan kallade den trotskistiska myten kring aprilteserna, så har denna i allmänhet, och i varierande grad, gått längre än vad Trotskij gjorde – många av dem som uttrycker den motsäger honom direkt. Trotskij gör faktiskt sitt bästa för att så lite skugga som möjligt för den övriga bolsjevikedningens agerande efter februarirevolutionen ska falla på Lenin, och framhåller hans utveckling som ganska naturlig. I *Ryska revolutionens historia* gör han detta genom att betona Lenins kvaliteter som revolutionär, och att världskrigets utbrott förändrade hans perspektiv:

”en upprustning som i det givna läget inte kunde ha utförts av någon annan än Lenin. Han hade förberett sig för detta. Han hade vitglödlat sitt stål och härdat det i krigets eldar. I hans ögon hade den historiska processens allmänna framtidsutsikter förändrats; krigschocken hade raskt flyttat fram den tänkbara tidpunkten för en socialistisk revolution i väst. Samtidigt som den ryska revolutionen för Lenin fortfarande var demokratisk skulle den stimulera

den socialistiska revolutionen i Europa, vilken därefter skulle dra in det försenade Ryssland i sin malström.”⁷⁶

Här måste man dock anmärka att även om Trotskij har rätt i att världskrigets utbrott påverkade Lenins perspektiv så stämmer det som vi sett inte, vilket man kan få intrycket av, att det först var nu som Lenin kopplade den ryska revolutionen till den socialistiska i Europa. Stycket avslutas med den olyckliga formuleringen jag nämnde om att Lenin nu för första gången skrev att det ryska proletariatet kommer att inleda den socialistiska revolutionen (se stycket ”Världsrevolutionen” ovan).

Även om Trotskij lade stor vikt vid hur de gamla parollerna klavband den övriga bolsjevikedningen, var Lenin enligt hans beskrivning inte hindrad av gårdagens formuleringar. I *Oktoberrevolutionens lärdomar* beskrev han det till och med som att problemet inte var parollerna från 1905 – och därmed inte alls Lenin – utan att vissa ledande bolsjeviker tolkade dem på ett icke-revolutionärt sätt:

”Lenins frågeställning var rakt igenom revolutionär och djupt dynamisk, och stod i fullständig och oförsonlig motsättning till det mensjevikiska schemat, som hävdade att Ryssland endast kunde göra anspråk på att upprepa de framskridna ländernas historia, med bourgeoisin vid makten och socialdemokratin i opposition. Men vissa kretsar i vårt parti lade tonvikten i Lenins formulering på ’demokratisk’, inte på ’diktatur’, och ställde dess demokratiska karaktär i motsats till dess socialistiska karaktär.”⁷⁷

Här får man medge att Trotskij, till skillnad från vid andra tillfällen, faktiskt var alltför generös mot Lenins gamla paroller. Även hos honom fanns det en motsättning mellan revolutionens socialistiska och demokratiska karaktär – en mera otydlig och vag motsättning än hur den ofta uppfattas, men ändå. Vi ska komma ihåg att Lenin hade dött i januari samma år, och kulten kring honom växte. Speciellt efter det förtal och de personangrepp Trotskij hade fått utstå föregående höst var det nödvändigt att vara försiktig med allt som skulle kunna tolkas som kritik av Lenin, såvida han inte ville öppna sig för en än kraftigare spärrelld.

Notera hur han betonade att Lenins analys stod i oförsonlig motsättning till det mensjevikiska schemat. Detta var inte enda gången Trotskij betonade detta. I den förmodligen bästa redogörelse han någonsin skrev för de olika positionerna 1905 var Trotskij inte mindre bestämd på den punkten – i uppenbar och skriande motsättning till de trotskister som vill göra Lenins ståndpunkter före aprilteserna till något slags variant på mensjevismen:

”Lenins perspektiv kan i korthet uttryckas som följer: den försenade ryska bourgeoisin är oförmögen att leda sin egen revolution till slutet. Revolutionens fullständiga seger genom ’arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur’ kommer att rensa landet från medeltida kvarlevor, ge den ryska kapitalismens utveckling ett amerikanskt tempo, stärka proletariatet i stad och land, och öppna upp breda möjligheter för kampen för socialismen. Å andra sidan kommer den ryska revolutionens seger att ge en kraftfull impuls till den socialistiska revolutionen i väst, och denna kommer inte bara att skydda Ryssland från restauration-

⁷⁶ http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/1930/ryska_revolutionen_1.pdf, s. 164.

⁷⁷ http://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/1924/oktobers_lardomar.pdf, s. 5.

ens faror, utan också tillåta det ryska proletariet att ta makten inom en förhållandevis kort historisk intervall.⁷⁸

Inte heller i den artikeln är Trotskijs beskrivning av Lenins gamla ståndpunkt helt tillfredsställande – mer specifikt nämner den inte det hos Lenin som pekade bort mot perioden av kapitalismens tillväxt efter revolutionen. Detta är i sig inte speciellt anmärkningsvärt: Trotskij gav här bara en kort sammanfattning. Det blir dock ett problem när trotskister tror att Trotskijs skrifter är tillräckliga för att förstå Lenins ståndpunkter, och att de inte behöver göra sig omaket att faktiskt studera vad han skrev. Med det sagt skulle man kunna önska att de, om de nu inte har tid att läsa Lenin ordentligt, åtminstone kunde bygga sin uppfattning på denna artikel, som så tydligt betonar att Lenins och Trotskijs ståndpunkter från 1905 stod varandra betydligt närmare än vad någon stod mensjevismens, och att Lenin redan då så uttryckligen kopplade den ryska revolutionen till den socialistiska revolutionen i Europa.

Var borgerlig kontra socialistisk revolution den stora skiljelinjen?

En springande punkt i all Trotskijs polemik kring detta är den avgörande betydelse som en inriktning på en borgerligt-demokratisk revolution å den ena sidan, och en socialistisk å den andra innebar. Det kan tyckas självklart att så är fallet, och självfallet stämmer det på en allmän nivå. Givetvis är det en fundamental skillnad mellan en borgerligt-demokratisk revolution och en proletärt socialistisk. Det går dock inte att reducera de olika perspektiven inom den ryska marxismen till denna skillnad. Plechanov hade en konsekvent linje, där hans övertygelse om att den kommande revolutionen endast kunde vara borgerligt-demokratisk dikterade hela hans strategi. Borgerlig revolution innebar att borgarklassen måste vara den ledande klassen, och ta både den ekonomiska och politiska makten. Arbetarrörelsens huvuduppgift blev då att förmå borgarklassen att spela denna roll. Detta innebar inte att marxister kunde strunta i att hålla det långsiktiga, socialistiska målet levande, eller att de skulle avstå från att organisera tryck på den styrande borgarklassen för att arbetarna skulle få ut mesta möjliga av revolutionen. Däremot innebar det att socialisterna måste anpassa sin taktik, strategi och sina paroller efter vad som riskerade att skrämja bort bourgeoisin, och det uttalade målet var att ge borgarklassen den politiska makten. Utifrån det perspektivet var det inte bara logiskt, utan i det närmaste självklart att stödja den provisoriska regeringen 1917, och begränsa sig till att utgöra en opposition som pressade den till vänster.

För Lenin var emellertid revolutionens borgerliga karaktär bara en del av perspektivet, och det var inte detta som dikterade hans strategi. En avgörande aspekt av detta är att han hade brutit med Plechanovs grundläggande slutsats att strategin måste anpassas efter huvudmålet att få med borgarklassen på tåget. Lenin förklarade istället att det bara var arbetarklassen och bönderna som kunde driva igenom revolutionen, och att detta skulle göras oavsett vad borgarklassen tyckte, och emot dem om så krävdes – något han blev alltmera övertygad om faktiskt skulle behövas. Inte heller var han någonstans tydlig att arbetarna och bönderna – efter att ha genomfört den omfattande

omvälvning som han la i begreppet borgerligt-demokratisk revolution – skulle överlämna den politiska makten till borgarklassen för att bida sin tid tills den ekonomiska utvecklingen nått den rätta nivån. Delar av hans perspektiv kan tyckas förutsätta detta, men annat han skrev motsäger det direkt.

Lenins konsekvent revolutionära strategi för att genomföra den kommande omvälvningen var inte en mindre grundläggande del av hans program än hans perspektiv för vad som skulle hända efter den. Inte heller är det överflödigt att poängtera att möjliga begränsningar av kampen hörde framtiden till, medan det som existerade i nuet, och fram till revolutionens seger, var den konsekventa kampen. Mera oklara var perspektiven efter revolutionens seger. Å ena sidan betonade han mycket bestämt att den borgerliga revolutionens seger skulle följas av en snabb kapitalistisk expansion. Detta skulle kräva åtminstone flera år mellan revolutionerna för att göra någon betydande skillnad på klassförhållandena. Å den andra insisterade han på att arbetarklassen ständigt skulle stärka sin organisering, och att efter den borgerligt-demokratiska revolutionen skulle kampen för socialismen börja. Åtskilliga stycken i hans skrifter antyder att tiden mellan den borgerliga och den socialistiska revolutionen inte måste bli så lång. Där fanns den centrala motsättningen i hans perspektiv.

Som jag har argumenterat för var perspektivet på den snabba kapitalistiska expansionen efter revolutionen oralistiskt – speciellt utan att arbetarrörelsen frivilligt underordnade sig borgarklassen för så länge som skulle behövas. Det är mycket svårt att tänka sig att arbetarklassens kamp – militant redan 1896, på en helt annan nivå 1905 – efter en seger som de själva säkrat inte genast skulle ha kommit i en våldsamt konflikt med kapitalisternas möjligheter till vinster. Precis som kapitalisterna fruktade. Och i den konflikten finns det ingen grund för att utgå från att Lenin skulle ha ansett att den kapitalistiska expansionen han hade räknat med vore viktigare än arbetarklassens faktiska och konkreta kamp. Det var Trotskij som gjorde den mest korrekta prognosen för vad som skulle hända efter revolutionen, och han ställde, som vi sett, en fråga som Lenin inte uttryckligen ställde: hur ska det revolutionära partiet och den revolutionära regeringen förhålla sig när den kollisionen kom? Det fanns ingenting i Lenins perspektiv som tydde på att han skulle ha intagit en annan ståndpunkt än Trotskij i en sådan situation. Det som skilde var att han trodde eller hoppades att den kollisionen skulle kunna dröja lite längre, alltmedan arbetarklassen byggde upp sina styrkor. Här måste det upprepas att Lenin i stort sett la perspektivet på den snabba kapitalistiska expansionen, det enda som hade kunnat innebära en längre åtskillnad mellan den borgerliga och den socialistiska revolutionen, på hyllan vid krigsutbrottet. Dessutom, och detta måste betonas: allt Lenin skrev om revolutionens borgerliga karaktär skulle bara gälla så länge den var begränsad till Ryssland.

Därför kan man inte betrakta den borgerliga och den socialistiska revolutionen, när man diskuterar bolsjevikerens strategi, som två helt olika vägar – och framför allt inte två vägar där den ena ledde till stöd till den provisoriska regeringen, och den andra till oktoberrevolutionen. Den rimliga hållningen efter tsarens störtande, utifrån perspektivet på arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur var att förespråka att sovjeterna tog makten. Det-

⁷⁸ "Three conceptions of the Russian Revolution" i Leon Trotsky, *Writings 1939-40*, eller <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1939/xx/3concepts.htm>, under sista stycket "The three views summed up".

ta bekräftas också av bolsjevikernas agerande redan innan Lenins återkomst. Partiet hade i stort hållit fast vid de gamla ståndpunkterna, och för dem innebar dessa att den provisoriska regeringen klassades som kontrarevolutionär och imperialistisk, och nödvändigheten av att ersätta den med en regering som utgår från arbetarna och bönderna, oftast specificerad som baserad på sovjeterna. De kunde på goda grunder anse detta som den naturliga följden av vad som tidigare skrivits och antagits.

Det fanns åtskilligt av tvekan och vacklan hos bolsjevikerna våren 1917. Detta kan dock mera förklaras med det tryck och kraven på revolutionär enighet som blossade upp efter februarirevolutionen, än av bristande teoretiska insikter. Trotskijs permanenta revolution gav ett klarare perspektiv, och utifrån det var det ännu tydligare att den provisoriska regeringen inte kunde ges något stöd. Även med den utgångspunkten skulle man dock ha ställts inför de taktiska frågorna om paroller för dagen och hur de ska föras fram.

Inte heller kan man beskriva bolsjevikpartiets förändring av taktiken i april 1917 som en helomvändning från att förespråka en borgerlig till en socialistisk revolution. Detta inte för att förneka att en betydande omsvängning gjordes, men man kan inte reducera den till detta. Lenin hade vid flera tillfällen visat att gränsen dem emellan trots allt var mera flytande än hans strikta insisterande på borgerligt-demokratisk revolution tycktes säga. Kravet på sovjetmakt var under 1917 inte liktydlig med en beslutsam inriktning på en snar socialistisk revolution. Lars Lih argumenterar exempelvis för att Kamenev faktiskt trodde att han vann debatten i april, och bland annat David Mandel visar utförligt hur Petrograds arbetare i hög grad stödde paroller om arbetarkontroll och sovjetmakt för att de gav svar på de konkreta frågor de stod inför, snarare än visioner om ett framtida socialistiskt samhälle, eller en uppfattning om att nu är det den socialistiska revolutionen och ingenting annat som står för dörren.⁷⁹

I sin teori om den permanenta revolutionen, som Trotskij formulerade den 1905–06, hade han inte heller utropat: jag står för den socialistiska revolutionen i Ryssland, och de andra socialdemokraterna står för den borgerliga revolutionen, vilket är en helt annan väg! (ett intryck man ofta kan få när trotskister diskuterar frågan). Däremot var han tydlig med att en revolutionär regering i Ryssland, under tryck från de arbetare som hade drivit igenom revolutionen, inte kunde undgå att snart börja angripa den kapitalistiska egendomen och kapitalismens själva grunder – inte utan att ta ställning mot dessa arbetare, vilket han såg som otänkbart. Denna slutsats var det givetvis nödvändigt för bolsjevikerna att dra. Vi ska inte underskatta vidden av detta, och vi kan påminna om hur kategoriskt Lenin hade hävdad att den kommande revolutionen skulle vara strikt borgerligt-demokratisk. Även 1905 hade han knutit den ryska revolutionen till den europeiska, men han hade hävdad att den skulle kunna bli socialistisk först när den segrade i de mer avancerade länderna som Tyskland, Frankrike eller Storbritannien. Så när Rykov gentemot Lenin i april hävdade att den socialistiska revolutionen måste börja i väst upprepade han bara vad han hade lärt sig.

Samtidigt är det, om man vill förstå frågan, nödvän-

digt att nämna hur mycket i Lenins och bolsjevikernas gamla politik som faktiskt pekade fram emot deras revolutionära linje 1917. Det fanns större oklarheter, och därmed större källor till förvirring än i Trotskijs ståndpunkter, och det krävdes debatter och klargöranden, och vissa ståndpunkter måste förkastas – men den position de antog i april 1917 var ändå företrädesvis byggd på deras gamla positioner. Vi har ingen anledning att se det som något slags plötslig transsubstitution från något slags mensjevistisk position till Trotskijs permanenta revolution, som så många trotskister verkar vara förtjusta i. Utifrån vad han tidigare hade skrivit 1905 och än mer efter världskrigets utbrott, och den konkreta situationen 1917 framstår Lenins positioner i aprilteserna inte bara som lika logiska, utan som mer logiska och väntade än någon annan position. Och att hävda att skillnaden mellan Lenins positioner före och efter februarirevolutionen är skillnaden mellan den borgerliga och den socialistiska revolutionen, utan att nämna eller ens känna till hur han hade bedömt sovjeternas roll, hans vägran att anpassa sig efter vad borgarklassen kunde godta, de passager där han diskuterar hur arbetarnas och böndernas revolutionära regering kan komma i våldsamt konflikt med kapitalisterna och, framför allt, hur han knöt den ryska revolutionen till den europeiska och socialistiska – är inte att förklara den grundläggande frågan så mycket som att bara upprepa en inlärd fras.

Stalin i Kina 1925–27 – väsensskilt från Lenin 1905

En sista illustration kan göras. Det mest kända tillfälle, förutom Ryssland, där parollen arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur användes var under den kinesiska revolutionen 1925–27.⁸⁰ Stalin och Bucharin försökte där rättfärdiga sin politik med hjälp av Lenins gamla paroller. En del trotskister är faktiskt inne på en liknande linje – inte för att rättfärdiga den då förda politiken, utan för att framhålla den permanenta revolutionen, hur mycket mera rätt Trotskij hade haft än Lenin 1905, och betona Lenins stora omvändelse till Trotskijs position 1917.⁸¹ Med till synes materialistiska argument kan man förvisso säga att målet för både bolsjevikerna 1905, och för Komintern i Kina 20 år senare var den borgerligt-demokratiska revolutionen, och att de således i grunden var lika. Detta är dock en alltigenom vulgär materialism, av ett slag som man hellre kan vara utan.

Hur mycket än Lenin betonade att den kommande revolutionen var borgerligt-demokratisk så innebar detta inte något förtroende för borgarklassen, aldrig att hålla inne med kritik av den, inte anpassa sig till vad den kunde acceptera, och att göra revolutionen trots den, och mot den om det skulle behövas. Bolsjevikernas politik innebar inte att på något sätt politiskt underordna sig borgarklassen eller att hålla tillbaka arbetarnas kamp.

Kominterns linje i Kina 1925–27 innebar istället att kommunisterna skulle gå in i det borgerliga Kuomintang,

⁸⁰ En kort version finns i t. ex. Löwy, s. 75–85. Trotskijs utförliga kritik finns samlad i Leon Trotsky, *On China* (New York 1976). En historisk genomgång av revolutionen är Harold Isaacs, *The Tragedy of the Chinese Revolution*.

⁸¹ Ett exempel är <https://louisproyekt.org/2017/05/15/will-someone-please-escort-lars-lih-out-of-the-history-tunnel/>, som en illustration dessutom av hur många trotskister bara kan angripa Lars Lih och Eric Blanc (oftast med bristfälliga argument), istället för att lyckas lära sig något av de fakta de faktiskt lägger fram.

⁷⁹ David Mandel, *The Petrograd Workers and the Fall of the Old Regime samt The Petrograd Workers and the Soviet Seizure of Power*.

att förespråka ett "block av fyra klasser" – vilket innebar en strategisk allians med delar av kapitalistklassen – och att underordna sin politik denna allians. Där Lenin 1905 hade förordat att driva vacklande eller potentiella – tillfälliga – allierade framåt genom skoningslös kritik, innebar Stalins politik i Kina att inte bara hålla inne med kritik, utan att smickra även högern inom Kuomintang, i hopp om att de länge än skulle driva revolutionen framåt. Dess ledare Chiang Kai-shek gjordes bisarrt nog till hedersmedlem av Komintern och hyllades offentligt som en revolutionär – ända tills han avslöjade vilken kontrarevolutionär han var och lät massakrera kommunisterna. Efter detta började Komintern smickra ledaren för "vänstern" inom Kuomintang, Wai Jingwei på samma underdåniga sätt, tills han också kom ut som kontrarevolutionär och lät avrätta kommunister i drivor.

Stalins och Bucharins politik i Kina 1925-27 innebar att politiskt underordna sig de kinesiska kapitalisterna, smickra och sprida illusioner om dem, avfärda behovet av sovjeter och anse att Kuomintang var tillräckligt. Resultatet av detta blev att arbetarklassen och revolutionärerna avväpnades och kunde slås ned, och revolutionen krossas.

Denna politik var uppenbarligen väsensskild från Lenins linje 1905 – den stod något höger om mensjeviker-nas. Att hävda att dessa i grunden var densamma, då båda hade perspektivet på en borgerligt-demokratisk revolution är inte marxism – det är nonsens, av det mer vulgära slaget. Det är inte att förklara, utan att förvränga Lenins och bolsjeviker-nas politik, och att försvåra den leninistiska skolningen för envar som hör på.

Jens-Hugo Nyberg

Rosa Luxemburg, Lenin och den revolutionära marxismen

Det tillhör regeln att revolutionärer och deras budskap förvrängs efter deras död. I Lenins fall handlar det både om att han gjordes till en idealbild av den nästan felfria ledaren av hela den stalinistiska traditionen, och att han gjordes till en karikatyr och fördömdes som en konsekvent diktatur- och terrorivrare av ett brett spektrum av fiender. I Rosa Luxemburgs fall har det mestadels varit från det positiva hållet. Hon stod inte i spetsen för någon segerrik revolution, och behöver således inte stå till svars för de hårda åtgärder och misstag som oundvikligen hade gjorts. Den borgerliga pressen svartmålade visserligen henne och förföll till hetskampanjer medan hon levde, och under den tyska revolutionen 1918–19 piskade de, i samarbete med den socialdemokratiska ledningen upp en lynchstämmning mot henne genom en lika hatisk som lögnaktig kampanj.

Sedan dess har borgerligheten dock mestadels inte visat henne så stort intresse – det finns ju enklare måltavlor. Däremot har en rad olika riktningar inom vänstern, inklusive många vänsterreformister, ultravänsterister av olika slag, anti-leninister och anarkister försökt göra henne till sin. Detta bygger till stor del på önsketänkande – de ser henne som en förebild och de vill att hon ska tillhöra deras läger, åtminstone delvis. Till betydande del baseras detta på hennes debatter med Lenin, som förvrängs genom att skillnaderna överdrivs – utifrån den rådande karikatyren av Lenin – samtidigt som de betydligt större gemensamma ståndpunkterna tonas ned, glöms bort eller helt enkelt missförstås. Ett aktuellt exempel är Nina Björks bok *Drömmen om det röda*. Det är en i stora delar mycket skarp och välformulerad kritik av kapitalismen. Tyvärr höjer sig det hon skriver om förhållandet mellan Luxemburg och Lenin dock inte över de gängse klyschorna.

Rosa Luxemburg föddes 5 mars 1871 i en sekulär judisk familj i Zamosc i Kungariket Polen, den ryskstyrda delen av landet. Polen hade styckats upp i slutet av 1700-talet, och var nu delat mellan Ryssland, Tyskland och

Österrike-Ungern.¹ Detta fick stora konsekvenser för hur den revolutionära rörelsen utvecklades, vilket i sin tur blev betydelsefullt för Luxemburgs politiska strider och utveckling. Några år senare flyttade familjen till Warszawa, där hon växte upp, gick i skolan och blev indragen i den revolutionära rörelsen. Som medlem i den revolutionära organisationen Proletary kände hon hur marken började brinna under fötterna, och den tsaristiska polisens nät drogs åt hårdare, och på sina kamraters inrådan flydde hon 1887 till Zürich.

Proletary gick under, men 1892 bildades Polens socialistiska parti, PPS. Partiet hade en stark slagsida åt nationalism, och kampen mot denna skulle bli en viktig ledstjärna under resten av Rosa Luxemburgs liv. Tillsammans med Leo Jogiches, som hon hade inlett ett livslångt nära politiskt samarbete, liksom en mångårig, komplicerad kärlekshistoria, grundande hon 1893 tidningen *Sprawa Robotnicza*. Deras kritik ledde samma år till att de bildade Kungariket Polens Socialdemokrati, SDKP. 1900, när de slog ihop sig med den litauiska gruppen under den blivande ledaren för bolsjeviker-nas tjeka, Felix Dzerzjinskij, bytte partiet namn till Konungariket Polen och Litauens Socialdemokrati, SDKPiL.

Luxemburg utmanar ortodoxin om Polen

Hennes första stora politiska strid stod just kring frågan om Polen, och kravet på dess självständighet. För Marx och Engels, och första internationalen hade det varit en självklarhet att stödja Polens återupprättande. Det tsaristiska Ryssland hade under årtionden varit kontrarevolutionens främsta bastion, vilket de bland annat visade när de skickade trupper för att slå ned revolutionen i Ungern 1849. Ett återupprättat Polen betraktades därför som ett nyckelkrav för att slå mot tsarens makt och begränsa hans möjligheter att ingripa i Europa, vilket skulle öppna dör-

¹ Alla biografiska uppgifter är hämtade från Nettl, Peter, *Rosa Luxemburg*, den bästa biografien om henne.

ren för revolutionära segrar. Argument om Polens rättigheter och frihet förekom förvisso också, men det var kampen mot Ryssland som var huvudargumentet för Europas revolutionärer när de stödde den polska adelns uppror 1863.

Rosa Luxemburg angrep nu denna trossats. Positionen hade varit korrekt när den formulerades, förklarade hon, men nu hade förhållandena ändrats. Då hängde Ryssland som ett ständigt kontrarevolutionärt hot över Europa, och de polska upproren var det bästa vi kunde hoppas på för att slå mot detta. Nu hade inte längre Ryssland samma tyngd i Europa, och – viktigare – en verklig revolutionär rörelse i Ryssland har uppstått och börjat växa. Uppgiften är därför att stödja den rörelsen, inte den polska separatismen. Dessutom, fortsatte hon, finns det inte längre någon kraft i Polen som kan leda en revolutionär rörelse för självständighet. Den polska adeln, som stod i spetsen under tidigare år, hade inte kvar samma inflytande, och den uppstigande polska borgarklassen var inte så intresserad av frågan – deras intressen låg i den långt mer lukrativa ryska marknaden. Den separatistiska rörelsen leddes nu av småborgerliga intellektuella, som aldrig skulle ha kraft nog att uppnå någon självständighet. De polska arbetarna hade ingen anledning att binda upp sig till deras nationalistiska projekt, deras intressen låg helt i att förena sig med den ryska arbetarklassen. Man kan nu anmärka att ett självständigt Polen faktiskt upprättades, men å andra sidan var detta först efter världskriget, då Rysslands styre i Polen kollapsade, och kejsarna i de riken som hade delat upp Polen föll. Huruvida en polsk självständighetsrörelse hade kunnat uppnå detta på egen hand är en annan fråga.

Det var en modig strid att ge sig in i, som utmanade en av den socialistiska rörelsens etablerade ståndpunkter, och presenterade en helt annan analys. Inte minst som hon var strax över 20 när hon gav sig in i striden, mot inte bara de polska ledarna, utan även ledarna för den internationella socialistiska rörelsen. Hon åkte till andra internationalens världskongress i Zürich 1893 för att lägga fram sin sak. Hennes principfasthet och vilja att slåss för sina ståndpunkter, oavsett situation och motstånd, skulle gå som en röd tråd genom hennes liv.

Luxemburg flyttar till Tyskland

1898, efter att hon blivit klar med sin doktorsavhandling om Polens kapitalistiska utveckling, flyttade hon till Tyskland, och engagerade sig i det tyska socialdemokratiska partiet, SPD. Detta var den socialistiska världsrörelsen andra internationalens största och mest inflytelserika parti. Ganska snart fick hon tillfälle att kasta sig in i sin första strid på tysk jord. Eduard Bernstein, Engels gamla vän och en av de mest respekterade socialisterna, började skriva sina artiklar om att revidera delar av marxismen, närmare bestämt de revolutionära delarna. Tvärtemot en vanlig missuppfattning reagerade inte partiledningen snabbt och kraftfull till marxismens, om än formella, försvar. Snarare gjorde den inledningsvis ingenting. Det var efter skarpa motangrepp från Georgij Plechanov, känd som den ryska marxismens fader, och Rosa Luxemburg som Karl Kautsky, ansedd som andra internationalens främsta teoretiker tog upp striden. Både partiet och internationalen fördömde sedan revisionismen.

Då försvarade hon bara partiets program mot försök

att ändra det.² Snart nog skulle hon börja inse graden av opportunist inom SPD, trots alla formellt ortodoxa utfästelser som gjordes, och ta strid för att förändra partiet. Hon såg vid den tiden SPD:s brister klarare än Lenin. Ingenting konstigt med det egentligen, då hon var verksam i det, medan Lenin ju mestadels var upptagen på annat håll. Med tanke på idealbilden om den nästan felfrie Lenin som de stalinistiska förfalskarna har målat upp är det dock värt att påpeka att Lenin ända fram till världskrigets utbrott hade större illusioner om SPD, och framförallt dess ”ortodoxa” del under Kautsky, än Rosa Luxemburg hade – något han erkände själv exempelvis i ett brev till Sjljapnikov i oktober 1914.³

Annars är det bara att gå igenom hans skrifter från åren före krigsutbrottet för att konstatera hur försiktig hans kritik var mot SPD (med undantag av dess högerflygel, vars betydelse han dock kraftigt underskattade) var – för att ersättas av ett fullständigt raseri efter de socialdemokratiska ledningarnas kapitulation för sin ”egen” imperialism i augusti 1914.

Ryska revolutionen 1905

I slutet av december 1905, mitt under revolutionen, åkte Rosa Luxemburg till Warszawa för att delta på närmare håll. När tsaren åter kunde gå på offensiven blev hon fångslad, men släpptes ut ur fängelset efter gynnsamma läkarintyg och mutor, varpå hon lämnade landet för Finland. Det var där hon skrev sin uppsats om masstrejken, förutom att ha långa samtal med Lenin.⁴

Denna fråga blev början på hennes strid inom SPD, nu inte bara för att försvara den formella partilinjen mot den öppna revisionismen, utan för att bekämpa den tilltagande opportunisten och vrida partiet i revolutionär riktning.

SPD-ledningen hade alltid motsatt sig masstrejken som vapen, som de avfärdade som syndikalism. Under intryck av revolutionen i Ryssland 1905 antog partikongressen i Jena samma år den emellertid som en möjlig taktik. Genom en uppgörelse med fackbyråkraterna lades dock alla tankar på den i praktiken åt sidan. I den mån SPD-ledningen och den formella ortodoxins försvarare Kautsky i fortsättningen ens såg masstrejken som ett möjligt vapen betraktade de den som en defensiv åtgärd, att använda mot exempelvis försök att ytterligare inskränka rösträtten. Luxemburg såg istället masstrejken som ett mäktigt revolutionärt vapen, vilket generalstrejken i Ryssland i oktober 1905 hade visat. Hennes försvar av den taktiken skulle bli en viktig del i kampen hon förde mot den tilltagande reformismen inom partiet.

Organisationsfrågan

De som vill göra Rosa Luxemburg till den stora anti-leninisten bygger sin syn på i huvudsak två skrifter: *Den ryska socialdemokratins organisationsfrågor* 1904, och hennes kritik av ryska revolutionen, skriven i fängelset hösten 1918.

Den ryska socialdemokratins organisationsfrågor skrevs som ett svar på Lenins *Ett steg framåt, två steg tillbaka*, i sin tur ett svar på kritiken mot honom ef-

² http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/sociala_reformer_eller_revolution.pdf

³ V. I. Lenin, ”To A.G. Shlyapnikov”, *Collected Works* vol 35, s. 168.

⁴ <http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/masstrejk.pdf>

ter partisplittringen på kongressen året innan. För att förstå frågan är det dock nödvändigt att känna till sammanhanget. Ryska socialdemokratiska arbetarpartiet hade splittrats i bolsjevikerna och mensjevikerna på kongressen 1903. Debatten som uppstod i kongressens slutskede, och framför allt efter den, var hätsk, uppskruvad och ofta helt enkelt osaklig. Den som läser kongressprotokollet kan lätt konstatera att sakfrågorna inte motiverar den tonen.⁵ Större delen av kongressen, när partiprogrammet och mycket annat antogs, stod striden mellan Iskraströmningen – som bestod av de blivande bolsjevikerna och mensjevikerna – och de så kallade ekonomisterna och Bunds federalism. Då var det svårt att se några större dispyter mellan bolsjevikerna och mensjevikerna.

Den fråga som brukar framhållas som vattendelaren är definitionen av en partimedlem i diskussionen om stadgarna. Lenins formulering av medlemskravet talade om någon som stödjer partiets program, bidrar finansiellt och deltar i någon av dess lokalorganisationer. Martovs lösare formulering, som stöddes av dem som skulle ansluta sig till mensjevikerna, innehöll istället: någon som jobbar under översyn av någon av partiets lokalorganisationer. Lenins definition var utan tvekan striktare, men detta innebär inte att skiljelinjerna var uppenbara – de skulle bli betydande, men hade ännu inte utvecklats speciellt långt. Dessutom motsägs uppfattningen att stadgediskussionen var den stora springande punkten av att mensjevikerna på nästa gemensamma kongress, den i Stockholm 1906 som de dominerade, godtog Lenins formulering. Detta fick för övrigt Lenin att dra slutsatsen att de organisatoriska skillnaderna nästan helt hade försvunnit, något som är svårt att förlika med standardberättelsen om att han i *Vad bör göras?* presenterade en helt ny och annorlunda partimodell som han sedan konsekvent slogs för.⁶

Det som verkligen satte känslorna i svall på andra kongressen var istället Lenins förslag att skära ned Iskras redaktion från sex till tre personer – Potresov samt de gamla trojänarna Axelrod och Vera Zazulij skulle därmed förlora sin prestigefyllda position. I de två sistnämnda fall uppfattades det som att de framtogs det erkännande de förtjänade för sin långa insats för den revolutionära rörelsen. Det var detta som satte tonen för den debatt som följde, och det var mensjevikerna som visade den största indignationen – samt, måste tilläggas – motviljan mot att följa demokratiskt fattade beslut från kongressen.

Poängen är nu inte att gå för nära in i dessa frågor, utan att konstatera att debatten ofta blev osaklig med ogrundade påståenden – där Trotskijs angrepp på Lenin tillhör de mest kända, vid sidan av Luxemburgs. Rosa Luxemburg tillfrågades av mensjevikiska vänner om att skriva sin kritik, och hon, som inte hade varit närmare inblandad i dispyten, stod under deras inflytande. Detta bör hållas i åtanke. Speciellt som hennes anklagelser mot Lenin till stor del är helt ogrundade.

Det är också nödvändigt att komma ihåg de olika situationer de verkade i. Lenin kämpade för att skapa ett enat, sammanhållet och effektivt parti, och hade desorganisation och slapphet som huvudsakliga mål att bekämpa, samtidigt som de verkade i tsarens polisdiktatur. Uppgifterna som han lade fram var givetvis formulerade från

den utgångspunkten. Rosa Luxemburg verkade å andra sidan i det mest välorganiserade socialdemokratiska partiet. Hon hade börjat inse att det var de alltmer opportunistiska byråkraterna som utgjorde den stora faran för SPD. Om man skulle ha föreställt sig att Lenins förslag var skrivna för den tyska socialdemokratin skulle beskyllningarna om ultracentralism och byråkratism ha kunna verka ganska rimliga.

Mycket av artikeln består av att hon tillskriver Lenin överdrivna eller felaktiga ståndpunkter. En central del i hennes argumentation är att ”Lenins tes är att partiets centralkommitté måste få privilegiet att utnämna alla lokala partikommittéer”, liksom ha rätt att påtvinga alla dessa sina egna färdiga regler och stadgar. På detta sätt, hävdar hon vidare, skulle centralkommittén efter eget behag kunna bestämma sammansättningen av både partiets centrala organ och partikongressen. Den skulle bli den enda tänkande delen i partiet.

Ett problem med hennes påstående är, förutom att hon broderar ut fritt om vilka följder det skulle få, är att det inte alls är någon tes av Lenin. Som han själv påpekar i sitt svar fanns ingenting om centralkommitténs rätt att organisera de lokala partikommittéerna i hans utkast till partistadgar.⁷ Denna rätt infördes istället i stadgarna av den kommission som valdes av kongressen, och kongressen antog dess skrivningar. Den frågan hade ingenting att göra med splittringen i mensjevikerna och bolsjevikerna.

Inte heller skulle den situation som Luxemburg varnade för, att centralkommittén helt kunde bestämma sammansättningen av partiets centrala organ och partikongressen och bli den enda tänkande delen i partiet, uppstå. Bolsjevikerna skulle präglas av ibland hårda politiska dispyter och oppositioner genom revolutionen 1905–06, åren i exil, revolutionen och inbördeskriget. Inte förrän under Stalin på 1930-talet eller slutet av 20-talet uppstod det som hon här varnade för. Anti-leninister skulle kanske säga att det var hennes stora förutseende som lät henne skåda så långt framåt. Det finns dock några invändningar

⁵ 1903. *Second Congress of the Russian Social Democratic Labour Party* (New Park 1978).

⁶ V. I. Lenin, ”Report on the unity congress of the R.S.D.L.P”, *Collected Works* vol. 10, s. 376.

⁷ http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/1904/svar_till_rl-ett_steg_framat.pdf. Han har faktiskt en poäng när han i inledningen skriver att kamrat Luxemburgs artikel inte ger läsaren kännedom om hans bok, utan om någonting annat.

att resa mot detta, som att det verkar ganska osannolikt att någon kunde förutse mer än 25 år framåt, i en dispyt där konturerna bara hade börjat skönjas, och som utmärktes av stora överdrifter och förvirring. Och där, som sagt, Lenin två år senare skulle skriva att oenigheten i de organisatoriska frågorna huvudsakligen var lösta.

En mer konkret invändning: trots att många gärna vill tro detta så byggde hennes kritik inte alls på vad Lenin och bolsjevikerna skulle göra när de satt vid makten. Tvärtom trodde hon att en för sekteristisk och övercentraliserad inställning skulle innebära att de inte skulle kunna knyta tillräckliga band med arbetarmassorna, och således aldrig komma i närheten av makten. Det var detta hon oroade sig för, att Lenins linje skulle leda till att de blev en obetydlig sekt, inte att det skulle mynna ut i en stalinistisk diktatur.

En annan sak hon tog fasta på är Lenins formulering om att den revolutionära socialdemokraten inte är någonting annat än en jakobin som är oupplösligt förenad med det klassmedvetna proletariats organisation. Hon satte inte alls in detta i sitt sammanhang i debatten, som hon kanske inte ens kände till, där Lenin först hade blivit anklagad för att vara jakobin – istället drar hon tvärsäkra slutsatser om vad detta betyder. Jakobinerna var den mest oförsonliga och konsekventa revolutionära gruppen under franska revolutionen, numera mest kända för att ha giljotinerat adelsmän och andra under det så kallade skräckväldet. Med det dåliga rykte de har, är det nödvändigt att påpeka att den marxistiska rörelsen var överens om att jakobinerna utförde ett nödvändigt försvar av revolutionen mot adelns försök till restauration, och utländska makters intervention. Däremot kunde de, som företrädare för det revolutionära småborgerskapet, inte uppnå mycket annat. I avsaknad av någon utvecklad arbetarklass stod helt enkelt inte arbetardemokrati och socialism på dagordningen. Rosa Luxemburg ville givetvis inte påstå något annat, men med tanke på hur lättvindigt argument har plockats från hennes polemik för att hävda att hon var en konsekvent motståndare till Lenin kan det vara på sin plats med ett sådant klagande.

Självfallet önskade Luxemburg ingen upprepning av jakobindiktaturen från 1793–94. Ingen socialdemokrat gjorde det, så man kan förstå om det var lockande att förknippa motståndare med den. Hon drar slutsatsen att det för Lenin inte är så stor skillnad mellan en jakobin och en socialdemokrat. Då jakobinernas grundläggande tillkortakommande härrörde från att de var, och inte kunde vara annat än företrädare för småborgerskapet måste det dock medges att en jakobin som är oupplösligt förenad med det klassmedvetna proletariats organisation vore något annat. Lenins motståndare ville frammana bilden av att det han förespråkade var fätalsdiktaturen och det flitiga bruket av giljotinen. Lenin tänkte snarare på oförsonliga och målmedvetna revolutionärer. I vilket fall är formuleringen inte speciellt uttömmande, och det är egentligen inte så meningsfullt att sitta och utifrån den tillskriva honom ståndpunkter.

En annan besvärande omständighet för dem som vill se detta som ett totalt avståndstagande från allt vad leninism heter är att Luxemburg i allmänhet skulle stödja Lenin gentemot hans mensjevikiska motståndare. Så snart de politiska skiljelinjerna mellan bolsjevikerna och mensjevikerna började framträda klarare, vilket inte skulle dröja så länge, skulle hon mestadels stödja Lenin i de debatter som

skulle uppstå. Inte alltid, men det råder inget tvivel om att hon stod honom närmare än mensjevikerna.

Och ännu mer: varför upprepade hon inte denna kritik i denna form? Om hon höll fast vid att Lenins linje skulle göra partiet till en steril sekt där han enväldigt bestämde, borde hon väl ha tryckt på det lite då och då, under åren av samarbete, där hon och SDKPiL mestadels stödde bolsjevikernas linje gentemot mensjevikernas? Att hon kritiserade bolsjevikerna är en sak, men hon skulle inte komma i närheten av dessa påståenden. På partikongressen 1907 höll hon exempelvis med om att bolsjevikerna var överdrivet rigida och intoleranta – men tillade att detta till stor del var en reaktion på att den andra delen av partiet, alltså mensjevikerna, kunde liknas vid en geléklump som kunde tryckas åt vilket håll som helst, under händelsernas tryck.⁸

Det besvärliga SDKPiL

Ännu ett problem för dem som av artikeln vill göra Luxemburg till en svuren anti-leninist var förhållandena i det parti hon själv ledde tillsammans med Leo Jogiches, alltså Kungariket Polens och Litauens Socialdemokrati, SDKPiL. Det polska partiet var ganska långt ifrån den frihetliga sammanslutning som hennes nutida anhängare verkar föreställa sig att hon förespråkade. Det är utan tvekan så att den ryska delen av Polen befann sig under polisens stövel, något som inte gynnade slapp organisering, men samma sak gällde förstås resten av Ryssland. SDKPiL tål utan tvekan att jämföras med bolsjevikerna i detta avseende, och stadgarna uppfyllde väl vad Lenin kunde ha önskat av konspiratorisk centralism. Peter Nettl vill kvalificera likheterna med bolsjevikerna och framhåller skillnader i funktionssätt – partiet leddes av en grupp som var överens i allt väsentligt – men utan att gå in på detaljer är SDKPiL ändå svårt att förena med den frihetliga modell som tillskrivs henne. Och medan hon konsekvent var emot uppsplittringen mellan bolsjevikerna och mensjevikerna var hon fullständigt emot att vänsterutbrytningen ur PPS skulle räknas till socialdemokratin. Warszawakommittén av SDKPiL under bland andra Karl Radek skulle senare utslutas efter en tids opposition. Det går kanske att hitta argument för att försvara detta, men det verkar åtminstone knappast ha skett på lösare grunder än sådant skedde under Lenins ledning, och intrycket blir inte att det var högre i tak. Polen under tsarens hemliga polis var Polen under tsarens hemliga polis, och hur SDKPiL fungerade kan självfallet inte göras till modell för hur Rosa Luxemburg egentligen ville organisera ett parti under sin egen ledning. Jag vill inte alls antyda någon dubbelhet hos henne – men exemplet med det parti hon faktiskt ledde gör åtminstone att man inte kan dra alltför stora växlar på en enstaka polemisk skrift, tillkommen i en specifik debatt.

Med detta sagt ska det självfallet inte förnekas att det fanns skillnader mellan Lenin och Luxemburg. De var inte så totala som det ofta påstås, men de var tydliga. Tyvärr är en konkret utredning svår att göra utifrån ett ganska abstrakt inlägg i en debatt där de verkliga skiljelinjerna fortfarande var ganska oklara. Idealister föreställer att

⁸ Rosa Luxemburg, "The role of the Bourgeoisie and the Proletariat in the Russian Revolution", i *Witness to Permanent Revolution*, ed. Richard Day och Daniel Gaido (Haymarket 2011), s. 559. I åtminstone mitt exemplar saknas sidnumrering så långt fram i boken, så ev. får ni bläddra lite.

båda hade en specifik inställning i frågan, som man lätt kan få fram och jämföra, och konstatera exempelvis: Rosa Luxemburg var den demokratiska som vågade lita på arbetarna, och Lenin var den auktoritära och diktatoriska, eller vad man nu gör för bedömning. I verkligheten är det dock inte alls så enkelt.

De var båda revolutionära marxister, och partiet var för båda bara ett instrument för arbetarnas klasskamp och socialismen. De hade givetvis principer i frågan, men det var principer som måste anpassas efter verkligheten och erfarenheterna. Det fanns inget enstaka tillfälle när Lenin lade fram sina färdiga principer i frågan, som gav en uttömmande genomgång av dem och skilde ut honom från andras uppfattningar. Hans *Vad bör göras?* från 1902 brukar anses göra detta, men till skillnad från myten lägger han inte fram en specifik, unik och färdig uppfattning, i skarp kontrast till alla andras.⁹ Istället ger boken uttryck för hela Iskreredaktionens ståndpunkter, och resten av redaktionen – inklusive de framtida mensjevikledarna Plechanov, Axelrod och Martov – ställde sig bakom den. Det fanns utan tvekan viktiga skillnader mellan dem, men det var skillnader som ännu inte var klart definierade och uppenbara för någon av de inblandade, inklusive Lenin. *Vad bör göras?* innehöll viktiga delar av hans framtida uppfattningar av partiet, men dessa, i mer konkret form, kunde bara utvecklas med tiden och erfarenheten, och framstod inte fixa och färdiga från hans grundläggande filosofi.

Detta visar lite på svårigheterna med att tro att man på ett så enkelt sätt kan skilja ut de exakta skillnaderna från början av dispyten inom den ryska socialdemokratin – speciellt som mycket av det som tillskrevs Lenin helt enkelt inte var hans ståndpunkter. Med det sagt kan skillnader upptäckas i annat de skrev, men även för detta gäller givetvis att för att reda ut de mer konkreta skillnaderna räcker det inte med abstrakta anmärkningar.

Tilltron till arbetarklassen

Det råder hur som helst inget tvivel om att Rosa Luxemburg, i förhållande till Lenin, hade en dragning åt spontanitet, och tillit till arbetarnas egen förmåga att nå revolutionära ståndpunkter. Lenins ståndpunkter i dessa frågor förvrängs dock oftast, vilket gör rimliga jämförelser svåra. Utifrån några lösryckta och missförstådda formuleringar i *Vad bör göras?* brukar Lenin utmålas som fiende till allt vad arbetarnas spontana agerande heter. Formuleringarna om att socialismen måste införas arbetarna utifrån, och att de på egen hand bara kan uppnå ett tradeunionistiskt medvetande är välkända, och anti-leninister uttalar sig gärna tvärsäkert om vad detta innebär. För en rejäl diskussion om sammanhanget, den debatt detta formulerades i, den tradition från Kautsky och SPD:s ledning de ingick i kan jag hänvisa till Lars Lihs mycket gedigna *Lenin rediscovered: What to be done? in context*, men några korta anmärkningar kan vara på sin plats.

Det ofta upprepade påståendet att Lenin såg ned på arbetarnas spontana kamp, och såg dem som en passiv massa som bara skulle upplysas och styras av hans elitrevolutionärer är helt enkelt falskt. Han insåg, liksom f.ö. alla andra marxister, att en konsekvent socialistisk världsåskådning inte uppstår spontant genom att delta i några

strejker. Det krävs en vetenskaplig analys av samhället, ekonomin och historien för att verkligen avslöja de kapitalistiska ideologierna och påvisa socialismens nödvändighet – en sådan analys som Marx och Engels hade ägnat sina liv åt. Att det revolutionära partiet måste bygga på den teoretiska grunden var givetvis ingenting som Lenin hade hittat på – den utgjorde den programmatiska grunden för andra internationalen, och Rosa Luxemburg fäste större vikt vid de marxistiska teorierna än de flesta. Eftersom detta nödvändiga, vetenskapligt socialistiska medvetande inte uppstod spontant, måste den föras in i arbetarklassen utifrån.

Detta innebär inte alls att arbetarna bara skulle vara passiva mottagare av detta. Tvärtom utgjorde deras ställning i produktionen, som egendomslösa, maktlösa arbetare som slet ihop kapitalisternas vinster, och ständigt hotades av ökad arbetsbörda och arbetslöshet dem till den klass som lättast kunde ta till sig socialismen, och vars erfarenhet drog dem till socialistiska slutsatser. Lenin skulle många gånger fyllas av beundran för arbetarnas spontana kamp, och framhöll hur snabbt de kunde radikaliserades under revolutionära situationer, och att de organiserade socialisterna ibland hade svårt att hänga med i svängarna.

Rosa Luxemburg visade sig faktiskt ha rätt i vissa av sina farhågor. Den bolsjevikiska ledningen, centralt eller lokalt, visade vid flera tillfällen en oförmåga att hänga med i plötsliga radikaliseringar, och uppvisade ibland en sådan sekterism som hon varnade för. När revolutionen bröt ut 1905 mångdubblades chanserna att rekrytera arbetare till partiet. Lenin insisterade på att dörrarna måste öppnas för dem, men andra ledare hade till en början svårt att överge sin tidigare inställning, från en annan situation. Likaså hade bolsjevikledarna i S:t Petersburg svårt att se potentialen i sovjeten som organiserades i oktober 1905, utan ville till en början kräva av den att den ställde sig under deras ledning. Det kan även nämnas att den bolsjevikiska ledningen inledningsvis halkade efter arbetarna på gatorna under februarirevolutionen, och efter den uppvisade de ett lite vacklande beteende inför den provisoriska regeringen. Och nu pratar vi om just bolsjevikerna – mensjevikerna och socialistrevolutionärerna hade ännu svårare att upprätthålla en revolutionär linje.

Rosa Luxemburg gjorde därför viktiga poänger, men det är ändå bara den ena sidan av saken. Den frihetliga vänstern fullkomligt älskar att upprepa hur mycket man måste lita på arbetarnas egen förmåga och kraft. Och givetvis – hela det kommunistiska projektet bygger på att arbetarna tar över styret av samhället och ekonomin, inte i ett fåtals vinstintressen utan med utgångspunkt från allas behov. Men samtidigt har det gått 169 år sedan *Kommunistiska manifestet*, och kapitalismen är fortfarande det helt dominerande ekonomiska systemet i världen. Om arbetarklassen spontant blev socialistisk och automatiskt visste hur den skulle kämpa för sina intressen skulle kommunismen ha segrat i världsskala för länge sen. Det är därför meningslöst att gång på gång upprepa vilket förtroende man har för att arbetarklassen själv kommer att lösa sina problem. Som leninister är vi också övertygade om att den kommer att göra det, men det är nödvändigt att analysera under vilka förhållanden den kan ta makten, behålla den och bygga socialismen. Det var detta Lenin gjorde mer konsekvent och skarpsinnigt än någon annan. Inte alls som den ofelbara Lenin i den stalinistiska propagandan – han gjorde det stegvis, och inte utan misstag,

⁹ <http://marxistarkiv.se/klassiker/lenin/Vadborgoras.pdf>

som att han fram till 1914 hade kvar illusioner om den tyska socialdemokratin. Men sammantaget, steg för steg, genom händelsernas gång och erfarenheten mejslade han ut grunderna i det vi nu kallar leninismen.

De mest revolutionära och kampvilliga arbetarna, liksom de bästa marxistiska revolutionärerna av andra ursprung, skulle förena sig i ett parti, som inte bara skulle ge arbetarklassen socialistiska svar på sina frågor, utan också gå i täten för och samordna den praktiska kampen. Detta var inte i sig så banbrytande. Däremot skulle det visa sig att Lenin var mera konsekvent i detta än de flesta marxister, och framför allt att han utvecklade en mera aktiv syn på revolutionen. För SPD som alltmer togs över av det gradvisa, parlamentariska och reformistiska perspektivet fanns varken något stort behov eller utrymme för att initiera och leda radikal kamp, för att inte tala om att ta makten under en revolution. För Lenin däremot skulle detta bli själva det strategiska målet.

Skillnader fanns utan tvekan mellan Lenin och Rosa Luxemburg, men vad gäller de grundläggande uppgifterna, som behovet att utarbeta en konsekvent vetenskapligt socialistisk världsåskådning, bygga ett parti som kunde vinna arbetarklassen för detta, och på detta sätt förena den revolutionära vetenskapliga analysen med arbetarnas klasskamp för att skapa förutsättningarna för arbetarklassens revolutionära maktövertagande fanns det inga principiella skillnader dem emellan. Dessutom skulle Rosa Luxemburg mot slutet av sitt liv, under intryck av världskrig och revolution, närma sig Lenins ståndpunkter. Det man mest kan beklaga är att hon inte snabbare drog dessa slutsatser så konsekvent som Lenin, och tidigare insåg behovet av ett separat parti i Tyskland, liknande bolsjevikpartiet. Tyvärr kom spartakisterna/Tysklands kommunistiska parti igång för sent med detta, och under revolutionen 1918–19 kunde de inte hävda sig mot SPD-apparaten. Men innan några frihetliga går igång och försöker göra henne till sin bör de kanske beakta vad hon skrev under denna revolution. Vi återkommer till detta.

Den nationella frågan

Den kanske mest kända dispyten mellan Lenin och Luxemburg är annars den om den nationella frågan. Jag tänker inte gå in så mycket på den här, då den myten om den anti-leninistiska Luxemburg inte i lika hög grad baseras på den. Ibland ställs dock den internationalistiska Rosa mot den mer nationalistiskt sinnade Lenin. Detta är baserat på förvrängningar eller missförstånd. Lenin placerade socialisters organisering och arbetarklassens kamp på fast internationell grund, och betraktade varje nationell gräns som en underordnad taktisk fråga i förhållande till detta. Med det sagt är det sant att han såg denna taktiska fråga som viktigare än Luxemburg gjorde, speciellt genom den för honom viktiga principen om den nationella självbestämmanderätten. Lenins syn på detta stämmer dock inte alls med den stalinistiska förvrängningen, som innehåller en betydande dos nationalism. Den nationella självbestämmanderätten innebar inte för Lenin att förespråka att nationer blev självständiga. En vanlig uppfattning är att de var oense om huruvida Polen borde bli självständigt. Dock förespråkade han inte detta. Hade han inga invändningar mot att polska socialister betonade nödvändigheten av enighet med de ryska arbetarna. Han ansåg dock att Luxemburg generaliserade detta på ett felaktigt sätt, som till att förneka att de ryska socialisterna måste betona den

förtryckta nationens – i detta fall alltså Polen – rätt att välja själva. Och när den socialistiska revolutionen stod för dörren betraktade han alla nationella gränser som i slutändan underordnade arbetarklassens internationella revolutionära kamp, och han såg framför sig en socialistisk värld utan nationsgränser.¹⁰

Oenighet med Lenin i denna fråga var inte heller något som skiljde ut Luxemburg från en stor del av bolsjevikerna – vissa ledande bolsjeviker var faktiskt hårdare kritiker av Lenin på den punkten än hon var. Vi kommer att återkomma till denna fråga i Luxemburgs kritik av freden i Brest-Litovsk. Det måste dock tilläggas att hennes skrifter om den nationella frågan är mycket läsvärda. Det finns vissa slutsatser jag inte håller med om, och där jag tar Lenins parti, men till sin huvuddel är *The National Question* där skrifterna finns samlade, ett utmärkt marxistiskt verk, som bekräftar att hon var en av de främsta marxistiska teoretikerna.¹¹ Det måste också sägas att Lenins kritik inte gör hennes ståndpunkter rättvisa. Den som vill förstå hennes ståndpunkter måste läsa vad hon skrev. Detta kan rekommenderas: förutom att de, som alla vet, lyfter fram skillnader, så visar de också – och framför allt – hur mycket Lenin och Luxemburg hade gemensamt som revolutionära marxister.

Ryska revolutionen

Den andra av de två skrifter som ständigt framhålls är *Den ryska revolutionen*.¹² Den skrevs hösten 1918 när hon satt i fängelse, med de begränsningar i informationen det innebar. Det är också omdebatterat huruvida hon ha-de tänkt publicera skrften. Den utgavs av Paul Levi några år efter hennes död, när han redan var utesluten ur KPD. Med detta sagt är detta hennes enda omfattande kommentar till revolutionen, och således av stort intresse i sammanhanget.

Om man tar vissa stycken i den isolerat kan kritiken av Lenin och bolsjevikerna tyckas mycket hård, rent av förödande. De borde ha valt demokrati, men istället slog de in på diktatur. Genom att de ströp den fria debatten ströp de därmed också sovjeterna. För den som vill göra Rosa Luxemburg till en trogen anti-leninist finns här några mycket tilltalande formuleringar. Problemet är bara att få av dem verkar ha förmågan att betrakta skrften i sin helhet.

Den ryska revolutionen börjar, tvärt emot den uppfattning många har om den, med en hyllning av bolsjevikerna. Hon ger sitt helhjärtade stöd till att de tog makten. Det finns absolut ingen tvekan hos henne om den saken. Mer än så, hon tar ställning för dem gentemot alla andra partier. Det förakt hon tidigare uttryckt mot den mensjevicka ledningen upprepas, och hon antyder inga invändningar mot att bolsjevikerna ensamma tog makten. Istället var Lenins parti ”det enda som förstod ett revolutionärt partis bud och plikt”.

”All den revolutionära heder och aktionsduglighet som socialdemokratin i väster saknade representerades av bol-

¹⁰ En ordentlig genomgång av frågan finns här <http://www.arbetarmakt.com/2015/06/lenin-varldsrevolutionen-och-den-nationella-sjלבbestämmanderätten/>

¹¹ Rosa Luxemburg, *The National Question*, ed. Horace B. Davis (New York, 1976).

¹² http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/ry_rev_orgfragor.pdf respektive http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/ryska_revolutionen.pdf

sjevikererna. Oktoberupproret räddade inte bara faktiskt den ryska revolutionen, det räddade också den internationella socialismens heder.”¹³

Efter de orden, och fler i samma anda kan citeras, kommer hon till sin kritik. En punkt gäller jordbruksfrågan, och att bönderna tilläts stycka upp storgodsen för egen del. Ur de socialistiska uppgifternas perspektiv har hon givetvis rätt. Målet är inte att all jord ska delas upp i småbitar som brukas individuellt, med det konserverande av den tekniska underutvecklingen detta innebär, utan att jorden ska brukas kollektivt, i direkt samarbete med städernas arbetare för tekniskt stöd. Problemet var bara att detta inte alls var böndernas inställning, och bolsjevikregeringen hade varken möjligheter att övertyga dem med tekniskt stöd eller tvinga dem.

Det är emellertid svårt att se att bolsjevikerna skulle ha haft något val. De kunde inte upprätta socialistiska stödjepunkter på landsbygden i någon större skala, däremot kunde de upprätta stödjepunkter mot kontrarevolutionen. Genom att understödja böndernas revolution vann de stor popularitet. Denna popularitet undergrävdes i hög grad när de började tvångsrekvirera spannmål – en annan åtgärd som utan tvekan gick till överdrift ibland, men som det är svårt att se hur de skulle ha klarat att föda städerna utan. Motståndet mot allt som hotade att återge jorden till de gamla godsägarna var dock kompakt, och det stöd bland bönderna som jorddecretet gav dem var en viktig, kanske helt avgörande faktor bakom att de lyckades segra i inbördeskriget.

Fredden i Brest-Litovsk

En annan punkt där hon var kritisk rör den nationella frågan, och fredsavtalet med Tyskland i Brest-Litovsk.¹⁴ Även här hade hon rätt i vissa avseenden. Det är klart att parollen om självbestämmanderätt och självständighet, som hon hävdade, blev en viktig paroll för kontrarevolutionen i de icke-ryska områdena. Det är dock tveksamt i vilken mån detta berodde på att bolsjevikerna använde parollen – nationalism hade varit en naturlig plattform för kontrarevolutionen i vilket fall. Syftet med Lenins paroll hade ju varit att visa de arbetande massorna i de förtryckta nationerna att de inte behövde frukta något från den ryska arbetarstatens sida, och därmed undergräva den borgerliga imperialismen. Luxemburg ansåg däremot att parollen, tvärtemot syftet, hade bidragit till att hjälpa den kontrarevolutionära nationalismen att växa, även i Ukraina, där hon betecknade den som artificiell och utan verkliga rötter. Det här är inte platsen att gå in på en närmare diskussion om parollens verkliga konsekvenser, men hennes oro för att bolsjevikerna på grund av den avstod från att göra vad de kunde för att hjälpa revolutionen till seger även bland de förtryckta nationerna visade sig obefogad – de gjorde vad de kunde, med sina begränsade resurser. Sin fulla relevans får dock frågan i samband med freden i Brest-Litovsk med Tyskland.

Sedan augusti 1914 hade Ryssland befunnit sig i krig med Tyskland och Österrike-Ungern. Efter tre års krig hade den ryska armén lidit en del svåra nederlag, och de

tyska trupperna hade ockuperat hela Polen, men hårt pressat som det var hade Ryssland ändå inte besegrats. Bolsjevikerna kom dock till makten till stor del på löftet om fred, och från februarirevolutionen hade en process av upplösning satt in, som tilltog under året och blev nästan total efter oktoberrevolutionen.

Om Tyskland hade vunnit kriget är det faktiskt mycket möjligt att Rosa Luxemburg skulle ha fått rätt i den här frågan. Kritikerna av freden i Brest-Litovsk var inte enbart idealister. Argumentet att det av ren princip var bättre att gå under med flaggan i topp än att kompromissa med den tyska militarismen var förvisso vanligt förekommande, men andra framhöll snarare att de ansåg att freden inte skulle leda till någon verklig andningspaus – snarare att bolsjevikerna skulle bli allt mer prisgivna åt de tyska militaristerna, och att kontrarevolutionen skulle uppmuntras. Där kan man konstatera att bolsjevikerna verkligen lyckades använda andningspausen till att bygga upp en röd armé som började segra under den tidiga hösten 1918, och att de inte skulle ha kunnat hindra kaiserns arméer från att ta Ukraina och krossa revolutionerna i Finland och Baltikum i vilket fall – och gått vidare mot Petrograd och längre om de hade velat. Men om Tyskland skulle ha segrat i kriget, vilket det fortfarande gick att befara hösten 1918, skulle den situation Luxemburg varnade för ha besannats. Sovjetryssland skulle ha varit bättre förberedda än i mars 1918, men å andra sidan skulle Tyskland ha kunnat frigöra segerrika arméer från västfronten att skicka österut. I en sådan situation kunde den rimliga slutsatsen mycket väl ha blivit att det hade varit bättre att ta striden med den tyska imperialismen i början av 1918 istället. Mot detta kan man förvisso i sin tur invända att en segerrik tysk imperialism skulle ha haft möjligheten att åter slå österut oavsett vad som hade hänt på våren – och givetvis kan man framhålla möjligheterna att ett förnyat angrepp på Sovjetryssland skulle ha lett till en upplösning av de tyska arméerna. Oavsett vilken bedömning man gör så presenterade Rosa Luxemburg verkliga farhågor som inte saknade grund.

Detta fick dock sin lösning av den tyska militarismens kollaps, revolutionen och vapenstilleståndet i november. Hotet från imperialismen fanns förvisso kvar, men den specifika överhängande faran från Tyskland, det Rosa Luxemburg hade talat om, hade för tillfället drastiskt minskat.

Kritiken av demokratiska inskränkningar

Rosa Luxemburgs kritik av de demokratiska inskränkningarna brukar framhållas som den viktigaste delen i hennes kritik. Det kan förvisso diskuteras om det var hennes egen uppfattning, när man läser hennes oro för vad Brest-Litovsk och kompromisserna med den tyska militarismen skulle leda till – vilket för övrigt var just den kritik som hon såg till att publicera själv. Men Brest-Litovsk var en övergående fas.

När man läser enskilda stycken kan hennes kritik onekligen verka vara förödande. Bolsjevikerna inskränkte ”de viktigaste demokratiska garantierna för ett sunt offentligt liv och för de arbetande massornas politiska aktivitet”, och utan en fri och ohämmad press är breda folkmassors valde fullkomligt otänkbara. Vidare skriver hon att Lenin tar fullständigt miste på medlen, och att ”[g]rundfelet i Lenins och Trotskijs teori är just det, att de liksom Kautsky ställer diktaturen i motsättning till demokratin”. Skill-

¹³ http://marxistarkiv.se/klaskiker/luxemburg/ryska_revolutionen.pdf, s. 4–6.

¹⁴ http://marxistarkiv.se/klaskiker/luxemburg/ryska_revolutionen.pdf s. 9-12, samt <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/09/11.htm>, som hon betecknade nog lät publicera själv, till skillnad från kritiken av de demokratiska inskränkningarna.

naden ser onekligen ut att enligt henne vara principiell: de väljer diktatur istället för demokrati.¹⁵

Luxemburg fortsätter med att beskriva hur den proletära diktaturen måste vara arbetarklassens verk, framträda ur massornas aktiva deltagande, stå under deras omedelbara kontroll. Sen kommer dock den kanske överraskande vändningen, som många verkar ha misslyckats med att ens registrera. ”Precis så”, fortsätter hon, ”skulle också bolsjevikerna hittills ha gått fram, om de inte hade lidit under världskrigets fruktansvärda tvång, den tyska ockupationen och alla därmed förbundna abnorma svårigheter, som måste förvränga varje av de bästa avsikter och de vackraste principer ledd socialistisk politik.”¹⁶

Hon fortsätter på det temat:

”Allt som sker i Ryssland är begripligt och en ofrånkomlig kedja av orsaker och verkningar vilkas utgångspunkt är: det tyska proletariats svek och den tyska imperialismens ockupation av Ryssland. Det vore att kräva övermänskliga ting av Lenin och hans kamrater, om man ytterligare ville av dem kräva, att de under sådana omständigheter skulle trola fram den vackraste demokrati, den mest förebildliga proletariats diktatur och en blomstrande socialistisk hushållning.”

Rosa Luxemburg visade således, i viss kontrast till sina egna formuleringar, och i fullständig motsättning till den gängse frihetliga tolkningen, stor förståelse för att bolsjevikerna tvingade agera som de gjorde. Hennes grundläggande bedömning sammanfattas snarare av de ord som följer:

”De har genom sin beslutsamma revolutionära hållning, sin förebildliga dådkraft och sin obrottsliga trohet mot den internationella socialismen verkligen utfört vad som under så fördömt svåra förhållanden kunde utföras.”

Efter detta fortsätter hon med sina farhågor:

”Det farliga börjar där de ville göra en dygd av nödvändigheten och teoretiskt fixera sin av dessa ödesdigra betingelser påtvungna taktik och anbefalla den åt det internationella proletariats som mönstret för den socialistiska taktiken. Liksom de därmed själva ställer sig fullständigt onödigt i rampluset och ställer sin verkliga, obestridda historiska förtjänst under nödtvångna felstegs skäppa, så visar de den internationella socialismen, för vilken de stridit och lidit, en dålig tjänst när de i sitt förråd vill som nya insikter införa alla de av nöd och tvång i Ryssland inspirerade skevheter, som ytterst bara var utstrålningar av den internationella socialismens bankrutt i detta världskrig.”

Luxemburg medger här tydligt, trots sina skarpa formuleringar om de demokratiska inskränkningarna, att bolsjevikerna i själva verket inte hade haft så stort val. De ska ha all heder av att de gjorde vad ingen annan hade gjort, och detta så väl någon hade kunnat begära. Felet låg istället hos alla andra partier, de som inte hade tagit makten, och framför allt på de socialdemokratiska ledningarna i de viktigaste länderna som helt hade lagt sig platt för sina imperialister och vägrat att ta eller ens kämpa om makten.

Som Peter Nettl konstaterar lägger hon faktiskt inte fram något verkligt, praktiskt alternativ i sin kritik av den

ryska revolutionen. Jag måste hålla med om hans slutsats att hon inte skrev för Ryssland, så mycket som för Tyskland. Hon godtog att bolsjevikerna inte hade haft så stort handlingsutrymme, men ville förhindra att de ryska metoderna i onödan kopieras i Tyskland, där förhållandena för en segerrik revolution inte skulle vara lika svåra, och revolutionens demokratiska möjligheter därför skulle kunna få betydligt större utrymme. Om inte dygd gjordes av den ryska nödvändigheten.

Detta understryks i ett brev hon skrev till sin nära kamrat Adolf Warski några månader senare, i slutet av november eller början av december 1918.¹⁷ Där skriver hon att hon hade släppt sina reservationer på de viktigaste punkterna och att bolsjevikernas terror mot kontrarevolutionen framför allt är en funktion av det europeiska proletariats svaghet. Det enda sättet att övervinna problemen är genom den europeiska revolutionen. Det kan tilläggas att källan till detta är vad Warski senare uppgav att det hade stått. Det finns därför en källa till osäkerhet, men även om man medger möjligheten att han inte mindes alldeles rätt så kan brevet centrala slutsats utläsas redan av *Den ryska revolutionen*: bolsjevikernas terror mot kontrarevolutionen är framför allt en funktion av det europeiska proletariats svaghet. Att hon skulle ha släppt sina reservationer på de viktigaste punkterna är givetvis av betydelse och underminerar än mer uppfattningen om Rosa Luxemburg som anti-leninisten – men vi behöver inte basera analysen på de raderna.

En del av Rosa Luxemburgs farhågor rörde allmänna val, och specifikt den konstituerande församlingen. Den ryska konstituerande församlingen var vald på så korrekt demokratiska grunder som någon kunde ha önskat, och valet genomfördes på ett i det stora hela korrekt och rättvist sätt, detta är även seriösa borgerliga historiker överens om. Dock var den inte desto mindre orepresentativ under den pågående revolutionen. När den valdes i november 1917 hade oktoberrevolutionen ännu inte nått, eller bara snuddat, vid stora delar av Ryssland, och då speciellt i byarna. Dessutom hade det största partiet, Socialistrevolutionärerna, splittrats i två separata partier efter att vallistorna gjordes upp. Det gamla partiets höger, som var motståndare till oktoberrevolutionen, kämpade nu mot en vänster som inte bara stödde revolutionen, utan som snart skulle ingå i den revolutionära regeringen tillsammans med bolsjevikerna. Och, märk väl, också stod bakom upplösningen av konstituerande församlingen. Högerdelen av partiet hade de flesta kandidaterna på listorna, men vänstern dominerade i flera av de viktigaste städerna. Under de omständigheterna är det inte ens ur en formell demokratisk ståndpunkt lätt att avgöra vad SR:s mellan 40 procent (partiet strikt räknat) och 58 procent (inklusive ukrainska SR och en rad koalitioner på olika platser) representerade.

Rosa Luxemburg tycks ha godtagit argumenten för att upplösa församlingen, men frågade: varför valdes i så fall inte en ny? Hon följde detta med en genomgång som tonade ned betydelsen av representativa församlingars faktiska sammansättning under en revolution. Det brittiska parlamentet pressades i rätt riktning av de revolutionära massorna under 1600-talets engelska revolution, och samma sak hände med nationalkonventet under den franska i

¹⁵ Utläggningen om detta finns i http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/ryska_revolutionen.pdf, s. 12–18.

¹⁶ http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/ryska_revolutionen.pdf, s. 18. De följande citaten är från s. 18 f.

¹⁷ <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/letters.htm#>

århundradet efter. Beskrivningen kanske var korrekt för de revolutionerna, men av det dra några slutsatser om att de representativa organens sammansättning under den socialistiska revolutionen är av underordnad vikt vore ganska naivt. Vad gäller den fjärde ryska duman, den som existerade under februarirevolutionen, hade hon dessutom, med den bristfälliga information hon hade tillgång till i fängelset, uppenbart fel. Den blev inte ett organ som drev revolutionen framåt under massornas tryck, utan ett organ som inte hade något med organiseringen av upproret att göra, och som bara steg fram för att ta över när revolutionen hotade att spränga alla gränser. Man bör visserligen se det i ljuset av det ovanstående, som farhågor och punkter där den kommande tyska revolutionen måste utnyttja sina bättre förutsättningar för att bli mer fördömlig än den ryska.

Likaså var hon i *Ryska revolutionen* orolig över bolsjevikernas inskränkningar av rösträtten för att ge arbetarklassen en kraftigt förstärkt ställning. På båda dessa punkter ändrade hon sig dock när hon stod inför den tyska revolutionen. Hon framhöll nu mycket tydligt att det var arbetar- och soldatråden som skulle ta över makten, och hon motsatte sig helt att en nationalförsamling skulle inkallas – en nationalförsamling som under de rådande omständigheterna bara kunde bli ett organ för kontrarevolutionen.

Luxemburgs aktivitet under revolutionen

De slutsatserna förstärks av hennes aktivitet de två sista månaderna, efter att hon släpptes ut ur fängelset när den tyska revolutionen bröt ut. Bland det sista hon gjorde, omkring nyår 1918, var att delta i grundandet av Tysklands kommunistiska parti, KPD, som snart skulle vara en del av Kommunistiska internationalen som skulle grundas i mars. Vissa vill göra en stor sak av att hon invände mot att partiet skulle anta namnet Kommunistiska, och hon var motståndare till att en ny international skulle bildas så snart, när de flesta partier som skulle ingå var helt nya eller i processen att bildas. Detta var dock en fråga det fanns olika uppfattningar om, utan att man behövde bli det minsta anti-leninistisk. Hon var mycket tydlig med att det behövdes en ny revolutionär international, och även om hon oroade sig för att de ryska bolsjevikerna skulle få för stort inflytande, då de var det enda parti som hade tagit makten, kan det knappast råda något tvivel om att de hade en självklar plats i den international hon tänkte sig.

Hon betonade också att den nya internationalen måste vara betydligt fastare organiserad än andra internationerna hade varit, och som föll samman som ett korthus i augusti 1914. Kommunistiska internationalens 21 villkor låg fortfarande i framtiden. De presenterades 1920, och Rosa Luxemburg skulle mycket väl ha kunnat komma med vissa invändningar. Redan 1916 hade hon emellertid förespråkade att de revolutionära partierna i första hand måste vara internationella, och förordade en internationell disciplin:

”3. Internationalen utgör tyngdpunkten för proletariats klassorganisation. Internationalen avgör i fredstid frågor som rör de nationella sektionernas taktik med avseende på sådana frågor som militarism, kolonialpolitik, handelspolitik och förstamajfirande, och i krigstid beslutar internationalen om hela den taktik, som skall användas. 4. Plikten att verkställa internationalens beslut går före alla andra organisationsplikter. Nationella sektioner, som hand-

lar mot internationalens beslut, blir uteslutna.”¹⁸

Utan att förneka sannolikheten av att dispyter skulle ha uppstått med Lenin är det svårt att förneka att det var Kommunistiska internationalen som var hennes naturliga hemvist.

Luxemburg och det revolutionära våldet

Det finns en myt om att Rosa Luxemburg helt tog avstånd från revolutionärt våld, torgförd av bland andra Elzbieta Ettinger.¹⁹ Samma myt finns om bland andra mensjevikerna. I själva verket får man leta förgäves efter någon revolutionär marxist från denna tid som tog avstånd från våld på något principiellt plan. De socialdemokrater som helt förkastade revolutionärt våld gjorde det i den utsträckning de avsåg sig revolutionen, och trodde att kapitalismen fredligt skulle kunna växa över i socialism, det vill säga de öppna revisionisterna.

Givetvis fanns det skillnader i synen på våld. Till att börja med var den allmänna uppfattningen att den socialistiska revolutionen behövde mindre våld än att upprätta kapitalismen, då den var rörelsen hos folkflertalet som hade att slå ned motståndet från en liten grupp utsugare. Även Lenin hade den uppfattningen, även om han på ett mer konkret plan gjorde andra bedömningar än många andra marxister. Rosa Luxemburg hade vid flera tillfällen varit kritisk till bolsjevikernas linje. Ettinger bygger sitt case framförallt på Luxemburgs kritik av Lenins konkreta uppfattning om det väpnade upproret på det ryska socialdemokratiska partiets kongress 1907. Man skulle också kunna anföra hennes misstro mot bolsjevikernas röda terror sommaren 1918 – förutom i *Den ryska revolutionen* uttrycktes det i brev.²⁰

Det krävs dock stora mått av god vilja för att tolka detta som att hon rent allmänt tog avstånd från revolutionärt våld. I talet kritiserade hon bolsjevikerna och varnade för adventurism och att överskatta de tekniska och organisatoriska aspekterna, och hon klassade tanken på att underjordiskt beväpna arbetarklassen för att sedan sätta igång ett planerat väpnad uppror som utopisk. Istället betonade hon massornas massiva uppror. Emellertid är det ganska svårt att se att hon skulle föreställa sig detta som en stor icke-våldsaktion. Vid flera tillfällen förespråkade hon dessutom väpnad kamp klart och tydligt. Exempelvis lyfte hon fram det väpnade upproret i Moskva i december 1905 – ett uppror som de flesta mensjevikerna tog avstånd ifrån som äventyrspolitik – som det årets revolutions största händelse. Och medan hon oroade sig över bolsjevikernas konkreta metoder visar ändå *Den ryska revolutionen* tydligt att hon helt stödde deras rätt att försvara revolutionen.

Tydligast blir det dock när man ser till vad hon skrev när den tyska revolutionen hade brutit ut i november 1918. ”För att uppnå sina mål”, skrev hon, ”behöver den proletära revolutionen ingen terror; den avskyr och hatar människomord”.²¹ Det är tydligt att hon var oroad över att den röda terror som bolsjevikerna utropade i juli 1918

¹⁸ http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/antingen_eller.pdf s. 8.

¹⁹ Elzbieta Ettinger, *Rosa Luxemburg*, utgiven på svenska av Forum 1991 är lite mindre faktamässigt pålitlig än Peter Nettls biografi. Den fokuserar främst på relationen med Leo Jogiches, och alla politiska bedömningar i den tas bäst med en nypa salt.

²⁰ Se t. ex. ”To Julian Marchlewski” i *The Letters of Rosa Luxemburg* (Verso, 2013), s. 473 f. Volymen är även i övrigt en viktig källa till hennes reaktioner på oktoberrevolutionen.

²¹ http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/vad_vill_spartakusforbundet.pdf, s. 3.

var för svepande och brutal. Samtidigt skrev hon dock – i en grundläggande text om vad Spartakusförbundet vill – om borgarklassens oundvikliga kontrarevolutionära motstånd:

”Hela detta motstånd måste steg för steg brytas med en stålhard näve och med hänsynslös energi. Den borgerliga kontrarevolutionens våld måste bemötas med proletariats revolutionära våld. Bourgeoisins komplotter, ränker och sammansvärjningar med den proletära massans obändiga målmedvetenhet, vaksamhet och ständigt beredda aktivitet. Kontrarevolutionens hotande fara med beväpningen av folket och avvärjningen av de härskande klasserna. Bourgeoisins parlamentariska obstruktionsmanövrer med arbetar- och soldatmassans aktiva organisation. Det borgerliga samhällets tusen maktmedel och allestädes närvaro med arbetarklassens koncentrerade och samlade makt. Det samfälliga tyska proletariats slutna front – det sydtyska och det nordtyska, städernas och landsbygdens, arbetarna och soldaterna – samverkan mellan den tyska revolutionens levande andliga ledarskap och den internationellas, och utvidgningen av den proletära tyska revolutionen är det enda som förmår att skapa den bergfasta bas som framtidens byggnad kan uppföras på. Kampen om socialismen är det våldsammaste inbördeskrig som världshistorien har skådat, och den proletära revolutionen måste förbereda sig på detta inbördeskrig genom att skaffa sig de nödvändiga verktygen och lära sig att använda dem – för att kämpa och segra.”²²

Att hon var kritisk till hur hennes adept och nära kamrat Feliks Dzerzinskij ledde organisationen av det öppna revolutionära våldet är en sak, men det måste krävas omåttliga mängder viljestyrka för att trots dessa rader övertyga sig om att Rosa Luxemburg trodde på en fredlig revolution.

Det är också omöjligt att seriöst bedöma hennes syn på det revolutionära partiets roll utan att ta hänsyn till vad hon skrevs när hon var en av dem som organiserade Tysklands kommunistiska parti. Detta görs sällan av de frihetliga anti-leninister som vill göra Rosa Luxemburg till sin, och det är klart att följande formuleringar, från en artikel som kommenterade kommunistpartiets grundande, gör sig lite sämre när någon vill framhålla henne som ett frihetligt alternativ till Lenin:

”Det tyska proletariats revolutionära förtrupp har slutit sig samman till ett självständigt politiskt parti”, konstaterar hon i artikelns inledning, och benämner KPD lite längre ned som ”det enda rent proletärrevolutionära läget”.²³

Mot slutet av artikeln utropar hon ”Tysklands Kommunistiska Parti som den proletära revolutionens stöttrupp blir det borgerliga samhällets dödgrävare”, och avslutar med: ”Att smida det tyska proletariats till den väldiga hammare som krossar klassherraväldet, det är Tysklands Kommunistiska Partis historiska uppgift.”²⁴

²² http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/vad_vill_spartakusforbundet.pdf s. 4

²³ http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/den_forsta_partidagen.pdf s. 1.

²⁴ http://marxistarkiv.se/klassiker/luxemburg/den_forsta_partidagen.pdf s. 2.

Rosa Luxemburgs plats i den kommunistiska rörelsen

Med detta sagt finns det ingen anledning att intala sig att alla åsiktsskillnader med Lenin var borta – men skillnader fanns även inom bolsjevikpartiet, och det hade det alltid gjort. Om vi börjar 1917 fanns det ett motstånd mot att bolsjevikerna skulle ta upp striden om makten, liksom det fanns ett motstånd mot oktoberrevolutionen, och en betydande del av ledningen ville ingå i en koalition med men-sjevikerna och socialistrevolutionärerna, med den nedtoning av de revolutionära kraven som detta skulle ha krävt. Det finns inget som tyder på att Rosa Luxemburg hade någon sympati för den moderata oppositionen, däremot kan vi förmoda att hon hade varmare känslor för den vänsterkommunistiska opposition som förkastade fredsavtalet med Tyskland och centralmakterna i mars 1918. Vänsterkommunisterna tog även upp andra frågor, och för en tid omfattade de merparten av partiet, men de förblev lojala bolsjevik. Senare oppositioner av betydelse var de så kallade demokratiska centralisterna, som ansåg att partiet inte gjorde tillräckligt för att bekämpa den gryende byråkratiseringen, och hade anammat ett alltför auktoritärt funktionssätt, och Arbetaroppositionen under Alexander Sjljanikov, till vilken även Alexandra Kollontaj slöt sig. Efter att Lenin lämnat den aktiva politiken på grund av sjukdom, och senare död, uppstod Vänsteroppositionen under Trotskij.

Samtliga dessa fortsatte att vara lojala bolsjevik, med det oundvikliga undantaget av enstaka individer som demoraliserades. Internationellt fanns det kommunister som bröt politiskt med bolsjevikerna under trycket av det som skedde. Vissa efter freden i Brest-Litovsk, vissa efter Kommunistiska internationals vändning till enhetsfrontspolitiken, andra efter den nya ekonomiska politiken med dess eftergifter till marknaden 1921, eller krossandet av revolten i Kronstadt samma år. Många andra kastades ut ur den officiella kommunistiska rörelsen i takt med att den byråkratiserades, som hela Vänsteroppositionen med Trotskij i spetsen.

Det går inte att avgöra var Rosa Luxemburg skulle ha placerat sig i de händelser och splittringar som inträffade efter hennes död. Det finns ingen anledning att anta annat än att hon skulle ha fortsatt i det tyska kommunistpartiet under åtminstone de närmaste åren, och gett det en mer kapabel ledning än vad som blev fallet efter den spartakistiska ledningens decimering 1919. Vi kan inte säga något om hur detta hade påverkat KPD:s insatser under revolutionerna 1921 och 1923, men det är i vilket fall svårt att se hur det kunde ha gått sämre än det gjorde.

I vilket fall skulle det ha behövts fler självständigt tänkande revolutionära marxister med hennes kapacitet – något det inte fanns speciellt många av till att börja med – när Sovjetunionen byråkratiserades och Kommunistiska internationals blev ett redskap för dess alltmer konservativa politik. Vi har därför all anledning att betrakta de reaktionära frikårens mord på henne och Karl Liebknecht, på uppdrag av den socialdemokratiska ledningen i samarbete med generalstaben, som en av de stora förlusterna när den revolutionära vågen efter 1917 besegrades.

Jens-Hugo Nyberg